

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

РУБАНЕНКО АЛЛА МИКОЛАЇВНА

УДК 342.715;342.9

ДИСЕРТАЦІЯ

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА

Спеціальність 081 – Право

(Галузь знань 08 – Право)

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ А.М. Рубаненко

Науковий керівник: Руденко Людмила Дмитрівна, кандидат юридичних наук,
доцент

Суми 2023

АНОТАЦІЯ

Рубаненко А. М. Адміністративно-правові засади відповідальності іноземців та осіб без громадянства. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Сумський державний університет, Суми, 2023.

Дисертація є комплексним науковим дослідженням, присвяченим удосконаленню теоретичних та практичних адміністративно-правових засад відповідальності іноземців та осіб без громадянства.

Актуальність теми дослідження обумовлена необхідністю виконання рекомендацій Європейської Комісії щодо статусу України на членство в ЄС, приєднання України до Європейської міграційної мережі у якості спостерігача, реалізації Стратегії державної міграційної політики України до 2025 року.

У результаті проведеного дослідження, системного аналізу здобутків вітчизняної та зарубіжної правничої науки, чинного законодавства України та зарубіжних країн, права ЄС щодо адміністративно-правових засад відповідальності іноземців та осіб без громадянства вирішено наукове завдання удосконалення механізму притягнення таких осіб до відповідальності, сформульовано певні теоретичні висновки та внесено низку пропозицій до національного законодавства у досліджуваній сфері.

На підставі аналізу наукових підходів до структури та елементів правового статусу особи в цілому, іноземців, осіб без громадянства зокрема визначено, що правовим статусом іноземців та осіб без громадянства є юридично закріплений статус цих осіб у суспільстві, обумовлений як загальними (права, обов'язки, гарантії, юридична відповідальність), так і спеціальними (правовий режим, що поширюються на іноземців та осіб без громадянства в Україні) складовими. Аргументовано доцільність включення у структуру правового статусу іноземців та осіб без громадянства такого елементу як правовий режим (сукупності правових засобів і методів, що

використовуються в сфері реалізації прав іноземців, осіб без громадянства та виконання ними обов'язків, та забезпечують сприятливі умови реалізації державою міграційної політики). Визначено відмінні ознаки між правами іноземців, осіб без громадянства та правами біженців.

Досліджено зв'язок між суб'єктивними правами та юридичними обов'язками іноземців та осіб без громадянства. На підставі аналізу місця та значення юридичних гарантій як елементів правового статусу іноземців та осіб без громадянства запропоновано їх класифікацію на міжнародні, конституційні та галузеві.

На підставі аналізу трьох основних підходів до визначення поняття «юридична відповідальність», а саме ретроспективного, позитивного та поліаспектного, запропоновано визначення «адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства», як правового інституту, що ґрунтується на конкретних приписах адміністративного права, має регулятивний та/або охоронний зміст та виражається в додержанні правових правил поведінки іноземцями та особами без громадянства в контексті недопущення їх порушення чи застосуванні розумного примусу до правопорушників (тобто виникнення для особи негативних наслідків за порушення норм адміністративного права).

Наголошено, що існує три рівні принципів юридичної відповідальності: міжнародний, конституційний, законодавчий. Узагальнено основні принципи юридичної відповідальності іноземців та осіб без громадянства: законність; обґрунтованість; справедливість; гуманізм; принцип невідворотності юридичної відповідальності; принцип презумпції невинуватості особи; принцип права на захист у іноземця та особи без громадянства, яку притягнули до відповідальності.

На підставі аналізу сучасних правозастосовчих підходів щодо накладення адміністративних стягнень на іноземців та осіб без громадянства запропоновано використовувати поліскладову модель: як захід примусу щодо особи, яка вчинила правопорушення; як захід виховання з метою недопущення

вчинення особою нових протиправних діянь; як превентивний захід для інших осіб.

Визначено, що видворення за межі України як захід адміністративного стягнення відповідно до чинного законодавства (ст. 24 Кодексу України про адміністративні правопорушення, ст. 32 Закону «Про правовий статус іноземців») застосовують за рішенням органів внутрішніх справ чи Служби безпеки України до іноземців, якщо їх дії суперечать інтересам забезпечення безпеки України або охорони громадського порядку або це є необхідним для охорони здоров'я, захисту прав і законних інтересів громадян України, або такі особи грубо порушили законодавство про правовий статус іноземців. Іноземець зобов'язаний залишити територію України в термін, зазначений у рішенні про видворення.

На підставі аналізу судової практики визначено колізійність вирішення питання видворення осіб, які не мають паспорту іншої країни, оскільки є розповсюдженими випадки притягнення осіб до адміністративної відповідальності та затримання для подальшої ідентифікації, а не встановлення особою без громадянства, що порушує практику Європейського суду з прав людини. Аргументовано доцільність взаємодії органів Державної міграційної служби України, Державної прикордонної служби України та Служби безпеки України у сфері визнання особою без громадянства як альтернативи затриманню такої особи без паспортного документу. Зазначено, що заходи імміграційного контролю та адміністративного примусу повинні забезпечувати додержання стандартів фундаментальних прав людини, доступу до правосуддя; бути пропорційними ризикам та загрозам нелегальної міграції, ризикам у сфері митного регулювання, корупції, контрабанди товарів.

З'ясовано, що «примусове повернення» передбачає виїзд іноземця з України за рішенням територіальних органів, територіальних підрозділів Державної міграційної служби, органів охорони державного кордону (стосовно іноземців, затриманих ними в межах контрольованих прикордонних районів під час спроби або після незаконного перетинання державного

кордону України), органів Служби безпеки України з подальшим повідомленням упродовж 24 годин про підстави ухвалення такого рішення прокурора з оформленням відповідних документів, доведенням до іноземця зобов'язання про його добровільний виїзд з України у визначений у рішенні строк та здійсненням подальшого контролю за виконанням іноземцем цього зобов'язання.

Установлено, що іноземцю, який порушує законодавство України, може бути скорочений термін перебування в Україні, якщо ці порушення не тягнуть за собою адміністративної чи кримінальної відповідальності. Цей термін також може бути скорочений, якщо іноземець не має підстав для подальшого перебування в Україні.

На підставі аналізу міграційного законодавства як країн загального права (США, Японії), так і романо-германської правової сім'ї (Німеччини, Швейцарії, Бельгії, Італії, Португалії) визначено, що більшість правопорушень іноземців та осіб без громадянства кваліфікуються як кримінальні правопорушення або цивільно-правові проступки на відміну від національного законодавства. На підставі аналізу двох моделей міграційної політики у державах СНД та розвинених державах визначено найбільш оптимальну євроінтеграційну модель з врахуванням необхідності подолання в Україні наслідків воєнної агресії. Зазначено, що подальша євроінтеграційна міграційна політика України повинна забезпечити реформування інституту адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства відповідно до європейських стандартів, забезпечення доступу до правосуддя таких осіб.

Аргументовано доцільність впровадження в Україні досвіду Азербайджанської Республіки щодо притягнення до адміністративної відповідальності у вигляді штрафу за втрату або навмисне псування посвідчень, дозволів на тимчасове чи постійне проживання іноземних громадян та осіб без громадянства та порушення правил перебування, проживання іноземних громадян та осіб без громадянства в Азербайджанській

Республіці або їх транзитного проїзду через територію Азербайджанської Республіки.

Зазначено, що важливим напрямом удосконалення адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства є адаптація норм і правових приписів Європейського Союзу щодо відповідальності іноземців та осіб без громадянства у законодавство України. Аргументовано доцільність вдосконалення інституту адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства шляхом імплементації європейських стандартів з врахуванням національного суспільного ладу, особливостей культурного й історичного розвитку українського суспільства.

Наголошено, що одним із напрямів удосконалення адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства є нормативне розмежування адміністративних і кримінальних правопорушень у такій сфері, оскільки згідно з положеннями Кримінального кодексу України кримінальні правопорушення поділяють на проступки та злочини. Одним із напрямків удосконалення кримінального та адміністративного деліктного права є об'єднання кримінальних проступків та адміністративних правопорушень у окремому кодифікованому нормативно-правовому акті або декриміналізація всіх кримінальних проступків.

Запропоновано впорядкувати систему адміністративних стягнень, що можуть застосовуватися до іноземців та осіб без громадянства, шляхом викладення частини 3 статті 24 Кодексу України про адміністративні правопорушення в такій редакції: «Адміністративними стягненнями, що застосовуються до іноземців та осіб без громадянства, крім викладених у частині 1 цієї статті, є адміністративне видворення за межі України, повернення до колишнього місця проживання, скорочення терміну перебування за вчинення адміністративних правопорушень, які грубо порушують правопорядок».

Ключові слова: іноземці, особи без громадянства, захист права та інтересів, відповідальність, адміністративна відповідальність, адміністративне провадження, правопорушення, статус, правове регулювання правопорушення, митне регулювання, корупція, контрабанда товарів, судова практика, доступ до правосуддя, права біженців.

SUMMARY

Rubanenko A. M. Administrative and legal principles of responsibility of foreigners and stateless persons. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 - Law. – Sumy State University, Sumy, 2023.

The dissertation is a complex scientific study devoted to the improvement of the theoretical and practical administrative and legal principles of responsibility of foreigners and stateless persons.

The relevance of the research topic is due to the need to implement the recommendations of the European Commission regarding the status of Ukraine for EU membership, Ukraine's joining the European Migration Network as an observer, and the implementation of the State Migration Policy Strategy of Ukraine until 2025.

As a result of the conducted research, a systematic analysis of the achievements of domestic and foreign jurisprudence, the current legislation of Ukraine and foreign countries, EU law regarding the administrative and legal bases of responsibility of foreigners and stateless persons, the scientific task of improving the mechanism of bringing such persons to justice was solved, certain theoretical conclusions were formulated and a number of proposals were made to the national legislation in the researched area.

Based on the analysis of scientific approaches to the structure and elements of the legal status of a person in general, foreigners, stateless persons in particular, it was determined that the legal status of foreigners and stateless persons is the legally established status of these persons in society, conditioned as general (rights, duties, guarantees, legal liability), and special (legal regime applicable to foreigners and

stateless persons in Ukraine) components. The expediency of including in the structure of the legal status of foreigners and stateless persons such an element as the legal regime (a set of legal means and methods used in the field of realization of the rights of foreigners and stateless persons and their performance of duties, and providing favorable conditions for the implementation of migration policy by the state) is argued). Distinguishing features between the rights of foreigners, stateless persons and the rights of refugees are defined.

The relationship between the subjective rights and legal obligations of foreigners and stateless persons is studied. Based on the analysis of the place and significance of legal guarantees as elements of the legal status of foreigners and stateless persons, their classification into international, constitutional and branch is proposed.

Based on the analysis of three main approaches to the definition of the concept of "legal responsibility", namely retrospective, positive and multi-aspect, a definition of "administrative responsibility of foreigners and stateless persons" is proposed as a legal institution based on specific prescriptions of administrative law, having a regulatory and/or or protective content and is expressed in the observance of legal rules of behavior by foreigners and stateless persons in the context of preventing their violation or applying reasonable coercion to offenders (that is, the occurrence of negative consequences for a person for violating the norms of administrative law).

It is emphasized that there are three levels of principles of legal responsibility: international, constitutional, legislative. The main principles of legal responsibility of foreigners and stateless persons are summarized: legality; reasonableness; justice; humanism; the principle of inevitability of legal responsibility; the principle of presumption of innocence; the principle of the right to protection of a foreigner and a stateless person brought to justice.

Based on the analysis of modern law enforcement approaches to the imposition of fines on foreigners and stateless persons, it is proposed to use a multi-component model: as a measure of coercion against the person who committed the

offense; as an educational measure aimed at preventing a person from committing new illegal acts, as a preventive measure for other persons.

It was determined that deportation outside Ukraine as a measure of administrative penalty in accordance with current legislation (Article 24 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses, Article 32 of the Law "On the Legal Status of Foreigners") is applied to foreigners by decision of the internal affairs bodies or the Security Service of Ukraine, if their actions contradict the interests of ensuring the security of Ukraine or the protection of public order, or it is necessary to protect health, protect the rights and legitimate interests of citizens of Ukraine, or such persons grossly violated the legislation on the legal status of foreigners. The foreigner is obliged to leave the territory of Ukraine within the term specified in the decision on deportation.

On the basis of the analysis of judicial practice, it was determined that the solution to the issue of deportation of persons who do not have a passport of another country is conflicting, as there are widespread cases of bringing persons to administrative responsibility and detention for further identification, rather than establishing a stateless person, which violates the practice of the European Court of Human Rights. The expediency of cooperation between the bodies of the State Migration Service of Ukraine, the State Border Guard Service of Ukraine and the Security Service of Ukraine in the field of recognition of a stateless person as an alternative to the detention of such a person without a passport document is argued. It is noted that measures of immigration control and administrative coercion should ensure compliance with the standards of fundamental human rights, access to justice; be proportionate to the risks and threats of illegal migration, risks in the field of customs regulation, corruption, and smuggling of goods.

It was found that "forced return" involves the departure of a foreigner from Ukraine by the decision of territorial authorities, territorial divisions of the State Migration Service, state border protection authorities (in relation to foreigners detained by them within controlled border areas during an attempt or after illegally crossing the state border of Ukraine), authorities of the Security Service of Ukraine

with further notification within 24 hours of the grounds for such a decision of the prosecutor with the preparation of relevant documents, proof of the foreigner's obligation to voluntarily leave Ukraine within the time limit specified in the decision and further monitoring of the foreigner's fulfillment of this obligation knitting.

It has been established that a foreigner who violates the legislation of Ukraine may have his stay in Ukraine shortened if these violations do not entail administrative or criminal liability. This term can also be shortened if the foreigner has no grounds for further stay in Ukraine.

Based on the analysis of the migration legislation of both common law countries (USA, Japan) and the Romano-Germanic legal family (Germany, Switzerland, Belgium, Italy, Portugal), it was determined that the majority of offenses committed by foreigners and stateless persons are classified as criminal offenses or civil offenses as opposed to national legislation. Based on the analysis of two models of migration policy in CIS countries and developed countries, the most optimal European integration model was determined, taking into account the need to overcome the consequences of military aggression in Ukraine. It was noted that the further European integration migration policy of Ukraine should ensure the reform of the institution of administrative responsibility of foreigners and stateless persons in accordance with European standards, ensuring access to justice for such persons.

The expediency of implementing in Ukraine the experience of the Republic of Azerbaijan regarding bringing to administrative responsibility in the form of a fine for the loss or intentional damage of certificates, permits for temporary or permanent residence of foreign citizens and stateless persons and violation of the rules of stay and residence of foreign citizens and stateless persons in the Republic of Azerbaijan or their transit passage through the territory of the Republic of Azerbaijan.

It is noted that an important direction for improving the administrative responsibility of foreigners and stateless persons is the adaptation of the norms and legal prescriptions of the European Union regarding the responsibility of foreigners

and stateless persons into the legislation of Ukraine. The expediency of improving the institution of administrative responsibility of foreigners and stateless persons by implementing European standards, taking into account the national social order, peculiarities of the cultural and historical development of Ukrainian society, is argued.

It was emphasized that one of the directions for improving the administrative responsibility of foreigners and stateless persons is the regulatory separation of administrative and criminal offenses in this area, since according to the provisions of the Criminal Code of Ukraine, criminal offenses are divided into misdemeanors and crimes. One of the ways to improve the criminal and administrative tort law is the unification of criminal offenses and administrative offenses in a separate codified legal act or the decriminalization of all criminal offenses.

It is proposed to streamline the system of administrative penalties that can be applied to foreigners and stateless persons by setting out part 3 of Article 24 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses in the following wording: «Administrative penalties that can be applied to foreigners and stateless persons, except for those set out in part 1 of this of the article, there is administrative deportation outside Ukraine, return to the former place of residence, reduction of the period of stay for committing administrative offenses that grossly violate law and order».

Key words: foreigners, stateless persons, protection of rights and interests, responsibility, administrative responsibility, administrative proceedings, offense, status, legal regulation of the offense, customs regulation, corruption, smuggling of goods, case law, access to justice, refugee rights.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких висвітлено основні наукові результати дисертації:

1. Рубаненко А. М., Плевако В. В. Адміністративна відповідальність іноземців: порівняльно-правовий аспект. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 4. С. 275–279. http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/PAP_4_2019.pdf
2. Руденко Л. М., Рубаненко А. М. Проблемні питання правового статусу й адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства. *Правовий часопис Донбасу*. 2021. №1 (74). С. 95–103. <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2021-74-1-95-103>.
3. Рубаненко А. М. Зарубіжний досвід адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства. *Наукові записки. Серія «Право»*. 2022. № 12. С. 237–241. DOI: 10.36550/2522-9230-2022-12-237-242.
4. Рубаненко А. М. Юридична відповідальність у структурі правового статусу іноземців та осіб без громадянства. *Вісник ХНУВС*. 2022. № 2 (97). С. 214–220. <https://doi.org/10.32631/v.2022.2.19>.
5. Рубаненко А. М., Шунько М. Г. Характеристика напрямів удосконалення адміністративної відповідальності іноземців та апатридів в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 275–278. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-7/64>.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Рубаненко А. М. До питання про деліктний статус іноземців та осіб без громадянства. *Становлення громадянського суспільства в Україні: нормативно-правове підґрунтя*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Дніпро, 1-2 травня 2020 р. С. 94–98.
7. Рубаненко А. М. Правове регулювання адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства. *Реформування правової*

системи в контексті євроінтеграційних процесів : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції м. Суми, 21–22 травня 2020 року / редколегія: проф. А. М. Куліш, В. В. Миргород-Карпова. Суми : Сумський державний університет, 2020. С. 96–99.

8. Рубаненко А. М. *Справи адміністративного судочинства за участю іноземців та осіб без громадянства : проблемні питання та шляхи їх вирішення. Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку* Матеріали XV-ої Міжнародної науково-практичної конференції (07 листопада 2021 р. Роттердам. С. 141–147.

9. Рубаненко А. М. *Відповідальність іноземців та осіб без громадянства за незаконне перетинання або спробу незаконного перетинання державного кордону України: аналіз складу адміністративного правопорушення. Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції м. Суми, 19–20 травня 2022 року / редколегія: проф. А. М. Куліш, В. В. Миргород-Карпова, А. В. Стебляк Суми : Сумський державний університет, 2022. С. 338–340.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА.....	25
1.1. Поняття та елементи правового статусу іноземців та осіб без громадянства в Україні.....	25
1.2. Методологічні засади дослідження адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства в Україні.....	42
1.3. Місце адміністративної відповідальності у правовому статусі іноземців та осіб без громадянства.....	49
Висновки до розділу 1.....	72
РОЗДІЛ 2. АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА.....	77
2.1. Правовий аналіз адміністративних правопорушень, суб'єктом яких є іноземці та особи без громадянства.....	77
2.2. Адміністративно-правові санкції та механізм притягнення іноземців та осіб без громадянства до адміністративної відповідальності	95
Висновки до розділу 2.....	121
РОЗДІЛ 3. СИСТЕМА ЗАХОДІВ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА.....	127
3.1. Зарубіжний досвід відповідальності іноземців та осіб без громадянства.....	127
3.2. Практика Європейського суду з прав людини з питань відповідальності іноземців та осіб без громадянства.....	141

3.3. Напрями вдосконалення адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства.....	156
Висновки до розділу 3.....	172
ВИСНОВКИ.....	177
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	181
ДОДАТКИ.....	204

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Набуття Україною статусу кандидата на членство в Європейському Союзі, приєднання до Європейської міграційної мережі у якості спостерігача актуалізують питання удосконалення національного механізму притягнення іноземців та осіб без громадянства до адміністративної відповідальності. Стратегією державної міграційної політики України до 2025 року передбачено поступове наближення політики та законодавства у сфері міграції до стандартів Європейського Союзу. З 2015 року спостерігається тенденція зростання виявлених всередині України та на її кордонах кількості нелегальних мігрантів, що вказує у тому числі і на неефективність адміністративно-правового забезпечення притягнення до відповідальності іноземців та осіб без громадянства.

Конституцією України гарантовано поширення на іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України, національного режиму користування правами та свободами (ст. 26), за виключенням політичних прав, обмежень щодо перебування та працевлаштування в Україні тощо. Проте дотримання міжнародних та європейських стандартів забезпечення прав іноземців та осіб без громадянства передбачає наявність належної процедурної складової притягнення таких осіб до адміністративної відповідальності, їх затримання та видворення з території України. Повномасштабна воєнна агресія обумовила необхідність перебування в Україні таких категорій іноземців, як іноземці-військовослужбовці та іноземці-волонтери. Процедурні питання притягнення зазначених категорій іноземців до адміністративної відповідальності не враховано у національному законодавстві.

Аналіз судової практики вказує на колізійність вирішення питання видворення осіб, які не мають паспорту іншої країни. Процедура визнання особою без громадянства запроваджена після прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визнання особою без громадянства» від 16 червня 2020 року. Проте у судовій практиці є

розповсюдженими випадки притягнення особи до адміністративної відповідальності та затримання для подальшої ідентифікації, а не встановлення особою без громадянства, що порушує практику Європейського суду з прав людини.

Незважаючи на створення Довідково-інформаційного реєстру перекладачів, системи безоплатної правової допомоги, Національної системи біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства, залишається недостатньо належною практика діяльності органів Державної міграційної служби України, Державної прикордонної служби України та Служби безпеки України у сфері визнання особою без громадянства як альтернативи затриманню такої особи без паспортного документу. Аналіз законодавства вказує на відсутність належного розподілу обов'язків між Службою безпеки України, органами Національної поліції та Державної міграційної служби у сфері реалізації міграційної діяльності. Слід констатувати, що заходи імміграційного контролю та адміністративного примусу не на достатньому рівні забезпечують додержання стандартів фундаментальних прав людини, не завжди є пропорційними ризикам та загрозам нелегальної міграції.

Ураховуючи соціальну значущість питання адміністративної відповідальності загалом та адміністративно-правових засад відповідальності іноземців та осіб без громадянства, зокрема, його вивченням займалося багато вчених, зокрема, О. Бондаренко, І. Бородін, Н. Бортник, А. Грабильніков, Є. Герасименко, О. Горбань, М. Горбач, І. Гула, І. Зеленська, Д. Ковальчук, В. Колпаков, І. Комарницька, В. Комзюк, С. Константінов, А. Корнієнко, Д. Лук'янець, В. Макарчук, Р. Март'янова, Я. Павлович-Сенета, О. Панасюк, О. Петренко, О. Рєзнік, Л. Руденко, А. Сучкова та інші.

Серед вітчизняних наукових досліджень, у яких був започаткований фрагментарний аналіз відповідальності іноземців та осіб без громадянства, слід відзначити роботи І. Гули «Адміністративно-правове забезпечення примусового видворення іноземців та осіб без громадянства з України» (2015),

Н. Демчик «Правовий інститут примусового повернення і видворення іноземців та осіб без громадянства органами Державної прикордонної служби України» (2021). Проте комплексний аналіз адміністративно-правових засад відповідальності іноземців та осіб без громадянства не здійснювався.

Таким чином, вищезазначене обумовлює нагальну потребу у визначенні адміністративно-правових засад відповідальності іноземців та осіб без громадянства і підготовці на їх основі пропозицій та рекомендацій, спрямованих на їх удосконалення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дисертаційне дослідження виконане в межах науково-дослідних тем Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету «Розробка методики взаємодії правоохоронних органів України щодо протидії легалізації злочинних доходів» (номер державної реєстрації 0120U100474) та «Організаційно-правові засади функціонування правоохоронної, судової та фінансової систем України» (номер державної реєстрації 018U001317).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є конкретизація теоретичного підґрунття адміністративно-правових засад відповідальності іноземців та осіб без громадянства, розробка пропозицій щодо удосконалення законодавства у такій сфері для реалізації належного урядування, впровадження європейських стандартів у сфері реалізації міграційної політики.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі завдання:

- конкретизувати поняття та елементи правового статусу іноземців та осіб без громадянства в Україні;
- уточнити місце та значення адміністративної відповідальності в правовому статусі іноземців та осіб без громадянства;
- визначити методологічні засади дослідження адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства;
- визначити види правопорушень іноземців та осіб без громадянства;

- упорядкувати систему адміністративно-правових санкцій, застосовуваних до іноземців та осіб без громадянства;
- на підставі дослідження та узагальнення зарубіжного досвіду правового забезпечення відповідальності іноземців та осіб без громадянства розробити пропозиції щодо удосконалення національного законодавства у такій сфері;
- визначити напрями впровадження практики Європейського суду з прав людини щодо юридичної відповідальності іноземців та осіб без громадянства у національну правозастосовчу діяльність;
- розробити пропозиції щодо удосконалення процесуальної складової притягнення іноземців та осіб без громадянства до відповідальності.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері реалізації та забезпечення прав іноземців та осіб без громадянства.

Предметом дослідження є адміністративно-правові засади відповідальності іноземців та осіб без громадянства.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження складає сукупність загальних методів наукового пізнання та спеціальних методів, які мають місце в юридичній науці. Метод аналізу й синтезу, а також системно-структурний метод дозволили здійснити детальний науковий аналіз поняття та елементів правового статусу іноземців та осіб без громадянства в Україні (підрозділ 1.1). Місце адміністративної відповідальності в правовому статусі іноземців та осіб без громадянства дозволив визначити структурно-функціональний та формально-логічний методи (підрозділ 1.2). Аналіз правопорушень, суб'єктом яких є іноземці та особи без громадянства, забезпечив метод системного аналізу, на підставі якого досліджено склади правопорушень, суб'єктами яких можуть бути іноземці та особи без громадянства (підрозділ 2.1). Системно-структурний метод допоміг здійснити типологізацію адміністративно-правових санкцій, застосовуваних до іноземців та осіб без громадянства (підрозділ 2.2). Зарубіжний досвід правового забезпечення відповідальності іноземців та осіб

без громадянства було досліджено та узагальнено за допомогою порівняльно-правового методу (підрозділ 3.1). Аналітичний метод дозволив вивчити практику Європейського суду з прав людини в контексті відповідальності іноземців та осіб без громадянства. Статистичний метод сприяв виокремленню найбільш поширених видів порушень прав і свобод іноземців, що мають місце на території України, в контексті порівняльного аналізу практики Європейського суду з прав людини (підрозділ 3.2). За допомогою логіко-семантичного методу узагальнено та вдосконалено понятійний апарат нашого дослідження. Формально-юридичний метод і метод прогнозування дали можливість з'ясувати та виокремити напрями вдосконалення адміністративно-правових засад відповідальності іноземців та осіб без громадянства (підрозділ 3.3). У роботі було використано низку інших загальних та спеціальних методів наукового пізнання, що дозволило ґрунтовно й комплексно підійти до виконання поставлених завдань дисертаційного дослідження.

Науково-теоретичне підґрунтя дослідження становлять наукові праці фахівців у галузі філософії, теорії держави і права, адміністративного права, інших галузевих правових наук. Нормативною основою дослідження є Конституція України, міжнародні нормативно-правові акти, кодифіковані нормативно-правові акти, закони та підзаконні акти, нормами яких прямо чи опосередковано визначено адміністративно-правовий статус іноземців та осіб без громадянства. Інформаційну й емпіричну основу дослідження становлять судова практика, довідкові видання, статистичні матеріали, а також власний практичний досвід роботи.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є однією з перших спроб, за допомогою використання сучасних методів наукового пізнання, на підставі опрацювання наукових праць вчених, національного та міжнародного законодавства і практики його застосування, розкрити сутність та особливості адміністративно-правового забезпечення відповідальності іноземців та осіб без громадянства, а також вироблення науково обґрунтованих пропозицій стосовно вдосконалення чинного

законодавства у цій сфері. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень та висновків, запропонованих особисто здобувачкою. Основні з них такі:

Вперше:

– визначено найбільш поширені порушення прав і свобод іноземців та осіб без громадянства що здійснюють державою Україна, а саме: порушення частини першої статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, згідно з якою нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом; наголошено, що в Україні справи щодо перебування іноземців або осіб без громадянства на території України вважаються незначними, хоча вони зачіпають права людини, гарантовані Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, тому трапляються ситуації, коли людей затримують із сумнівних причин до ухвалення рішення про депортацію;

– впорядковано систему адміністративних стягнень, що можуть бути застосовані до іноземців та осіб без громадянства та запропоновано викласти частину 3 статті 24 Кодексу України про адміністративні правопорушення в такій редакції: «Адміністративними стягненнями, що застосовуються до іноземців та осіб без громадянства, крім викладених у частині 1 цієї статті, є адміністративне видворення за межі України, повернення до колишнього місця проживання, скорочення терміну перебування за вчинення адміністративних правопорушень, які грубо порушують правопорядок;

– запропоновано вдосконалити інститут адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства шляхом систематизації процесуальних норм, що визначають порядок притягнення таких осіб до адміністративної відповідальності;

вдосконалено:

– визначення «адміністративна відповідальність іноземців та осіб без громадянства» як правового інституту, що ґрунтується на конкретних приписах адміністративного права, має регулятивний та/або охоронний зміст

та виражається в додержанні правових правил поведінки в контексті недопущення їх порушення чи застосуванні розумного примусу до правопорушника (тобто виникнення для особи негативних наслідків за вчинення порушення норм адміністративного права);

– структуру правового статусу іноземців та осіб без громадянства шляхом доповнення таким елементом, як правовий режим, а саме сукупність правових засобів і методів, що використовуються в сфері реалізації прав іноземців, осіб без громадянства та виконання ними обов'язків, та забезпечують сприятливі умови реалізації державою міграційної політики;

набули подальшого розвитку:

– положення щодо використання поліскладової моделі накладення стягнень на іноземців та осіб без громадянства, а саме: як захід примусу до особи, яка вчинила правопорушення; як захід виховання з метою недопущення вчинення особою нових протиправних діянь, як превентивний захід для інших осіб;

– положення щодо напрямів вдосконалення інституту адміністративної відповідальності шляхом імплементаційної практики європейських стандартів з врахуванням суспільного ладу, особливостей культурного й історичного розвитку українського суспільства;

– вчення про принципи юридичної відповідальності, що об'єктивувалось у виділенні трьох рівнів: міжнародного, конституційного, законодавчого;

– положення щодо конкретизації основних принципів юридичної відповідальності, а саме: законності, обґрунтованості, справедливості, гуманізму, своєчасності, принципу невідворотності юридичної відповідальності, принципу презумпції невинуватості особи, принципу права на захист іноземця та особи без громадянства;

– положення щодо складів адміністративних правопорушень, суб'єктами яких є іноземці та особи без громадянства, які у більшості випадків мають формальний склад і характеризуються кількома формами об'єктивної

сторони, а з суб'єктивної сторони вони можуть вчинятися як у формі прямого умислу, так і необережності;

– підходи до визначення поняття санкцій, під яким слід розуміти: 1) дозвіл на всі дії особою, наділеною відповідною компетенцією (у цьому випадку без санкції юридично неможливо здійснити відповідні дії, зокрема, обшук); 2) заходи юридичної відповідальності (регрес матеріальної шкоди, штрафи, пені, позбавлення волі тощо); 3) запобіжні заходи (привід, знесення самовільно збудованих споруд, арешт майна тощо); 4) заходи захисту (поновлення на роботі незаконно звільненого працівника, стягнення аліментів тощо); 5) несприятливі наслідки, що є результатом протиправної поведінки самого підприємства (позбавлення прав, ліцензій тощо);

– вчення про стягнення, що застосовують до іноземців та осіб без громадянства за порушення приписів адміністративного законодавства.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що отримані в ході дисертаційного дослідження положення, висновки і пропозиції можуть бути використані у:

– *науковій діяльності* – як основа для подальшого аналізу та визначення адміністративно-правових засад відповідальності іноземців та осіб без громадянства (акт про впровадження Сумського державного університету від 18 липня 2022 року);

– *освітньому процесі* – під час підготовки та проведення лекцій, семінарських і практичних занять зі студентами з дисциплін «Кримінальне право», «Кримінологія», «Кримінальна юстиція», «Основи запобігання злочинності» (акт про впровадження Сумського державного університету від 10 серпня 2022 року);

– *практичній діяльності* – під час роботи Зарічного районного суду м. Суми (акт про впровадження Зарічного районного суду м. Суми у практичну діяльність від 06 грудня 2022 року).

Апробація матеріалів дисертації. Теоретичні положення дисертації, висновки та рекомендації оприлюднені на таких конференціях як Становлення

громадянського суспільства в Україні: нормативно-правове підґрунтя (1-2 травня 2020 р., м. Суми), Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів (21–22 травня 2020 р., м. Суми), Сучасні аспекти модернізації науки (07 листопада 2021 р., м. Роттердам), Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів (19–20 травня 2022 р., м. Суми).

Публікації. Основні положення дисертації викладено в п'яти наукових працях. Із них три статті наукові статті написані у співавторстві, зокрема 1) Рубаненко А. М., Плевако В. В. Адміністративна відповідальність іноземців: порівняльно-правовий аспект (особистий внесок здобувача – 50 %); 2) Руденко Л. М., Рубаненко А. М. Проблемні питання правового статусу й адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства (особистий внесок здобувача – 50 %); 3) Рубаненко А. М., Шунько М. Г. Характеристика напрямів удосконалення адміністративної відповідальності іноземців та апатридів в Україні (особистий внесок здобувача – 50 %) та чотирьох тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, об'єднаних вісьмома підрозділами, висновків до розділів, загальних висновків до дисертаційного дослідження, а також списку використаних джерел (213 найменування на 23 сторінках) та 4 додатків на 7 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 210 сторінок, з яких основний текст дисертації – 165 сторінок.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ
АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ
БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА

1.1. Поняття та елементи правового статусу іноземців та осіб без громадянства в Україні

Аналізування теоретико-правових засад адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства потрібно розпочати з вивчення сутності й елементів правового статусу іноземців та осіб без громадянства в Україні.

Насамперед доцільно зосередити увагу на понятійно-категоріальному апараті. Вважаємо, що поняття «іноземець» можна розглядати з двох поглядів: – соціального та юридичного. Дослідження і розуміння правового й соціального статусу іноземців та осіб без громадянства дають можливість з'ясувати їх місце та роль у суспільстві й державі як членів, особливості правового статусу та належності до громадянства іншої держави, зміст і характеристики, що пояснюють їх право на працю відповідно до чинних національного й міжнародного законодавств, юридичні засоби додержання та забезпечення цього права. Отже, розглядаючи іноземця в соціальному плані, потрібно насамперед пам'ятати, що це людина зі своїми невід'ємними правами, свободами та обов'язками. Суспільство загалом і кожна соціальна група зокрема складаються з окремих індивідів, задіяних у системі множинних зв'язків – соціальних відносин, у які вони вступають у виробництві та розподілі матеріальних благ, а також у політичних, культурних та інших сферах суспільного життя [1, с. 26].

Індивід як продукт суспільства характеризується єдністю його індивідуальних соціально-біологічних особливостей і вміщує, зокрема:

1) характеристики властиві соціальним зв'язкам та людським відносинам (економічні, політичні, національні, класові, правові, моральні); 2) знання, навички, звички, культурний рівень, набуті на особистому досвіді; 3) біологічно детерміновані характеристики: інстинкти, темперамент, почуття, основні потреби, стан здоров'я; 4) особливості індивідуальної психіки та мислення, здатність пізнавати світ, створювати твори літератури, науки та мистецтва. Усе це охоплюється таким поняттям, як статус особи [1, с. 27].

Термін «статус» у перекладі з латинської означає становище, стан когось або чогось. У сучасному тлумачному словнику цей термін трактується як сукупність прав та обов'язків, що визначають юридичне становище особи, організації, установи тощо; правове становище, стан [2].

Поняття юридичний статус трапляється в працях давньоримських учених. У перекладі з латини воно (status) означає – положення, стан в будь-якій ієрархії, структурі, системі [3, с. 547].

О. Скакун наголошує, що «до 60-х років ХХ ст. у вітчизняній юридичній науці правовий статус ототожнювали з правоздатністю. Це пояснюється тим, що правовий статус і правоздатність виникають та припиняються в суб'єкта одночасно, будучи так само невідчужуваними [4, с. 386]. З подальшим розвитком юриспруденції в 70-80-х роках ХХ ст. категорія «правовий статус» була детально розроблена в працях правознавців, стала науковою проблемою та однією з основних категорій юриспруденції, закріпленої в праві. Тобто до середини ХХ ст. правовий статус зазвичай відповідав правоздатності [5].

Термін «статус іноземців та осіб без громадянства» є частиною терміна «статус прав людини». Правовий статус людини – це її законодавчо закріплене положення в суспільстві, сукупність прав та обов'язків, відповідальності та гарантій [6].

Відомий радянський дослідник В. Патюлін вважає, що «серед норм соціалістичного права, що регулюють поведінку громадян, основне місце займає інститут основних прав та обов'язків громадян, який визначає основи правового становища особистості в соціалістичному суспільстві», тобто те, що

ми розуміємо під «основними правами та обов'язками громадян». Водночас права та обов'язками громадян і держави повинні бути взаємними [7]. В. Вітрук під правовим статусом особистості розуміє «систему гарантованих соціалістичною державою прав, свобод та обов'язків особистості. Правовий статус – це соціально допустимі та необхідні можливості особистості не лише як індивіда, а й як громадянина держави» [6].

Правовий статус людини і громадянина – це універсальна категорія, що складається з низки різних елементів, які характеризують становище конкретної людини в суспільстві, визначають ступінь її взаємодії з іншими людьми і державою загалом [8, с. 123]. Таким чином, поняття «правовий статус» – це родове поняття [9].

В. Перевалов розглядає правовий статус як сукупність прав та обов'язків, що належать конкретній людині на певному відрізку її життєвого шляху конкретної життєвої ситуації [10, с. 38].

На думку В. Корельського, існує широке розуміння правового статусу, яке визначає правовий статус як багатопланову категорію, що:

- 1) має загальний, універсальний характер, містить статус різноманітних суб'єктів правовідносин: держави, суспільства, особи;
- 2) відображає індивідуальні особливості суб'єктів та їх фактичне положення в системі різноманітних суспільних відносин;
- 3) не може бути реалізованим без юридичних зобов'язань, без юридичної відповідальності в необхідних випадках, без правових гарантій;
- 4) систематично визначає права та обов'язки суб'єктів, що дозволяє провести порівняльний аналіз стану різних суб'єктів із метою відкриття нових шляхів їх покращання. Очевидно, що вивчення правового статусу дає можливість розкрити особливості суб'єкта правовідносин та порівняно з правовим статусом інших учасників правовідносин виявити недоліки та сформулювати вказівки щодо їх усунення [11].

Н. Матузов пише, що в наукових колах, правовий статус визначається як «законодавчо закріплене положення особистості в суспільстві», а основою

правового статусу є фактичний соціальний статус, водночас він вважає, що поняття «правовий статус» і «соціальний статус» фізичних осіб є еквівалентними й повністю взаємозамінними [12].

Натомість, на думку європейських юристів, правовий статус особи – це правове вираження та правове забезпечення того дійсного становища, яке займає людина, особистість у державі й суспільстві [13].

Водночас варто констатувати, що термін «правовий статус» широкоживаний і визнаний у нормативно-правових актах, теоретичній та фаховій літературі, юридичних словниках, що загалом відповідає загальним вимогам правил юридичної інженерії (терміни повинні бути загальноприйнятими, стабільними, широкоживаними) [14].

Загалом правовий статус особи в суспільстві насамперед визначається наданими їй і закріпленими в законі правами та обов'язками й необхідністю нести відповідальність за їх порушення, а також правовим механізмом їх забезпечення і захисту. Правовий статус особи в правовій державі повинен:

- 1) відповідати міжнародно-правовим нормам (нормам) про права і свободи;
- 2) характеризуватися повним спектром прав і свобод, тобто політичними, соціально-економічними, культурними, особистими;
- 3) забезпечувати рівність прав, свобод та обов'язків, оскільки за рівних прав і нерівних обов'язків зникає юридична рівність;
- 4) створювати гарантії прав і свобод для забезпечення їх реальності та ефективної реалізації;
- 5) не допускати та виключати використання прав і свобод усупереч інтересам суспільства й держави. На цей час, крім загального правового статусу, існують варіанти спеціального правового статусу як сукупності спеціальних, додаткових прав та обов'язків на основі спеціальних законів, що визначають соціально-правовий статус окремих категорій громадян [15, с. 65].

Залежно від обсягу правового статусу розрізняють кілька його видів, які ми пропонуємо розглянути схематично (рис. 1.1).

Рисунок 1.1 – Обсяги правового статусу

Таким чином елементами обсягу правового статусу є:

- 1) загальний або конституційний (статус громадянина);
- 2) спеціальний (статус окремих категорій громадян);
- 3) індивідуальний статус; 4) статус фізичних та юридичних осіб;
- 5) статус іноземців, осіб без громадянства або осіб із подвійним громадянством, біженців;
- 6) статус закордонних українців;

7) галузеві статуси: адміністративно-правовий, цивільно-правовий, кримінально-правовий тощо;

8) професійний статус (статус депутата, міністра, судді, прокурора);

9) статус осіб, які працюють у різних екстремальних умовах (оборонні об'єкти, секретні виробництва тощо) [12].

Щодо сутності поняття «правовий статус іноземців та осіб без громадянства», то вважаємо за необхідне з'ясувати сутність понять «іноземець» та «особа без громадянства». Деякі автори під терміном «іноземець» розуміють іноземного громадянина – громадянина іншої держави; інші ж дозволяють особам без громадянства мати іноземне походження, але відрізняють їх від іноземних громадян за правовим статусом; інші ж взагалі використовують широкий термін, що включає всіх осіб, які не є громадянами України, але підпадають під її територіальну юрисдикцію, тобто іноземних громадян та осіб без громадянства. Ця концепція домінує в більшості юрисдикцій [11]. Згідно із Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» іноземець – особа, яка не перебуває у громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав [16]. У науковій літературі термін «іноземець» у ширшому значенні є складним, оскільки охоплює всіх іноземних громадян, осіб без громадянства, біженців, українців, які проживають за кордоном, та іммігрантів в Україні, які постійно чи тимчасово перебувають в Україні. Зазвичай, їх об'єднує спільна риса, що вони прибули з інших країн – територій інших держав, але вони відрізняються за конституційно-правовим статусом та правовими умовами перебування в Україні через різні інтереси перебування на території України [17, с. 46].

Є. Герасименко пропонує класифікацію іноземців залежно від причин залишення своєї держави, мети, підстав, строків та законності перебування в Україні. На пропозиції щодо класифікації негромадян за цими та іншими критеріями можна натрапити в науковій літературі, але для цілей цього

дослідження ми пропонуємо розглянути деякі з них. Тому, по-перше, за критерієм причин виїзду їх можна поділити на дві групи:

1) ті, хто добровільно залишив країну громадянства / підданства чи постійного місця проживання з особистих причин, зокрема, економічних, трудових, освітніх тощо;

2) вимушені мігранти (особи, які вимушено залишили країну постійного проживання через обставини, що загрожували їх життю або здійсненню основних прав і свобод – катастрофи, війна, громадянські війни, переслідування тощо. Автор також пропонує поділ негромадян України, що ґрунтується на положеннях Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», а саме:

1) іммігранти – тобто негромадяни, які іммігрували в Україну на постійне місце проживання відповідно до Закону України «Про імміграцію»;

2) негромадяни, які визнані біженцями в Україні або отримали притулок в Україні;

3) негромадяни, які отримали додатковий або тимчасовий захист в Україні;

4) негромадяни, які прибули в Україну для працевлаштування;

5) негромадяни, які в'їхали в Україну для участі в реалізації проєктів міжнародної технічної допомоги, зареєстровані в установленому порядку;

6) негромадяни, які прибули в Україну для проповідування релігійних вірувань, здійснення релігійних обрядів чи іншої канонічної діяльності на запрошення релігійних організацій та за погодженням із державним органом, який зареєстрував відповідну релігійну організацію;

7) негромадяни, які прибули в Україну для участі в діяльності громадських (неурядових) організацій за кордоном;

8) негромадяни, які прибули в Україну для роботи у філіях чи представництвах іноземних суб'єктів господарювання, іноземних банків в Україні;

9) негромадяни, які прибули в Україну для проведення культурної, наукової, освітньої діяльності, участі в міжнародних та регіональних волонтерських програмах або участі в діяльності організацій та установ, які залучають до своєї діяльності волонтерів;

10) іноземці та особи без громадянства, які прибули в Україну для роботи кореспондентами або представниками іноземних ЗМІ;

11) негромадяни, які прибули в Україну для контролю за діяльністю зареєстрованої в Україні юридичної особи, засновниками та/або учасниками, та/або бенефіціарними власниками (контролерами) якої вони є;

12) негромадяни, які прибули на навчання в Україну; 13) негромадяни, які прибули в Україну з метою возз'єднання сім'ї; 14) негромадяни, які постійно проживали на території України до прийняття рішення про припинення громадянства України та залишилися постійно проживати на її території після ухвалення рішення про припинення громадянства України [17].

Незважаючи на те, що в науковій літературі поняття «іноземець» є родовим для поняття «особа без громадянства», у профільному законі ці поняття розмежовуються. Так, особою без громадянства є особа, яка не розглядається як громадянин будь-якою державою внаслідок дії її закону [18, с. 128].

Безгромадянство виникає з низки причин, серед яких: невирішені проблеми правонаступництва держав, суперечності між різними національними законами про громадянство, відсутність реєстрації народження і навіть дискримінаційні закони. Звідси впливає те, що безгромадянство в Європі дуже багатогранне. Випадки безгромадянства спостерігаються серед нещодавно прибулих дітей-біженців, які з'явилися на світ на шляху їх батьків до Європи, народження яких не було зареєстроване, а також серед тих осіб, які не можуть отримати громадянство через суперечності або дискримінацію, що містяться в національних законах про громадянство. Особи без громадянства трапляються також серед тих, хто впродовж десятиліть живе в одній і тій самій країні чи навіть народився в ній.

Йдеться про осіб, які належать до груп меншин, які часто зазнають дискримінації, таких, наприклад, як циган, які в деяких країнах «успадковують» безгромадянство батьків і зазнають великих труднощів з набуттям громадянства країни, в якій проживають [19].

Міжнародно-правові норми щодо безгромадянства можна поділити на дві категорії: «норми уникнення» та «норми захисту». Основним договором ООН, що закріплює «норми уникнення», є Конвенція 1961 року про скорочення безгромадянства, яка має 63 держави-учасниці, з яких 19 є державами-членами Європейського Союзу. Ця Конвенція встановлює стандарти щодо набуття та втрати громадянства з метою запобігання виникнення випадків безгромадянства. Інші міжнародні й регіональні договори також містять норми уникнення, такі як Конвенція про права дитини, Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та Європейська конвенція про громадянство. Міжнародні норми щодо уникнення безгромадянства мають велике значення та сприяють тому, щоб більше людей мали доступ до громадянства держави, з якою вони мають відповідний зв'язок. Однак вони не гарантують, що кожна людина має громадянство, навіть якщо вони будуть підписані та впроваджені повсюдно. Вони допускають винятки, за допомогою яких держави можуть погодитися з безгромадянством, що виникає під час народження або в наслідок позбавлення громадянства [19].

Щодо вирішення питання безгромадянства в Україні, то у 2021 році Кабінетом Міністрів України був затверджений Порядок розгляду заяв про визнання особою без громадянства, згідно з яким право на звернення із заявою про визнання особою без громадянства має особа, яка не може отримати паспортний документ у зв'язку з тим, що вона не розглядається як громадянин будь-якою державою внаслідок дії її закону, незважаючи на законність чи незаконність її перебування на території України. Особи, яких визнано особами без громадянства іншими державами та які мають документ, виданий уповноваженим органом іноземної держави або статутною

організацією ООН, що посвідчує особу без громадянства, надає право на в'їзд або виїзд із держави і визнається Україною, проходження додаткової процедури визнання особою без громадянства в Україні не потребують [20].

З'ясувавши сутність понять «правовий статус іноземця» та «правовий статус особи без громадянства», вважаємо за доцільне акцентувати й на елементах їх правового статусу. Загальне словникове пояснення значення слова «елемент» (з латинської *elementum* – первісна речовина) – складова чого-небудь цілого [21, с. 196]. Воно також трактується у філософії як поняття об'єкта, що входить до певної системи і вважається її невід'ємною частиною [22, с. 498]. Так само елементи правового статусу необхідно розуміти як складові правового статусу. Ці елементи (частини) в сукупності утворюють необхідну та повну матеріально-правову характеристику суб'єкта (посада, державний службовець, особа взагалі, громадянин).

Ю. Тодика наголошує на специфіку правового статусу іноземця в кожній країні, оскільки він складається з двох елементів: правового статусу громадянина своєї країни та правового статусу іноземця. У цьому разі іноземець та особа без громадянства підпорядковуються юрисдикції держави, в якій вони перебувають, тобто вони повинні додержуватися конституції та законів держави перебування [23, с. 123].

М. Горбач зазначає, що іноземець має свій правовий статус і громадянство іншої країни, але в будь-якому разі він є суб'єктом правовідносин. Таким чином, громадянство є передумовою та відправною точкою правового статусу [24].

Використовуючи це поняття, римські вчені сформулювали категорії, які відображають певні аспекти правового статусу людини: стан свободи – *status libertatus*, стан громадянства – *status civitatus*, сімейний стан – *status familiae* [25, с. 98].

Основою правового статусу є права та обов'язки – це істина, що не потребує доказів, але стосовно таких елементів, як свободи, законні інтереси, правосуб'єктність, правоздатність, громадянство, професійні обов'язки,

правозастосування, функції, цілі, порядок, установлення порядку, нормативно визначений порядок створення, форми діяльності, процедури діяльності, юридична відповідальність тощо, юридична наука на цей час не знаходить чіткої відповіді на запитання, чи належать вони до структурних елементів правового статусу [26, с. 93].

Як слушно вважають професор О. Гумін та доцент Є. Пряхін елементи правового статусу повинні містити правосуб'єктність, права, обов'язки та юридичну відповідальність [27, с. 35-37]. Досить об'ємну структуру правового статусу пропонує М. Горбань. Ця структура правового статусу вміщує:

1) основні елементи (права та обов'язки як складні елементи правового статусу, що виділяють його невід'ємну складову, без жодного з елементів, з якого він не може складатися), тому ці елементи (права та обов'язки) є основною частиною будь-якого правового статусу юридичної особи;

2) додаткові елементи, такі як правосуб'єктність, правовий статус, повноваження, гарантії, юрисдикція, адміністративна відповідальність, правове явище, пов'язані з динамікою, іншими словами, інструментами адміністративного права і не можуть бути віднесені до загального правового суб'єкта адміністративного права. Тому ми відносимо ці елементи до категорії як додаткову частину правового статусу особи. Зрозуміло, що науковці з додатковим обґрунтуванням можуть доповнити цей перелік і додати будь-які елементи, крім прав та обов'язків, до додаткових елементів правового статусу осіб, наприклад, особливі елементи; 3) особливі елементи – це всі елементи, що характеризують конкретну окрему фізичну особу [28, с. 133].

Критично проаналізувавши позиції вчених, вважаємо, що до елементів правового статусу іноземців та осіб без громадянства належать: права, обов'язки, юридична відповідальність, гарантії та правовий режим.

Суб'єктивні права як елемент правового статусу іноземців та осіб без громадянства являють собою міру можливої поведінки цих суб'єктів із метою вирішення покладених на них завдань та виконання відповідних

функцій у досліджуваній сфері суспільних відносин. Права людини є універсальними правовими гарантіями захисту окремих осіб та груп людей від дій та бездіяльності, що зачіпають їх основні свободи, правничу та людську гідність. Права людини притаманні всім людям і базуються на повазі гідності та цінності кожного. Їх основою є лежать найважливіші людські цінності, що об'єднують усі культури та цивілізації. Права людини закріплені в Загальній декларації прав людини та міжнародних договорах у сфері прав людини, ратифікованих державами, а також інших документах, прийнятих після Другої світової війни. Крім того, існують регіональні інструменти в галузі прав людини, а в більшості країн ухвалено конституцію та інші закони, які офіційно захищають права та свободи людей.

Міжнародні договори та норми звичаєвого права поряд із роз'яснювальною практикою договірних органів становлять основу міжнародного права у галузі прав людини. Інші документи, враховуючи декларації, рекомендації та принципи, прийняті на міжнародному рівні, але такі, що не мають обов'язкової юридичної сили, сприяють розумінню, реалізації та розширенню прав людини. Права людини є універсальними, невід'ємними, взаємозв'язаними, взаємозалежними та неподільними. Водночас ці характеристики забезпечують реалізацію всіх прав людини: цивільних та політичних (наприклад, право брати участь у громадському житті, свобода від катувань та довільного затримання), економічних, соціальних і культурних (наприклад, право на харчування, соціальний захист, освіту) або колективних (наприклад, право на розвиток, права корінних народів) прав для всіх людей в усі часи, крім окремих ситуацій обмеження прав відповідно до належних правових процедур. Ступінь реалізації одного права залежить від інших прав [29].

Суб'єктивні права тісно пов'язані з таким елементом правового статусу, як юридичні обов'язки. Водночас юридичний обов'язок на відміну від суб'єктивних прав, свідчить про те, яких заходів повинні вживати суб'єкти для здійснення ефективного та дієвого регулювання.

«Великий юридичний словник», за редакцією В. Додонова, трактує юридичний обов'язок як визначену законом міру належної поведінки учасника конкретних правовідносин [30, с. 619], тобто суб'єкта цих правовідносин. Таким чином, можемо зробити висновок, що об'єктивний сенс поняття «обов'язок» у сучасній юриспруденції часто не розкривається. «Обов'язок» у спеціальному юридичному розумінні означає дії, які особа повинна виконувати на підставі законів, постанов, правових норм і положень, контрактів, посадових інструкцій, наказів та розпоряджень керівників [31, с. 471].

Р. Годлевські наголошує, що характерними ознаками юридичних обов'язків (на відміну від обов'язків морального порядку, обов'язків-звичаїв) є їх змістовна чіткість, обов'язковість, безперечність, забезпеченість правовими механізмами, наявність в іншій особі або осіб вимог до виконання закону [32, с. 83].

Нині в сучасній вітчизняній юридичній літературі права, свободи та обов'язки рідко характеризуються як єдине ціле. Так, під юридичним обов'язком Л. Гаманюк розуміє встановлені й гарантовані державою вимоги поведінки людини, офіційно встановлений рівень необхідної діяльності в інтересах сторони, якій належить суб'єктивне право [33, с. 343].

О. Гумін та Є. Пряхін стверджують, що юридичний обов'язок є одночасно й законодавчо встановленим заходом належної, суспільно необхідної поведінки, й видом (лінією) поведінки. Це авторитарна форма соціального регулювання, що ґрунтується на підході «наси́льство», тобто на можливості застосування державних примусових заходів. На думку авторів, відповідальність виражає як особисті, так і загальнолюдські інтереси, завдяки яким у кожному правовідношенні задовольняються інтереси уповноваженої особи [27, с. 37].

Г. Супрун вважає, що обов'язки – це умови та кодекси поведінки, яких вони повинні дотримуватися, щоб реалізувати свої права [34, с. 59].

Наступним елементом правового статусу іноземців та осіб без громадянства є юридична відповідальність. Етимологію слова

«відповідальність» в українській мові розуміють як покладене або взяте будь-ким на себе зобов'язання повідомляти про свої дії, що призводить до припущення провини за можливі негативні наслідки [35]. У сучасній літературі юридичну відповідальність досліджують із двох боків:

1) як обов'язок нести відповідальність за свої протиправні дії (негативна відповідальність);

2) як добровільне виконання обов'язку, самодисципліна, висока правосвідомість (позитивна відповідність).

Додержання закону означає, по-перше, виконання закріплених у чинному законодавстві обов'язків на одну особу, що полягають у їх безумовному виконанні (позитивна відповідальність), по-друге, накладення дисциплінарних заходів на іноземців та осіб без громадянства без стягнення – виконання або неналежне виконання ними своїх прямих обов'язків, що виражаються як в активній, так і в пасивній формі, які є наслідком застосування до них заходів адміністративного, кримінально-правового, цивільно-правового, матеріального та інших примусових заходів і застосування до винної особи певних видів обмежень особистісного чи матеріального характеру [36, с. 22].

Щодо юридичних гарантій як складових правового статусу іноземців та осіб без громадянства, то гарантії прав і свобод є засобами, за допомогою яких забезпечується реалізація цих свобод і прав. Правовими гарантіями є будь-які засоби правового забезпечення реалізації прав і свобод людини. Юридичні гарантії людини та громадянина на реалізацію свого права на життя тісно пов'язані між собою і діють як єдина система. Їх орієнтування, на нашу думку, повинно відбуватися на гарантії міжнародного права як основоположні передумови гарантування та захисту найважливіших прав осіб [37, с. 39].

У загальному комплексі гарантій міжнародно-правового характеру можна назвати такі елементи, як: норми міжнародного права, що фіксують право людини на життя і регламентують межі його законного обмеження [38];

окремі норми в міжнародному гуманітарному праві; контроль за здійсненням державами та приватними особами зазначених правових норм у міжнародному правовому полі; міжнародні засоби захисту права на життя [39, с. 45].

Упровадження міжнародно-правових норм у внутрішнє законодавство держави означає фактичний перехід міжнародних гарантій до рангу «внутрішньодержавних» і навіть «спеціальних», властивих цьому праву. Звісно ж, що ланкою міжнародного й внутрішньодержавного механізмів гарантій основних прав людини є система конституційних гарантій.

Специфіка конституційних норм права полягає у тому, що вони мають найбільшу стабільність порівняно з іншими правовими нормами. Це випливає з того, що норми конституційного права установлюють найбільш специфічні риси, характерні для цього етапу в суспільному розвитку. Вони функціонують до того часу, поки актуальні ці характерні ознаки, тоді як інші правові норми можуть регламентувати більш мобільні та детальні правовідносини [40, с. 147].

Ще одним різновидом юридичних гарантій є гарантії, викладені у галузевому законодавстві, наприклад Кримінально-виконавчому кодексі України. Зокрема, згідно з ним засуджені іноземці мають право підтримувати зв'язок із дипломатичними представництвами і консульськими установами своїх держав, особи без громадянства, а також громадяни держав, які не мають дипломатичних представництв або консульських установ в Україні, - з дипломатичними представництвами держави, яка взяла на себе охорону їх інтересів, або міжнародними органами чи організаціями, які здійснюють їх захист [41].

Наступним елементом, що є специфічним та важливим лише для іноземців та аратридів, є правовий режим. У «Великому енциклопедичному юридичному словнику» правовий режим визначають як сукупність правових засобів і методів, що використовуються в конкретній сфері суспільних відносин і забезпечують дію правового регулювання. Правовий режим має певні особливості:

- 1) він установлюється законом і забезпечується державою;
- 2) спеціально регулює окремі сфери суспільних відносин, акцентуючи увагу на суб'єктах та суб'єктах права;
- 3) це специфічний порядок правового регулювання, що складається з комплексу засобів правового захисту, спрямованих на досягнення конкретної мети й характеризується специфічними відносинами;
- 4) правовий режим ґрунтується на тому чи іншому методі правового регулювання – забороні, дозволі чи позитивному зобов'язанні [42, с. 692].

У Резолюції 40/411 Генеральної Асамблеї ООН «Декларація про права людини щодо осіб, які не є громадянами країни, в якій вони проживають», від 13 грудня 1985 р. містяться такі положення:

- 1) держави встановлюють правовий режим для іноземців, ураховуючи свої міжнародні зобов'язання;
- 2) іноземці зобов'язані додержуватися законів держави місця знаходження; порушення законів передбачає відповідальність іноземців нарівні з місцевими громадянами;
- 3) іноземці на території інших держав користуються певним обсягом цивільних прав і свобод, установлених у національному законодавстві та міжнародних договорах;
- 4) не допускається масове висилання іноземців, які законно перебувають на території цієї держави; індивідуальне висилання можливе лише на виконання офіційного рішення і на підставах, передбачених у законі;
- 5) іноземці мають право на захист із боку держави свого громадянства [43, с. 123–126.]. Ця норма закріплена в міжнародно-договірному порядку на універсальному рівні: Віденських конвенціях про дипломатичні відносини 1961 р. [44]. Це положення закріплене в більшості національних законів (ст. 26 Конституції України). Іноземці мають право вільного доступу до дипломатичних і консульських установ своєї країни. На території країни перебування іноземні громадяни користуються певними адміністративно-правовими режимами.

Існують три типи режимів іноземних громадян та осіб без громадянства:

1) національний режим, що означає рівність іноземців у певних правах із власними громадянами. Він є абсолютним, оскільки поширюється на всіх законослухняних іноземців, які проживають в Україні, незалежно від того, чи мають громадяни України подібні права у відповідних країнах. Статтею 64 Конституції України встановлено, що конституційні права і свободи людини та громадянина можуть бути обмежені у випадках, передбачених законодавством України;

2) режим найбільшого сприяння – надання іноземцям таких прав на певній території та створення таких зобов'язань, які передбачені для громадян третьої країни, які перебувають у найбільш сприятливому правовому становищі на території цієї країни. Цей тип режиму часто встановлюють на взаємній основі;

3) особливий (спеціальний) режим – це надання іноземцям певних прав у тій чи іншій сфері та встановлення певних обов'язків, відмінних від тих, які передбачені в цій сфері, для власних громадян відповідної держави. Це означає прийняття певних переваг у будь-якій сфері діяльності перед іноземцями окремих держав. Зазвичай його визначають двосторонніми угодами між зацікавленими державами і він стосується таких питань, як полегшення перетину кордону, в'їзд без візи тощо. Такі угоди стосуються, наприклад, умов в'їзду, освіти, соціальної політики тощо. Наприклад, для осіб у дипломатичних і консульських установах, які наділені відповідними імунітетами, буде введено особливий режим [45].

Підсумовуючи вищевикладене, хотілося б зазначити, що правовий статус іноземців та осіб без громадянства – це юридично закріплене становище цих осіб у суспільстві, складові якого обумовлені як їх загальними елементами (права, обов'язки, гарантії, юридична відповідальність), так і специфічними (правовий режим, що поширюється на іноземців та осіб без громадянства в Україні).

1.2. Методологічні засади дослідження адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства в Україні

Згідно з Oxford Advanced Learner's Dictionary, дослідження означає ретельне вивчення предмета, особливо для пошуку або відкриття нових фактів про нього [46].

На думку, Ч. Сорен дослідження – це процес виявлення та дослідження факту чи проблеми з метою глибшого розуміння або пошуку відповідного вирішення [47, с. 447].

Отже, дослідження передбачає збір інформації для певної мети, і саме мета зазвичай визначає тип дослідження та спосіб його проведення. Набуття знань – це місія дослідження, передача знань – це місія викладання.

Дослідження, як правило, є складним завданням, і обраний стиль може залежати від багатьох детермінант, як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Як і багато інших завдань, зародження індивідуального стилю є найважливішим фактором для отримання задоволення від процедури та досягнення бажаного результату.

Коли ми починаємо дослідження, ми зазвичай шукаємо відповідь, рішення, результат. Це означає, що ми починаємо з того, що не знаємо або хочемо дізнатися більше, і зазвичай маємо те, що ми називаємо дослідницькою проблемою. Дослідницька проблема породжує запитання, яке дослідження прагне провести. Дослідницьке питання не завжди чітко сформульоване, оскільки воно може викликати більше одного питання для роздумів чи запитань, але зазвичай це дуже фундаментальний крок, з якого можна почати дослідницький проєкт.

Юридичне дослідження можна визначити як процес систематичного вивчення права з певного питання і воно має «робити внесок» у розвиток юридичної науки [47, с. 449].

Юридичне дослідження включає набір правових ресурсів для виявлення свіжих фактів, які доповняють сукупність знань у юридичній галузі. Юридичні

дослідження визначаються саме юридичними, оскільки матеріали, які використовуються в юридичних дослідженнях, і теми, які викладаються та вивчаються, визначають правові дослідження.

Методологія юридичних досліджень може бути застосована для тлумачення актів, аналізу кодексів; розуміння будь-якої проблеми філософії права, історії права, порівняльного вивчення права (для порівняння законів різних країн або для порівняння більше двох муніципальних законів країни), або будь-якої системи позитивного права, або з метою прогнозування наслідки виконання закону. Методологія юридичних досліджень передбачає свої правила. Тому потрібне незалежне вивчення правової методології. Правові дослідження можуть базуватися на двох групах джерел: юридичних та неюридичних. Основними підходами, яких має користуватися дослідник у сфері права є наступні:

1) вивчення системи цінностей: по-перше, дослідник має вивчити цінності суспільства, з яких походить право. По-друге, вивчити юридичну практику: у праві важлива практична застосовність. Щоб знати, чи практика відповідає принципам права. Дослідник може вивчати юридичну практику шляхом аналізу права.

2) вивчення наукової доктрини. Доктринальне або теоретичне юридичне дослідження можна визначити простими словами як дослідження, яке запитує, що таке закон у певній сфері. Доктринальне правове дослідження стосується правових норм, принципів, концепцій або доктрин. Воно передбачає ретельний систематичний виклад, аналіз і критичну оцінку правових норм, принципів або доктрин та їх взаємозв'язку. Воно впорядковує існуючий закон і надає тематичні параметри для такого порядку. Це також стосується критичного перегляду законодавства та процесів прийняття рішень та їх основної політики.

3) проведення емпіричного дослідження. Усі недоктринальні юридичні дослідження можна загалом згрупувати в три категорії: дослідження на основі проблеми, політики та правової реформи. Прийнято вважати, що ці категорії

не є взаємовиключними та ідентифікуються з точки зору оцінки того, про що в основному йдеться у дослідженні.

4) проведення компаративного дослідження. Порівняльно-правове дослідження використовується для вивчення законодавчих актів, судової практики, правових звичаїв, особливостей правозастосування у зарубіжних державах. Це стимулює усвідомлення культурних і соціальних особливостей закону та забезпечує унікальне розуміння того, як право розвивається та працює в різних культурах. Це також сприяє кращому розумінню функцій норм і принципів законів і передбачає вивчення детального знання законодавства інших країн для їх розуміння. Щоб захистити їх або намітити їхній прогрес. Відповідно, порівняльно-правове дослідження є корисним у процесі правового розвитку, де потрібні зміни, доповнення та зміни до закону [48]. Під час проведення нашого дослідження ми намагалися використати симбіотичний комбінований підхід, який би зміг забезпечити об'єктивність та повноту здійснюваного дослідження.

Ще одним важливим методологічним аспектом правового дослідження є його актуальність. Так, дослідження необхідно проводити лише маючи об'єктивні передумови та чітко сформулювавши його об'єкт. Існує маса інформації, але потрібно враховувати лише відповідний матеріал. Необхідно вибрати лише необхідну категорію. Аналіз змісту є центральною діяльністю кожного разу, коли ми маємо справу з вивченням матеріалів. Після того, як дані були зібрані, дослідник повинен підсумувати зібрані дані та організувати їх таким чином, щоб дати відповіді на запитання дослідження [47, с. 449].

Саме тому, ми використовували метод аналізу та синтезу. Загалом терміни аналіз і синтез походять із (класичної) грецької мови й означають буквально «розв'язати» та «з'єднати» відповідно. Аналіз визначається як процедура, за допомогою якої ми розбиваємо інтелектуальну чи істотне ціле на частини або компоненти. Синтез визначається як протилежна процедура: об'єднати окремі елементи або компоненти, щоб утворити цілісне ціле [49, с. 53]. Під час цього дослідження методи аналізу та синтезу

використовувалися нами для з'ясування сутності поняття та елементів правового статусу іноземців та осіб без громадянства в Україні.

Системно-структурний метод пов'язаний з аналізом загальної структури складу знання, виділенням його елементів та їх функцій, систематизацією за спільністю функцій та класифікацією відповідно до структури досліджуваних теорій [50]. Під час цього дослідження системно-структурний метод використовувався нами для з'ясування сутності поняття та елементів правового статусу іноземців та осіб без громадянства в Україні.

Метод сходження від абстрактного до конкретного – це теоретичний системний метод що полягає в такому ході думки що веде дослідника до все більш повного, всебічного відтворення предмету.

Логічний метод дослідження – спосіб відтворення об'єкта, що історично розвивається, як результату певного процесу, в ході якого сформувалися необхідні умови для його подальшого існування і розвитку як стійкого системного утворення. Іншими словами, це метод теоретичного відтворення історичного об'єкта в усіх його істотних властивостях, закономірних зв'язках і відношеннях. Можна стверджувати, що він дає уявлення про «теоретичну історію» об'єкта. Для цього можна використовувати широкий спектр когнітивних операцій і методів. Однак було б неправильно ототожнювати з ними логічний метод, який є особливим способом відтворення, «реконструювання» у системі, що розвивається, або якогось об'єкта. У процесі застосування логічного методу зазначені закономірності виявляються і постають як би у вигляді, очищеному від конкретних зигзагів і випадковостей. Для логічного відтворення об'єкта велике значення має виявлення та виділення його оригінального основного елемента. У цьому вихідному, головному елементі виявляється зосереджене найсуттєвіше в складній системі, і, починаючи з її аналізу, дослідник зможе глибоко і чітко досягнути всю різноманітність історичних явищ. Логічний метод дає таку можливість. Він дозволяє відтворити закономірність розвитку об'єкта в його загальній

характеристиці. Логічно відтворений розвиток предмета зберігає лише природне і необхідне, відкидаючи все випадкове і поверхневе.

Логічний метод спочатку розглядає ті відносини, які вже склалися історично, тобто виступають в розвиненій формі. Їх аналіз дозволяє правильно зрозуміти попередні, нижчі етапи розвитку. Справа в тому, що нижчі, початкові форми розвитку можна зрозуміти, лише взявши до уваги ті тенденції, які яскраво виявляються лише на високих щаблях розвитку, а в складі нижчих форм вони затемнені, переплітаються з акциденціями і тому не видно [51].

У нашому дослідженні місце адміністративної відповідальності у правовому статусі іноземців та осіб без громадянства дозволив вивчити метод сходження від абстрактного до конкретного, а також логічний метод.

Аналіз документів – це систематична процедура перегляду або оцінки документів – як друкованих, так і електронних (комп'ютерних та переданих через Інтернет) матеріалів. Подібно до інших аналітичних методів у якісному дослідженні, аналіз документів вимагає вивчення та інтерпретації даних, щоб виявити значення, отримати розуміння та розвинути емпіричні знання. Документи містять текст (слова) і зображення, які були записані без втручання дослідника. Документи, які можна використовувати для систематичного оцінювання як частини дослідження, мають різні форми. Ці типи документів знаходяться в бібліотеках, газетних архівах, офісах історичних товариств та організаційних або інституційних файлах. Дослідники зазвичай переглядають попередню літературу як частину своїх досліджень і включають цю інформацію у свої звіти. Однак там, де надається перелік проаналізованих документів, він часто не включає попередні дослідження. Безумовно, попередні дослідження є джерелом даних, що вимагає від дослідника покладатися на опис та інтерпретацію даних, а не мати необроблені дані як основу для аналізу [52]. Правовий аналіз правопорушень, суб'єктом яких є іноземці та особи без громадянства забезпечив метод документального аналізу, на підставі якого ми вивчали нормативно-правові акти, що містять

склади правопорушень, суєтами яких можуть бути іноземці та особи без громадянства.

У нашому все більш глобально пов'язаному світі порівняльне право має відігравати дедалі важливішу роль. Тому важливо усвідомити яка ж оцінка ролі та методології порівняльного правознавства, щоб ми могли створити надійну методологічну основу для кращого розуміння ролі права в різних країнах. Така оцінка слугуватиме способом сприяння розумінню та знанням і, можливо, певному ступеню гармонізації щодо критичних питань або, принаймні, мірою загального розуміння. Збір знань, отриманих за допомогою порівняльного правознавства, може стати життєво важливим порталом до іноземної культури. Зібрані висновки можуть з користю висвітлити внутрішню роботу іноземної правової системи.

Сутність порівняльного правознавства полягає в порівнянні права та законодавства однієї країни з правом та законодавством іншої. Найчастіше основою для порівняння є іноземний закон, який протиставляється власному. Але, звичайно, порівняння може бути ширшим: більше двох законів, більше закону. Ключовим аспектом порівняння є розгляд однієї маси юридичних даних у зв'язку з іншою, а потім оцінка того, наскільки ці дві групи юридичних даних схожі та чим вони відрізняються. Так, сутність порівняння полягає у вирівнюванні подібностей і відмінностей між точками даних, а потім у використанні цієї вправи як міри для отримання розуміння змісту та діапазону точок даних. Тут нам потрібно досить ретельно зосередитися на подібності та відмінностях між даними, отриманими з різних правових систем [53]. У нашому дослідженні зарубіжний досвід відповідальності іноземців та осіб без громадянства було досліджено та узагальнено за допомогою порівняльно-правового методу.

Загалом аналітичні методи є найбільш широко використовуваним і прямим методом оцінки. Порівняно з іншими методами, аналітичні методи вважаються найточнішими за ступенем точності методів виявлення. Аналітичний метод у

нашому дослідженні дозволив вивчити практику Європейського суду з прав людини в контексті відповідальності іноземців та осіб без громадянства.

Статистичні методи допомагають у класифікації чотирма способами: у розробці ймовірнісних моделей для даних і класів, щоб можна було ідентифікувати ймовірні класифікації для даного набору даних; у розробці тестів валідності окремих класів, створених за схемою класифікації; у порівнянні різних схем класифікації за ефективністю; і в розширенні пошуку оптимальних класифікацій за допомогою імовірнісних стратегій пошуку [54]. Статистичний метод сприяв виокремленню найбільш поширених видів порушень прав і свобод іноземців, які мають місце на території України, у контексті аналізу практики Європейського суду з прав людини.

За допомогою логіко-семантичного методу узагальнено та вдосконалено понятійний апарат нашого дослідження.

Формальне право включає правила, встановлені установою відповідно до певних процесів; неформальне право включає неписані, звичайні аспекти правової системи. У цьому контексті існує ймовірність нелегітимних процесів, таких як формальні правила, які лише безладно виконуються, або пильність та інші форми народного правосуддя [55].

Іншим важливим методом є прогнозування, яке в широкому сенсі можна розглядати як метод або техніку для оцінки багатьох майбутніх аспектів. Інтуїція, здорове судження та усвідомлення того, наскільки добре розвивається галузь і національна правова система, можуть дати уявлення про майбутні тенденції. Тим не менш, нелегко перетворити почуття про майбутнє в точні та корисні цифри. Мета прогнозування – максимально наблизитися до точної картини майбутнього. Але, як і в інших формах ворожіння, воно ніколи не може бути повністю точним. Інтерактивних змінних просто забагато. Зміна будь-якого з них може призвести до зміни прогнозованого сценарію. Незважаючи на те, що прогнозування є неточним мистецтвом, вчений повинен робити все можливе, щоб планувати майбутнє, і важливою частиною цього планування є прогнозування. До мети прогнозування можна підійти кількома способами, і найкращі результати

прогнозування зазвичай є результатом застосування кількох методів прогнозування. Щоб доповнити свої судження, прогнозисти покладаються на різноманітні джерела даних і методи прогнозування [56].

Під час нашого дослідження формально-юридичний метод і метод прогнозування дали можливість з'ясувати та виокремити напрями вдосконалення адміністративно-правових засад відповідальності іноземців та осіб без громадянства.

Підсумовуючи, хотіли б зауважити, що результативність та об'єктивність наукового дослідження обумовлена необхідністю правильного та раціонального підбору методології наукового дослідження. При цьому важливо дуже виважено обрати лише ті методи, які можуть забезпечити досягнення мети дослідження. Під час вивчення питання адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства в Україні нами було використано ряд загальних та спеціальних методів наукового пізнання, що дозволило ґрунтовно й комплексно підійти до виконання поставлених завдань дисертаційного дослідження.

1.3. Місце адміністративної відповідальності у правовому статусі іноземців та осіб без громадянства

Наступним етапом у вивченні теоретико-правових засад адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства після характеристики поняття й елементів правового статусу іноземців та осіб без громадянства в Україні, на нашу думку, повинен стати аналіз місця адміністративної відповідальності в правовому статусі іноземців та осіб без громадянства.

Насамперед варто зосередити увагу на сутності поняття «відповідальність». Це поняття використовує багато галузей наукового

пізнання, які також насичують його своєрідним сенсом, обумовленим їх предметом.

У широкому розумінні відповідальність – це особливе відношення між вчинками людини (людей, інститутів), намірами, а також оцінками цих дій іншими людьми чи суспільством.

Щодо людини як раціонального агента дії, це ставлення є свідомою інтелектуальною та фізичною готовністю суб'єкта до реалізації або утримання від сукупності дій, що можуть знадобитися внаслідок виконання або, навпаки, невиконання цим суб'єктом деяких інших дій.

У багатьох європейських мовах слово «відповідальність» перегукується з латинським дієсловом «respondere», що буквально означає «обіцяти» або «давати натомість», а в більш широкому сенсі – «відповідати» [42].

У філософії поняття «відповідальність» розглядають в контексті протиставлення свободі, оскільки свобода як духовна категорія тісно пов'язана з відповідальністю. Діалектика свободи, зміст якої розкривається в гегелівській філософії права, відбивається в людині вільно, але вільно через сприйняття своєї відповідальності. Теорію Гегеля можна розглядати як кульмінацію класичних філософських спроб розглянути свободу особистості в контексті ідеї свободи волі, безперервного розвитку та розправлення свободи [58, с. 137-145].

Проблема відповідальності людини за свою свободу і вчинки пов'язана з розумінням меж цієї свободи. Свобода і відповідальність особистості – керівний принцип екзистенціалізму, який визначає свободу як основоположну ознаку людського існування, що дозволяє людям творити себе й вибирати майбутнє. Людина вільна, але її свобода виражається в ставленні до всесвіту, у виборі власної внутрішньої духовно-моральної позиції. Тому людина відповідає за свої вчинки лише тоді, коли має свободу волі, вибору та засоби для їх здійснення [59, с. 141].

Відповідальність – це реакція на рішення. Вибір є лише там, де є свобода. Проблема свободи тісно пов'язана з проблемою відповідальності й навпаки.

Зміст відповідальності неможливо повністю і належним чином зрозуміти без розкриття сенсу свободи. Свобода в традиційному розумінні є визнаною необхідністю. Умовами свободи є:

- 1) пізнання (здатність мислити, знати);
- 2) воля (здатність виконувати свої бажання, ставити цілі) або здатність ініціювати низку діянь [59, с. 140].

Починаючи від софістів, Демокрита і Сократа, античні філософи аналізували, що є найвищим благом для досконалої людини і як це благо можливо реалізувати. Демокрит висуває категоричну вимогу: людина повинна оцінювати свої вчинки не лише з погляду інших, а й із погляду власної моральної установки. У цей час формується розуміння відповідальності як внутрішньої якості особистості.

Український філософ Г. Сковорода стверджував, що кожна людина відповідає перед собою та іншими за обране місце в системі суспільних відносин і реалізацію своїх здібностей у власній діяльності. Відповідно до його проголошеного поняття «супутня робота» справді моральна людина повинна мати звичку діяти відповідально [60, с. 328].

У «Психологічній енциклопедії» відповідальність трактується як внутрішній самоконтроль і самовизначення зрілої особистості, опосередковані ціннісними орієнтаціями, що виявляються в усвідомленні особою детермінант своїх дій, здатності керувати своєю поведінкою в зовнішньому середовищі [61, с. 55–56].

З погляду педагогіки поняття «відповідальність» досліджував А. Макаренко. Зокрема, спираючись на власний досвід роботи зі школярами, він доходить до висновку, що ефективна підзвітність потребує впровадження системи чіткої підзвітності й колегіальності, залучення кожного до керівництва, створення реальної, відчутної одиниці інтересів та особистості. Тобто вирішальною умовою формування відповідальності є включення учня в систему відповідальних залежностей [62, с. 192]. Традиційно вважали, що відповідальність як моральна якість виникає на певному етапі морального

розвитку дитини. Водночас моральні норми реалізуються, визнаються чи ні, переходять чи ні у внутрішню спонукальну силу, що стимулює діяльність певного напрямку. Набуті уявлення про норми поведінки та їх реалізацію у внутрішніх регуляторах становлять сутність процесу розвитку і виховання відповідальності.

Формування громадянського суспільства та правової держави невіддільні від питань взаємної відповідальності держави та громадян, важливим аспектом якої є категорія відповідальності, яка на сучасному етапі набуває дещо іншого соціального призначення і перестає бути лише «каральною» категорією. У цьому контексті наголошується на важливості соціального характеру та ролі відповідальності, зокрема соціальної [63, с. 327].

Також соціальну відповідальність визначають як добровільне соціально зумовлене ставлення суб'єкта до сформованих у суспільстві норм і цінностей, що виражається у свідомому виборі соціально значущої поведінки та активній реалізації цього вибору [64].

О. Грішнова наголошує, що соціальна відповідальність – це усвідомлення суб'єктами соціальної держави єдності соціального простору, свідоме виконання своїх обов'язків щодо співгромадян, суспільства та держави. У феномені соціальної відповідальності переважає моральна складова, що повинна бути підкріплена юридичною відповідальністю. Соціальна відповідальність як ідеологія спонукає кожного враховувати інтереси суспільства та брати відповідальність за вплив своєї діяльності на інших людей, спільноти та оточення в усіх аспектах [64].

Т. Ламбу переконаний, що соціальна відповідальність – це складна соціальна установка, яка полягає у свідомому самообмеженні суб'єктивної свободи відповідно до вимог суспільно визнаної необхідності (позитивний, особистісний аспект), а також суспільного осуду того, що особистість допустила безвідповідальність у своїй діяльності, здійснення суб'єктивної свободи (негативний, зовнішній аспект). Це визначення відображає як

особистісний, так і соціальний характер відповідальності, механізм її реалізації [65, с. 26].

В. Томашев виділяє чотири рівні соціальної відповідальності:

- 1) когнітивний рівень як відповідальність за правильне визначення прогресивної об'єктивної необхідності;
- 2) аксіологічний рівень як відповідальність за правильне оцінювання наявних варіантів дій у разі потреби;
- 3) інструментально-коригувальний рівень як відповідальність за коректний вибір інструментарію реалізації об'єктивної необхідності;
- 4) практичний рівень – відповідальність за результати прикладних діянь, що відповідають вимогам об'єктивної дійсності [66, с. 108-109].

Ми переконані, що види соціальної відповідальності залежать від сфери суспільної діяльності. Виділяють політичну, моральну, соціальну, правову та інші види відповідальності. Соціальна та юридична відповідальності співвідносяться як рід і вид. Важливо наголосити, що питання відповідальності актуалізується не лише для теорії права, а й для всіх галузевих наук [59, с. 140], оскільки має істотне значення для усвідомлення сутності та ролі правового статусу особи.

У юриспруденції відповідальність трактують по-різному. Наприклад, В. Сухонос зазначає, що юридична відповідальність має подвійний характер, що дає можливість розкрити її в широкому та вузькому розуміннях. У ширшому (філософському) розумінні поняття юридичної відповідальності визначають як ставлення особи до суспільства і держави, до інших щодо виконання певних обов'язків стосовно суспільства, держави чи третіх осіб. У більш вузькому (спеціально-правовому) розумінні відповідальність трактують як реакцію держави на протиправне діяння. Підкреслюючи подвійну природу сутності юридичної відповідальності, науковець наголошує, що юридична відповідальність – це обов'язок особи зазнати певних позбавлень, передбачених законом за вчинення правопорушення, що реалізується державою [67, с. 279].

Загалом можна виділити три основних підходи до трактування поняття «юридична відповідальність», а саме: ретроспективний, позитивний та поліаспектний [68, с. 130].

Ретроспективна юридична відповідальність – це юридичний обов’язок правопорушника зазнати несприятливих наслідків, визначених державою за вчинене ним протиправне діяння [69, с. 231]. Ретроспективна відповідальність закріплена на законодавчому рівні, регулюється законом і її мають на увазі, коли використовують термін «юридична відповідальність» [59, с. 140].

І. Коваль називає позитивну юридичну відповідальність статусною [70, с. 155], причому правовий статус повинен реалізуватися в юридичних операціях, суспільному житті. Відповідальність є елементом правового статусу суб’єкта, закріпленим у правових нормах. Такий підхід до питання позитивної юридичної відповідальності підкреслює її правову природу та наповнює правовим змістом. Позитивна юридична відповідальність – це, на нашу думку, правомірна поведінка, обов’язок додержуватися заборон, виконання позитивних обов’язків, а також наданих і гарантованих державою дозволів на здійснення суб’єктивних прав, використання державних заохочень, визнання (нагородження, громадянське замовлення на порятунок людського життя, активне волонтерство, звільнення від сплати податків, надання податкових пільг підприємствам, які здійснюють заходи щодо раціонального використання природних ресурсів та охорони довкілля тощо). Нині сформовані наукові висновки, що доводять реальність та правову природу позитивної юридичної відповідальності, і багато досліджень відрізняють позитивну юридичну відповідальність від інших правових понять та категорій, зокрема, правомірної поведінки, юридичного обов’язку та державних стимулів.

Водночас, окрім позитивного тлумачення юридичної відповідальності, існує поліаспектний підхід. Відповідно до цього підходу ретроспективна юридична відповідальність є результатом порушення позитивної юридичної відповідальності. Іншими словами, ретроспективна відповідальність виникає в

особи у випадках, коли вона порушує випереджувальну відповідальність, тобто якщо вона порушила правило поведінки, що міститься в законі [71, с. 99].

Систематизувавши та проаналізувавши позиції вчених, на нашу думку, юридична відповідальність – це багатоаспектний правовий інститут, що ґрунтується на конкретних приписах права, має регулятивний та/або охоронний зміст та виражається в додержанні певних правових правил поведінки в контексті недопущення їх порушення чи в застосуванні розумного примусу до правопорушника (тобто виникнення для особи негативних наслідків за вчинення порушення правового припису).

Щодо ознак юридичної відповідальності, то традиційно виділяють такі:

- 1) має конкретну форму;
- 2) відображає «динаміку» правової форми цього явища, яка безпосередньо пов'язана з діяльністю людини [72, с. 231];
- 3) безпосередньо пов'язана із суб'єктом права, його поведінкою, свідомістю, волею [73, с. 151];
- 4) виражається в конкретному обов'язку винного зазнати негативних наслідків особистого, матеріального чи організаційного характеру;
- 5) реалізується через правовідносини, що виникають за фактом порушення суб'єктивних прав;
- 6) має індивідуальну процесуальну форму залежно від конкретної справи [74, с. 15].

Тан Сеу Хон вважає, що в вітчизняній літературі юридична відповідальність характеризується такими ознаками:

- 1) зовнішнім характером;
- 2) застосовуються лише до осіб, які вчинили правопорушення;
- 3) є проявом державного примусу;
- 4) сформована виключно правовими нормами [75].

З'ясувавши сутність юридичної відповідальності, вважаємо за необхідне виділити основні принципи її реалізації. Так, у своєму дослідженні А. Колодій зазначає, що принципи права взагалі – це «вихідні уявлення про життя, що

відображають основні засади та закономірності, сутність і формові особливості явища, є універсальними, вищими переконливими та загальнозначущими [76, с. 118].

Принципи юридичної відповідальності є різновидом правових принципів, тому їх провідна роль, як і інших такого роду принципів, забезпечується насамперед прямим закріпленням у нормах права.

Уся система принципів юридичної відповідальності спрямована на досягнення загального результату, оскільки кожний із принципів має особливу роль у забезпеченні правопорядку в суспільстві. Аналіз останніх законодавчих актів переконує нас, що сучасний законодавець явно віддає перевагу так званим нормативним засадам із погляду встановлення правових принципів [77, с. 831].

За нормативною формою вираження принципи юридичної відповідальності можна поділити на ті, що втілені в документах міжнародних організацій, у тексті Основного закону нашої країни та чинному законодавстві. Серед міжнародно-правових актів, положення яких дають можливість виділити принципи юридичної відповідальності, особливе місце посідають Загальна декларація прав людини (1948 р.), Міжнародний пакт про громадські та політичні права (1966 р.) і Конвенція про захист прав і основних свобод людини (1950 р.). Відповідно до приписів згаданих документів принципами юридичної відповідальності, зокрема відповідальності працівників ОВС, є принципи поваги до особи (статті 3, 5 Загальної декларації, 7, 9 Міжнародного пакту і 3, 8 Конвенції), рівності кожної людини перед законом (статті 7 Загальної декларації та 26 Міжнародного пакту), а також справедливості юридичної відповідальності (статті 9, 10 Загальної декларації, 14, 15 Міжнародного пакту і 6, 7 Конвенції). Причому останній із наведених принципів, виходячи зі змісту статей міжнародних актів, полягає в тому, що: 1) особа підлягає відповідальності лише за таке діяння, яке на час його вчинення вважалося протиправним; 2) справи про правопорушення повинні розглядатися відкрито впродовж розумного строку незалежним і безстороннім

судом, створеним відповідно до закону; 3) за вчинення правопорушення може бути призначене лише те стягнення (покарання), яке визначене у законодавстві. У Конституції України, крім універсальних принципів, існують і такі, що визначають якісні характеристики всіх правових норм національного правопорядку незалежно від специфіки суспільних відносин, що ними регулюються. Наприклад, до конституційно закріплених принципів юридичної відповідальності належать принципи законності (ст. 8, 19, 92), гласності (ст. 32, 34), додержання права на захист (ст. 55, 59). індивідуалізації відповідальності (ст. 61) [78].

Норми чинного законодавства роз'яснюють конституційні положення. Таким чином, принципи юридичної відповідальності, що випливають зі змісту Основного закону нашої країни, більш-менш одноманітно виражені в нормах різних галузей права, які регулюють відносини, що виникають у зв'язку з питанням відповідальності. Однак необхідно зазначити, що нормативно-правові акти, які складають окремі галузі права, можуть установлювати загальні та спеціальні принципи, властиві лише певному виду юридичної відповідальності [79, с. 401].

В юридичній літературі також існує поділ принципів на основні та спеціальні. Необхідно підкреслити, що спеціальні принципи юридичної відповідальності мають бути нерозривно пов'язані з основними, оскільки основні принципи безпосередньо проявляються через дію конкретних принципів юридичної відповідальності й охоплюють не лише весь інститут юридичної відповідальності, а й всю правову систему [77, с. 833].

Аналіз міжнародного та вітчизняного законодавств дозволив нам виокремити принципи юридичної відповідальності. Важливо відмітити, що кожен принцип займає своє чітке та важливе місце в системі принципів юридичної відповідальності. І лише їх повне і неухильне дотримання призведе до законного, справедливого та раціонального притягнення до юридичної відповідальності. Варто також відмітити, що не зважаючи на особливий правовий статус іноземців та осіб без громадянства, принципи

адміністративної відповідальності цих осіб є тотожними до відповідальності громадян України. Тобто відсутні будь-які обмеження чи привілеї. Зазначені принципи зображені схематично (рис. 1.2).

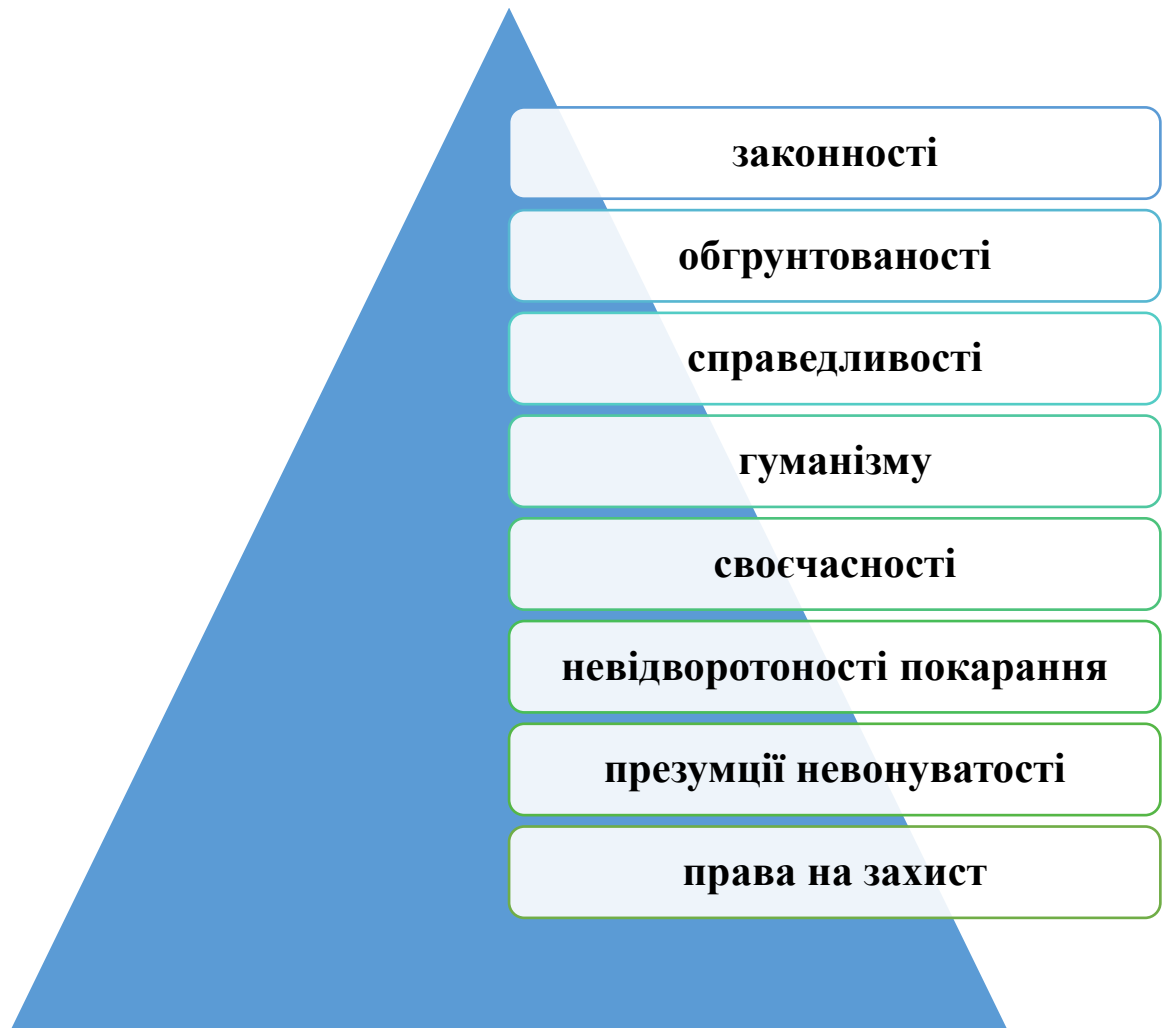

Рисунок 1.2 – Принципи юридичної відповідальності

Пропонуємо детально розглянути кожний із них. По-перше, принцип законності, який передбачає, що відповідальність осіб може мати місце за діяння, передбачені законом, і лише в його межах. Цей принцип передбачає наявність складу правопорушення (протиправного, винного діяння). На нашу думку, принцип законності юридичної відповідальності виявляється в такому:

- 1) в законності закріплення заходів юридичної відповідальності;

2) в законності реалізації юридичної відповідальності (компетентними суб'єктами, з додержанням процесуальних прав, у межах своїх повноважень і за наявності підстав) [79, с. 113].

По-друге, принцип обґрунтованості – відповідальність може настати лише тоді, коли конкретна особа дійсно вчинила правопорушення. Таким чином, іноземці в Україні можуть бути притягнуті до юридичної відповідальності, якщо вони вчинили протиправне діяння на території України, тобто воно розпочалося, продовжувалося або закінчилося на території України.

По-третє, принцип справедливості, згідно з яким справедливість – відповідність застосовуваних заходів відповідальності тяжкості скоєного протиправного діяння. О. Кучинська, зауважує, що у функціонуванні верховенства права принцип справедливості являє собою принцип законності, який стверджує, що позитивне право є лише правом у власному розумінні, якщо воно відповідає духу права, його сутності [80, с. 9]. Справедливість передбачає, що «ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за один і той самий злочин» (ст. 61 Конституції України). Хотілося б відмітити, що принцип «non bis in idem» є одним із найдавніших принципів західної цивілізації, коріння якого сягають Стародавнього Риму. Водночас його значення не змінилося й донині. Цей принцип широко визнаний як на внутрішньому (наприклад, у кримінальному, кримінально-процесуальному та адміністративному правах, так і на міжнародному рівні [81, с. 112].

Зокрема, право не бути притягненим до суду або покараним двічі за одне й те саме діяння (non bis in idem) закріплене в ст. 4 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ, Конвенція):

1) нікого не може бути вдруге притягнуто до суду або покарано в порядку кримінального провадження під юрисдикцією однієї й тієї самої

держави за правопорушення, за яке його вже було остаточно виправдано або засуджено відповідно до закону та кримінальної процедури цієї держави;

2) положення попереднього пункту не перешкоджають відновленню провадження у справі згідно із законом та кримінальною процедурою відповідної держави за наявності нових або нововиявлених фактів чи в разі виявлення суттєвих недоліків у попередньому судовому розгляді, які могли вплинути на результати розгляду справи;

3) жодних відступів від положень цієї статті не допускається на підставі статті 15 Конвенції». Крім того, принцип «non bis in idem» закріплений та деталізований у Міжнародному пакті про громадянські й політичні права (далі – Пакт). Зокрема, в п. 7 ст. 14 Пакту зазначається, що ніхто не повинен бути вдруге засуджений чи покараний за злочин, за який він уже був остаточно засуджений або виправданий відповідно до закону і кримінально-процесуального права кожної країни. Це право також закріплене в Конституції України.

По-четверте, принцип гуманізму. Загалом слово «гуманізм» має кілька значень. І оскільки автори та доповідачі часто не пояснюють, яке значення вони мають на увазі, ті, хто намагається пояснити гуманізм, можуть легко стати джерелом плутанини. На щастя, кожне значення цього слова являє собою окремий тип гуманізму – різні типи легко відокремити та визначити за допомогою відповідних прикметників. Таким чином відносно легко узагальнити різновиди гуманізму. Літературний гуманізм – це відданість гуманітарним наукам або літературній культурі. Гуманізм епохи Відродження – це дух навчання, який розвинувся наприкінці Середньовіччя з відродженням класичної літератури та новою впевненістю у здатності людей самостійно визначати істину та брехню. Західний культурний гуманізм – це гарна назва для раціональної та емпіричної традиції, яка виникла в основному в Стародавній Греції та Римі, розвивалася впродовж європейської історії, і зараз становить основну частину західного підходу до науки, політичної теорії, етики та права. Філософський гуманізм – це

будь-який погляд або спосіб життя, зосереджений на людських потребах та інтересах. Підкатегорії цього типу включають християнський гуманізм і сучасний гуманізм. Третій новий міжнародний словник Вебстера визначає християнський гуманізм як «філософію, яка захищає самореалізацію людини в рамках християнських принципів». Ця більш орієнтована на людину віра в основному є продуктом епохи Відродження і є частиною того, що склало ренесансний гуманізм. Сучасний гуманізм, також званий натуралістичним гуманізмом, науковим гуманізмом, етичним гуманізмом і демократичним гуманізмом, визначений одним із його провідних прихильників, Корлісом Ламонтом, як «натуралістична філософія, яка відкидає будь-який надприродний і спирається насамперед на розум і науку, демократію та людину. співчуття». Сучасний гуманізм має подвійне походження, як світське, так і релігійне, і вони становлять його підкатегорії. Світський гуманізм є результатом просвітницького раціоналізму вісімнадцятого століття та вільнодумства дев'ятнадцятого століття. Багато світських груп, таких як Рада світського гуманізму та Федерація американських раціоналістів, а також багато інших академічних філософів і вчених, які в іншому випадку не є асоційованими, відстоюють цю філософію. Релігійний гуманізм значною мірою виник із етичної культури, унітаризму та універсалізму. Сьогодні багато унітарних універсалістських конгрегацій і всі товариства етичної культури [82].

Принцип гуманізму юридичної відповідальності передбачає, що правове регулювання юридичної відповідальності має на меті недопустимість нелюдського поводження. Юридична відповідальність повинна відповідати визнаним міжнародним стандартам і гарантувати захист гідності, честі, прав і свобод усіх громадян через принцип гуманізму. Принцип гуманізму юридичної відповідальності покликаний захистити потерпілого й суспільство від протиправних дій громадянина, свавілля органів державної влади. Принцип гуманізму відіграє значну роль у повсякденній діяльності державних органів (особливо правоохоронних), які

через специфіку діяльності безпосередньо зачіпають права та свободи людини, честь і гідність. Принцип гуманізму у сфері юридичної відповідальності реалізується через захист громадянина, його законних інтересів і прав, захист від правопорушень. Система норм є правовою основою відповідальної та комплексної роботи прокуратури, суду та інших правоохоронних органів щодо виконання цього завдання. Юридична відповідальність пов'язана як із потерпілим від правопорушення, так і з самим правопорушником, який має такі самі права та обов'язки, як і громадянин. Гуманне ставлення до правопорушника є загальновизнаним показником реалізації гуманістичних принципів юридичної відповідальності. Гуманізм поширюється на вираження юридичної відповідальності, накладеної державою. Усі юридичні обов'язки, їх цілі, місії та функції повинні відображати ідеали поваги до прав людини, філантропії та громадянства як найвищої цінності [83, с. 215].

По-п'яте, принцип своєчасності, згідно з яким особа, яка вчинила правопорушення, повинна бути притягнута до відповідальності впродовж строку давності, тобто строку, не дуже віддаленого від факту вчинення правопорушення.

По-шосте, принцип невідворотності юридичної відповідальності, тобто невідворотність накладення передбачених законом санкцій до особи, яка вчинила протиправне діяння. Цей принцип сприяє підвищенню ефективності діяльності правоохоронних органів, зміцненню правопорядку в суспільстві та правової стабільності суспільних відносин в їх інтересах. Суть принципу невідворотності юридичної відповідальності Б. Базилов викладає так: юридична відповідальність повинна бути неминучим наслідком будь-якого протиправного діяння, оскільки запобіжний і виховний ефекти від його санкцій визначаються не їх тяжкістю, а невідворотністю їх застосування. Взаємозв'язок цих явищ є важливим чинником зменшення кількості злочинів правопорушень [84, с. 60].

Принцип невідворотності юридичної відповідальності має на меті забезпечення ефективності процесу реалізації юридичної відповідальності; спрямовує діяльність осіб, які несуть юридичну відповідальність; є метою, якої необхідно досягти; є критерієм оцінювання діяльності правоохоронних органів, оскільки порушення принципу невідворотності юридичної відповідальності впливає на їх повноваження та має негативні наслідки; тісно пов'язаний з іншими принципами юридичної відповідальності і тому повинен реалізовуватися як елемент системи з урахуванням інших її складових і, насамперед, принципу законності.

По-сьоме, принцип презумпції невинуватості особи (особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину. Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним способом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведення вини особи тлумачиться на її користь [85, с. 22].

По-восьме, принцип права на захист в особи, притягнутої до відповідальності. Людям потрібен доступ до правової допомоги, щоб вони могли зрозуміти свої права та справу, яка проти них порушується. Якщо особа не може дозволити собі оплатити власного адвоката, держава має надати безоплатну правову допомогу.

У багатьох країнах люди, яких звинувачують у правопорушенні, не можуть дозволити собі або не мають доступу до адвоката. Навіть у країнах, які пропонують безкоштовний доступ до адвокатів, не всі отримують ефективне юридичне представництво, тому що неадекватна підтримка юридичної допомоги чи інших форм безкоштовної юридичної допомоги призводить до величезного навантаження на справи та недостатнього фінансування, яке надається адвокатам для роботи над кожною справою. Вкрай важливо, щоб будь-хто, кого звинуватили у

вчиненні правопорушення, мав доступ до адвоката на всіх стадіях судового процесу, а не лише на самому судовому розгляді. Зокрема, люди повинні мати можливість отримати допомогу від своїх адвокатів одразу після затримання. Цей принцип варто визнати вагомим принципом юридичної відповідальності, покликаним забезпечувати реальну дію презумпції невинуватості.

Охарактеризувавши принципи юридичної відповідальності, пропонуємо зупинитися на функціях останньої. Так, О. Іваненко розкриває такі види функцій юридичної відповідальності:

1) регулятивну, під якою необхідно розуміти напрям правового впливу, спрямований на заохочення осіб до виконання вимог законодавства та прояв їх у правомірній поведінці;

2) охоронну, функцію спрямовану на захист позитивних соціальних відносин через нормативно встановлені механізми притягнення винних до відповідальності за порушення закону;

3) каральну – спрямованість правового впливу на суб'єктів правопорушення, що відповідає засадам юридичної відповідальності і полягає в призначенні покарання, позбавленні особистих властивостей та майна;

4) виховну (профілактичну) – напрям правового впливу на індивідуальну та суспільну свідомість, що полягає у формуванні правової свідомості, правової культури та усуненні правового нігілізму, асоціальної поведінки (реальної чи прийнятної);

5) регенераційну – напрям впливу на свідомість і поведінку людей, спрямований на регулювання суспільних відносин і правового статусу суб'єктів;

6) стимулювальну (стимулювання) – напрямок впливу на позитивне ставлення особи до встановлених правил поведінки та бажання виконувати необхідні законодавчі вимоги та отримувати належні стимули, передбачені законодавством [86, с. 265–266];

7) інформативну, яка полягає в тому, що суб'єкти правовідносин накопичують певні знання про сутність правових норм певного виду юридичної відповідальності [87, с. 177].

Щодо видів юридичної відповідальності, то існують різні підстави поділу юридичної відповідальності, залежно від органів, уповноважених здійснювати переслідування, зокрема:

- а) органів влади;
- б) виконавчих та контролюючих органів;
- в) судів та інших судових органів. Щодо суб'єктів правопорушення, розрізняють індивідуальну й колективну відповідальність.

Найбільш поширеною є класифікація юридичної відповідальності залежно від галузевої власності порушеної правової норми. Критеріями розмежування системи юридичної відповідальності за галузевою ознакою аналогічно розподілу системи права на галузі є особливості предмета та методу її правового регулювання. Крім власне галузевого критерію, можна виділити додаткові ознаки такого поділу, а саме наявність: окремого кодифікованого акта, що передбачає відповідальність, та принципів застосування цього виду відповідальності; особливого процесуального порядку її здійснення; специфічних видів санкцій. Одні автори до істотних критеріїв цієї диференціації, крім галузевої належності, відносять також і інституційну [88, с. 329].

Диференціація юридичної відповідальності передбачає її поділ на окремі види з різними, законодавчо встановленими підставами виникнення та застосування, правовими наслідками, що визначаються характером відповідних певному виду юридичної відповідальності правопорушень. Видова диференціація юридичної відповідальності має наукове та практичне значення для законодавця й правозастосовників [89, с. 6].

Останнім часом усе частіше пропонують виділяти нові види відповідальності, що відповідають підгалузям, які розвиваються, галузям права: податкову, бюджетну, екологічну, сімейно-правову, а також

інституційну (договірну, відповідальність сторін соціального партнерства). Зауважимо, більшість таких видів відповідальності підлягає класичній системі диференціації: бюджетна, податкова, екологічна відповідальність може бути підвидом адміністративної відповідальності; сімейно-правова – частково підвидом цивільно-правової та частково – адміністративної відповідальності; договірна та відповідальність сторін соціального партнерства – відповідно підвидом цивільно-правової відповідальності та відповідальності в трудовому праві. Необхідно зазначити, що французькі дослідники аналогічно виділяють п'ять класичних видів відповідальності: кримінально-правову, цивільно-правову, адміністративну, дисциплінарну, а також матеріальну [90, с. 20].

Конституційна відповідальність ґрунтується на нормах Конституції України, а її особливість полягає в тому, що в кожному випадку є своя конституційна процедура. Наприклад, стаття 111 Конституції України передбачає процедуру звільнення Президента з посади Верховною Радою, хоча цей порядок визначено досить широко [91, с. 57].

Дисциплінарна відповідальність – це неухильне підпорядкування всіма працівниками правилам поведінки, визначеним відповідно до Кодексу законів про працю України, нормативних актів, локальних нормативних актів, угод і колективних договорів. Кожен працівник повинен брати до уваги покладені на нього службові обов'язки, прописані в трудовому договорі та посадовій інструкції. В іншому випадку він може бути притягнутий до особливого виду юридичної відповідальності, яку називають дисциплінарною. На працівника, який допустив дисциплінарне правопорушення, накладають дисциплінарне стягнення. Його застосування завжди пов'язані з виконанням трудових чи службових обов'язків [91, с. 131].

Чинне законодавство не розкриває поняття дисциплінарної провини. У теорії трудового права дисциплінарну провину визначають як винну провину або невиконання працівником належним чином своїх обов'язків. Дисциплінарна провинна – це винна протиправна дія (бездіяльність) особи, яка

перебуває в трудових відносинах, що нарушує правила внутрішнього трудового розпорядку, трудових обов'язків та правил спільної роботи [92, с. 231].

У Кодексі законів про працю України прямо не зазначено, що винність є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони дисциплінарного проступку. Проте судова практика України виходить із того, що провина є передумовою притягнення до дисциплінарної відповідальності. Більш поширеною формою вини є необережність (недбалість і самосвідомість). Проте є й непрямий умисел (порушення безпеки працівником). У проєкті Трудового кодексу передбачено юридично закріпити, що вина – це необхідна ознака дисциплінарного проступку, що, на нашу думку, є позитивним зрушенням [93, с. 40].

Цивільно-правова відповідальність як інструмент спонукання сторін до належного виконання зобов'язань становить значний науковий і практичний інтерес. І не дарма, адже цивільно-правова відповідальність є потужним інструментом впливу на договірні правовідносини.

О. Іоффе стверджує, що сутність цивільно-правової відповідальності виявляється у двох елементах: санкцією, накладеною судом, і державним примусом до її виконання [93, с. 37]. Тому, на його думку, добровільне виконання додаткового зобов'язання внаслідок порушення обов'язку не є юридичною відповідальністю [94, с. 209].

Н. Кузнєцова вважає, що цивільно-правова відповідальність займає не останнє місце в механізмі цивільно-правового регулювання (і відповідно на різних етапах цього правового регулювання), а сам факт правової норми, її зміст (гіпотеза, диспозиція та санкція) уже розкривають нормативну основу цивільно-правової відповідальності. Таким чином, верховенство права є основою як цивільно-правової відповідальності, так і механізму правового регулювання [95, с. 358-359].

Під договірною та деліктною відповідальністю часто розуміють такі категорії, як шкоду, неправомірність, причинно-наслідковий зв'язок і вину. З подібної позиції розглядають підстави деліктної відповідальності,

зокрема, в Коментарі до Цивільного кодексу України. Такому розумінню підстав відповідальності як деліктні діяння значною мірою сприяє Цивільний кодекс України, стаття 1166 якого має назву «Загальні підстави відповідальності за майнову шкоду», а стаття 1167 – «Причини відповідальності за моральну шкоду». У цьому випадку поняття «підстави» використовують у множині, і отже, виявляється, що існує кілька підстав для відповідальності [96]. Натомість, на нашу думку, подібне формулювання є просто термінологічним дисонансом, адже єдиною підставою відповідальності загалом і цивільно-правової - зокрема є вчинення особою протиправного діяння, передбаченого нормативно-правовим актом чи договором.

Матеріальна відповідальність працівників є окремим видом юридичної відповідальності, оскільки існує юридично самостійно і реалізується щодо правовідносин у межах трудових відносин. Однією з визначальних функцій матеріальної відповідальності є гарантійна функція, що покликана посилити гарантії юридичної відповідальності і повинна розвиватися в повній відповідності з соціально-економічним і політичним розвитком держави, в інтересах суспільства та інтересів кожної окремої особи, співробітників. Як самостійний специфічний інститут трудового права матеріальна відповідальність фактично потребує внесення всіх можливих видів і випадків такої відповідальності до регулювання трудового права та пов'язаних із ним відносин, оскільки змістом цього інституту повинні бути правові норми, що встановлюють позитивні й негативні сторони відповідальності. Крім того, правові норми трудового права тісно переплітаються з нормами цивільного права, що свідчить про складність правового інституту відповідальності [97].

О. Лук'янчиков, аналізуючи матеріальну відповідальність працівника й роботодавця, виділяє такі відмінні риси:

1) матеріальна відповідальність роботодавця настає, навіть якщо трудові відносини ще не існують, що не позбавляє його характеру трудового

права, оскільки відносини, які передують трудовим відносинам, також є предметом трудового права; суб'єктом відповідальності в разі необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу є фізична або юридична особа (потенційний роботодавець), яка може не набути статусу роботодавця;

2) працівник відшкодовує роботодавцю лише пряму фактичну шкоду, а роботодавець відшкодовує працівникові пряму фактичну шкоду та незароблений заробіток;

3) працівник може бути притягнутий до відповідальності лише за умови, що його вину доведено роботодавцем і працівник не зобов'язаний доводити вину роботодавця, що свідчить про застосування принципу презумпції вини роботодавця;

4) матеріальна відповідальність роботодавця може мати як компенсаційний, так і штрафний характер, а працівник завжди несе відповідальність за компенсаційний характер [98, с. 293].

О. Попович, наголошує, що кримінальна відповідальність – це фактичне застосування кримінально-правової норми, відображене в негативному оцінюванні судом поведінки правопорушника та застосуванні примусових заходів держави; зміст кримінальної відповідальності включає призначене судом покарання та його виконання [99, с. 39-40].

А. Головін вважає, що зміст кримінальної відповідальності полягає не лише в тому, що особа, визнана судом такою, яка вчинила суспільно небезпечне та кримінально заборонене діяння, повинна нести за це відповідальність застосуванням до неї заходів морального, матеріального та фізичного характеру, а й у притягненні до відповідальності, зокрема, передбачає повне відшкодування моральної та матеріальної шкоди, заподіяної кримінально-протиправним діянням, інтересам фізичних та/або юридичних осіб [100, с. 19].

За словами В. Топчія, Г. Дідківської та Т. Мудряк кримінальна відповідальність – це примусова реалізація обов'язку. Зобов'язання, на

думку автора, може бути виконане або не виконане, але коли настає відповідальність, то спрацьовує примусовий апарат, у відповідальній особі немає вибору – вона не може уникнути вчинення дій, які становлять зміст зобов'язання [101, с. 103]

З огляду на предмет нашого дослідження найбільш важливе значення для досягнення мети дисертаційного дослідження має саме характеристика адміністративної відповідальності. Проаналізувавши характерні ознаки адміністративної відповідальності, дослідники сучасності зазначають, що:

- 1) вона закріплюється лише в нормативно-правових актах;
- 2) супроводжується осудом, як із боку держави, так і з боку суспільства;
- 3) має публічний характер;
- 4) вона є засобом охорони встановленого державою правопорядку; до неї притягаються особи, в яких немає стійких організаційних зв'язків із суб'єктами примусу;
- 5) об'єктом охорони є суспільні відносини, які регулюються не лише адміністративним правом, а й іншими галузями права, що відрізняє її від цивільно-правової і дисциплінарної відповідальності;
- 6) це специфічне коло суб'єктів, адже до адміністративної відповідальності можуть притягатися уповноважені публічні органи, а також їх посадові особи;
- 7) вона є специфічною процедурою її реалізації. Правовою підставою для застосування заходів впливу та притягнення до адміністративної відповідальності є вчинення адміністративного правопорушення [102, с. 260].

Згідно зі статтею 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна чи необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на державний або громадський порядок, соціалістичну власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законодавством передбачено адміністративну

відповідальність. Із легального визначення адміністративного правопорушення можна зробити висновок, що адміністративне правопорушення набуває нормативної якості саме тому, що передбачає адміністративну відповідальність [103, с. 160].

Адміністративна відповідальність іноземців та осіб без громадянства є одним з елементів правового статусу останніх. Усі елементи правового статусу перебувають у взаємозв'язку. Так, наділяючи особу правами та окреслюючи її обов'язки цілком закономірним є те, що держава передбачає застосування примусу внаслідок порушення обов'язків.

Резюмуючи вищевикладене вище, пропонуємо під адміністративною відповідальністю іноземців та осіб без громадянства розуміти правовий інститут, що ґрунтується на конкретних приписах адміністративного права, має регулятивний та/або охоронний зміст та виражається в додержанні правових правил поведінки в контексті недопущення їх порушення чи в застосуванні розумного примусу до правопорушника (тобто виникнення для особи негативних наслідків за вчинення порушення норм адміністративного права). Також хотілося б наголосити, що адміністративна відповідальність є важливим елементом у правовому статусі іноземців та осіб без громадянства, адже передбачає застосування до них обмежень особистого, матеріального чи іншого характеру у зв'язку з порушеннями іноземцями та особами без громадянства нормативних приписів, а отже, покладених на них обов'язків.

Висновки до розділу 1

1. Установлено, що поняття «статус» має давнє походження і траплялося ще в працях давньоримських правників. Водночас у радянській правовій науці його досить довго ототожнювали з правоздатністю. З подальшим розвитком юриспруденції в 70-80-х роках ХХ ст. категорія

«правовий статус» була детально розроблена в працях правознавців. Термін «статус іноземців та осіб без громадянства» є частиною терміна «статус прав людини». Правовий статус людини – це її законодавчо закріплене положення в суспільстві, сукупність прав та обов'язків, відповідальності й гарантій.

2. Обґрунтовано, що для з'ясування сутності поняття «правовий статус іноземців та осіб без громадянства» необхідним є встановлення сутності понять «іноземець» та «особа без громадянства». У науковій літературі термін «іноземець» у широкому розумінні є складним, оскільки включає всіх іноземних громадян, осіб без громадянства, біженців, українців, які проживають за кордоном, та іммігрантів в Україні, які постійно чи тимчасово перебувають в Україні. Водночас доведено, що з огляду на законодавчий підхід, ці поняття варто відмежовувати. Так, іноземець – особа, яка не перебуває в громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав, а особою без громадянства є особа, яка не розглядається як громадянин будь-якою державою внаслідок дії її закону.

3. Визначено, що правовий статус іноземців та осіб без громадянства – це юридично закріплене становище цих осіб у суспільстві, складові якого обумовлені як загальними (права, обов'язки, гарантії, юридична відповідальність), так і специфічними (правовий режим, що поширюється на іноземців та осіб без громадянства в Україні) складовими.

4. Наголошено, що в науковій юридичній літературі немає однастайності поглядів щодо структури та складових елементів правового статусу особи загалом і правового статусу іноземців та осіб без громадянства зокрема. Критично проаналізувавши позиції вчених, запропоновано елементами правового статусу іноземців та осіб без громадянства вважати права, обов'язки, гарантії, юридичну відповідальність і правовий режим, який до них застосовують.

5. Визначено, що суб'єктивні права як елемент правового статусу іноземців та осіб без громадянства є мірою можливої поведінки цих суб'єктів із метою вирішення покладених на них завдань і виконання відповідних функцій у досліджуваній сфері суспільних відносин. Права людини є універсальними правовими гарантіями захисту окремих осіб та груп осіб від дій і бездіяльності, що зачіпають їх основні свободи, правничу та людську гідність.

6. Доведено, що суб'єктивні права тісно пов'язані з таким елементом правового статусу, як юридичні обов'язки. Однак юридичний обов'язок на відміну від суб'єктивних прав, свідчить про те, яких заходів повинні вжити суб'єкти для здійснення ефективного й дієвого регулювання.

7. Доведено, що дослідження, як правило, є складним завданням, і обраний стиль може відрізнитися залежно від системи освіти, адміністратора чи навіть агітатора, оскільки, як і багато інших завдань, зародження індивідуального стилю є найважливішим фактором для отримання задоволення від процедури та досягнення бажаного результату.

8. Встановлено, що юридичне дослідження включає набір правових ресурсів для виявлення свіжих фактів, які доповнять сукупність знань у юридичній галузі. Юридичні дослідження визначаються саме юридичними, оскільки матеріали, які використовуються в юридичних дослідженнях, і теми, які викладаються та вивчаються, визначають правові дослідження. Не виключенням є й дослідження адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства в Україні.

9. Обґрунтовано, що методологія юридичних досліджень може бути застосована для тлумачення актів, аналізу кодексів; розуміння будь-якої проблеми філософії права, історії права, порівняльного вивчення права (для порівняння законів різних країн або для порівняння більше двох муніципальних законів країни), або будь-якої системи позитивного права, або з метою прогнозування наслідки виконання закону або належності цього

права для суспільства. Методологія юридичних досліджень передбачає свої правила. Тому потрібне незалежне вивчення правової методології.

10. Доведено, що методологія дослідження адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства потребує симбіотивного компонування загальних та спеціальних юридичних методів.

11. Установлено, що в сучасній літературі юридична відповідальність досліджується з двох боків: 1) як обов'язок нести відповідальність за свої протиправні дії (негативна відповідальність); 2) як добровільне виконання обов'язку, самодисципліна, висока правосвідомість (позитивна відповідність).

12. Визначено, що юридичними гарантіями як складовими правового статусу іноземців та осіб без громадянства є засоби, за допомогою яких забезпечується реалізація цих прав і свобод. Юридичні гарантії класифіковано на міжнародні, конституційні та галузеві.

13. Наголошено, що специфічним і важливим елементом правового статусу, що є характерним для іноземців та апатридів, є правовий режим. Правовий режим – це сукупність правових засобів і методів, що використовуються в конкретній сфері суспільних відносин і забезпечують дію правового регулювання. В Україні на іноземців та апатридів поширюється національний режим, тобто вони користуються тим самим обсягом прав та обов'язків, що й громадяни України, за винятком окремих випадків, наприклад, щодо реалізації політичних прав.

14. Зазначено, що поняття «відповідальність» використовує багато галузей наукового пізнання, які також насичують його своєрідним сенсом, обумовленим їх предметом. У широкому розумінні відповідальність – це особливе відношення між вчинками людини (людей, інститутів), намірами, а також оцінками цих дій іншими людьми чи суспільством.

15. Доведено, що соціальна відповідальність залежить від сфери суспільної діяльності, з огляду на це виділяють політичну, моральну, соціальну, правову та інші види відповідальності. Соціальна та юридична

відповідальність співвідносяться одна з одною як рід і вид. Важливо наголосити, що питання відповідальності актуалізується не лише для теорії права, а й для всіх галузевих наук, оскільки має істотне значення для усвідомлення сутності та ролі правового статусу особи загалом й іноземця та особи без громадянства зокрема.

16. Проаналізовано три ключові підходи до трактування поняття «юридична відповідальність», а саме: ретроспективний, позитивний та поліаспектний. Згідно з першим юридична відповідальність – це юридичний обов’язок правопорушника зазнати несприятливих наслідків, визначених державою за вчинене ним протиправне діяння. Відповідно до другого юридична відповідальність – це правомірна поведінка, обов’язок додержуватися заборон, виконання позитивних обов’язків, а також наданих і гарантованих державою дозволів на здійснення суб’єктивних прав, використання державних заохочень, визнання. Третій підхід передбачає, що ретроспективна юридична відповідальність є результатом порушення позитивної юридичної відповідальності.

17. Наголошено, що існує три рівні принципів юридичної відповідальності: міжнародний, конституційний, законодавчий. Визначено основні принципи юридичної відповідальності: законність, обґрунтованість, справедливість, гуманізм, принцип невідворотності юридичної відповідальності, принцип презумпції невинуватості особи, принцип права на захист в особи, притягнутої до відповідальності.

18. Обґрунтовано, що найбільш поширеною є класифікація юридичної відповідальності залежно від галузевої власності порушеної правової норми. Критеріями розмежування системи юридичної відповідальності за галузевою ознакою аналогічно розподілу системи права на галузі є особливості предмета та методу її правового регулювання. На підставі цього критерію виділено такі види юридичної відповідальності : конституційну, дисциплінарну, матеріальну, цивільно-правову, кримінальну та адміністративну.

19. Доведено, що адміністративна відповідальність іноземців та осіб без громадянства є одним з елементів правового статусу останніх. Усі елементи правового статусу перебувають у взаємозв'язку. Так, наділяючи особу правами та окреслюючи її обов'язки, цілком закономірним є те, що держава передбачає застосування примусу внаслідок порушення обов'язків.

РОЗДІЛ 2

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА

2.1. Правовий аналіз адміністративних правопорушень, суб'єктом яких є іноземці та особи без громадянства

Проаналізувавши теоретико-правові засади адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства, вважаємо за доцільне акцентувати на сутності адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства. Насамперед доцільно здійснити правовий аналіз тих адміністративних правопорушень, суб'єктом яких є виключно іноземці та особи без громадянства.

Відповідно до статті 23 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» нелегальні мігранти та інші іноземці та особи без громадянства, які вчинили кримінальні, адміністративні або інші правопорушення, несуть відповідальність відповідно до закону [16].

Таким чином, іноземці та особи без громадянства можуть бути суб'єктами адміністративних правопорушень на загальних підставах. Ураховуючи особливості структури їх правового статусу, яку ми розглянули в попередньому розділі, все ж є певні особливості, а саме: ті адміністративні правопорушення, за вчинення яких, до відповідальності, можуть притягатися виключно такі спеціальні суб'єкти, як іноземці та особи без громадянства.

На аналізуванні сутності саме цих правопорушень доцільно зупинитися. Передусім пропонується з'ясувати сутність поняття «адміністративне правопорушення». Традиційно виділяють легальне та доктринальне визначення поняття. Безумовно для правозастосування легальне визначення є пріоритетним, проте, аналізування його складових,

ознак та особливостей висвітлюється саме крізь призму доктринальних визначень.

Так, легальне визначення цього поняття міститься в статті 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Згідно з цією нормою адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (вмисна чи необережна) дія або бездіяльність, що посягає на громадський порядок, власність, права та свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність.

Аналізуючи легальне визначення, вбачається, що законодавець ототожнює поняття «проступок» та «правопорушення». Натомість, якщо порівнювати з кримінальним законодавством, то поняття «правопорушення» є більш широким, а проступок є лише різновидом правопорушень. Деякі вчені також поділяють цю думку, саме тому, незважаючи на існування легального визначення, наукова доктрина по-різному тлумачить сутність поняття «адміністративне правопорушення». Наприклад, Ю. Битяк вважає, що адміністративне правопорушення – це, насамперед, дія, поведінка, вчинок, акт зовнішнього вираження ставлення людини до дійсності, до інших людей, до держави і суспільства [103, с. 123].

На думку А. Васильєва, «адміністративні правопорушення» – специфічний вид правопорушень, за які застосовують заходи адміністративної відповідальності. Тому, щоб уникнути термінологічної плутанини, автор пропонує називати їх точніше – «адміністративні проступки» [104, с. 14].

В. Логвиненко вважає, що правопорушення потрібно ототожнювати з наявністю заборонних норм, які повинні чітко визначати діяння, визнані суспільно шкідливими та суспільно небезпечними. Вчений наполягає на необхідності законодавчого закріплення понять «правопорушення» та «проступок», а це гарантує ефективні механізми здійснення прав, свобод та

інтересів громадян і захисту особи й суспільства загалом від суспільно шкідливих посягань [105, с. 10].

Згідно з позицією М. Новицької в адміністративно-правовій науці «адміністративне правопорушення» загалом сприймається як синонім «адміністративного проступку». У наукових працях із матеріального та процесуального адміністративного права визначення термінів «адміністративне правопорушення» та «адміністративний проступок» мають переважно дослідницький характер. Теоретичні положення є логічними й обґрунтованими, однак, на думку багатьох учених-адміністративістів, визначення цих термінів є застарілим і суперечить загальним досягненням сучасної юриспруденції. Додержуючись позиції науковців, згідно з якою адміністративним правопорушенням (проступком) є діяння, вчинене владним органом, що порушує заборони, встановлені чинним законодавством, і тягне за собою покарання у вигляді адміністративних стягнень, встановлених законом, терміни «адміністративне правопорушення» й «адміністративний проступок» потрібно застосовувати як тотожні, оскільки таку позицію зафіксував законодавець [106, с. 115].

Ми переконані, що усвідомлення юридичного змісту того чи іншого поняття доцільно здійснювати через призму аналізування його сутнісних ознак. Зокрема, вивчення легального визначення «адміністративного правопорушення» та визначень, запропонованих у науковій доктрині, дозволяє нам виокремити ознаки адміністративного правопорушення. По-перше, ним є діяння, тобто певна дія чи бездіяльність, а не думки, бажання чи інші подібні прояви психічної діяльності людей. По-друге, наявність соціальної шкоди, спричиненої вчиненням адміністративного правопорушення. По-третє, протиправність, тобто такий акт завжди суперечить імперативним правилам, установленим нормативним актом. По-четверте, винність (таке діяння як прояв волі та свідомості особи, завжди повинне бути винним, тобто вчинятися вмісно або ж необережно). По-п'яте, караність (таке протиправне, винне діяння визнається адміністративним

правопорушенням лише в разі, якщо законом передбачена адміністративна відповідальність за його вчинення) [107].

Кожне адміністративне правопорушення є окремим юридичним фактом, що характеризується своїми специфічними ознаками. Ці ознаки встановлені законодавцем у вигляді ознак, характерних лише для цього виду правопорушень. Сукупність ознак конкретного правопорушення в науці називають «складом правопорушення». В адміністративному праві під складом адміністративного правопорушення розуміють «сукупність визначених законом про адміністративну відповідальність об'єктивних та суб'єктивних ознак, що характеризують вчинене діяння як адміністративне правопорушення. Склад адміністративного правопорушення утворюють чотири обов'язкові елементи, відсутність хоча б одного з яких виключає наявність у діяннях особи складу адміністративного правопорушення. Такими елементами є об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт і суб'єктивна сторона. Єдиною достатньою підставою для притягнення особи до адміністративної відповідальності є наявність у її діях ознак складу адміністративного правопорушення [108, с. 159].

Склад – це опис правового акта. Опис того, що ще не було зроблено, тобто лише очікувані або можливі дії. Для такої характеристики використовують лише юридично значущі ознаки, що характеризують діяння як адміністративне правопорушення. Їх називають конструктивними ознаками. Таким чином, склад адміністративного правопорушення є сукупністю істотних ознак, визначених законодавцем як типові, необхідні і водночас достатні для притягнення особи до відповідальності [109, с. 25].

Розглянемо більш детально ознаки цих елементів. Насамперед це об'єкт адміністративного правопорушення, тобто ті суспільні відносини, що зазнають суспільно шкідливого впливу або яким створюється загроза заподіяння особами подібного впливу своїми винними діяннями .

Залежно від рівня узагальнення виділяють такі види об'єктів адміністративного правопорушення:

1) загальний об'єкт (сукупність усіх суспільних відносин, що виникають у сфері державного управління, регулюються нормами адміністративного права й охороняються нормами адміністративної відповідальності);

2) родовий об'єкт (певне коло односторонніх суспільних відносин (благ, цінностей), які охороняються єдиним комплексом адміністративно-правових заходів, що є невід'ємною й самостійною частиною загального об'єкта);

3) видовий об'єкт (певна група суспільних відносин, які охороняються адміністративно-правовими нормами, загальними для низки проступків одного роду);

4) безпосередній об'єкт (конкретні суспільні відносини, що охороняються адміністративно-правовими нормами, яким завдається шкода даними правопорушеннями);

5) додатковий об'єкт (суспільні відносини, яким завдається шкода правопорушеннями, але не є основним об'єктом охорони права, а доповнюють його);

6) факультативний об'єкт (суспільні відносини, яким залежно від складних умов може бути завдано шкоди, а може бути й не завдано) [110].

Для складів деяких адміністративних правопорушень обов'язковим є предмет посягання. Важливо відмітити, що предмет є ознакою об'єкта посягання та відрізняється від нього, адже об'єкт є в будь-якому правопорушенні, тобто є істотним елементом, а предмет – лише факультативним. Об'єкт завжди зазнає збитків від правопорушення, натомість предмет часто не страждає [110].

Наступним елементом складу адміністративного правопорушення є його об'єктивна сторона. Так, О. Стрельченко визначає об'єктивну сторону адміністративного правопорушення як систему ознак, передбачених

адміністративним законодавством, що характеризує зовнішню сторону порушення. Дослідник засвідчує наявність таких ознак, що характеризують об'єктивну сторону адміністративного правопорушення, як:

- 1) безпосередньо протиправне діяння (дія чи бездіяльність);
- 2) суспільно шкідливі наслідки діяння;
- 3) причинний зв'язок між протиправним діянням та шкідливими наслідками, що настали;

- 4) час, місце, умови, способи і засоби вчинення адміністративного правопорушення. Водночас автор наголошує, що обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є протиправне діяння, тоді як усі інші перелічені ознаки є лише факультативними [111, с. 139–140].

Під час розгляду окремого адміністративного правопорушення необхідно виділяти та враховувати факультативні ознаки, оскільки саме ці ознаки часто істотно впливають на кваліфікацію правопорушення [110, с. 682].

Згідно з позицією В. Колобишко об'єктивну сторону визначають низкою ознак, що характеризують зовнішню поведінку правопорушника. Автор також переконаний, що характеристику об'єктивної сторони, насамперед, треба розпочати з її обов'язкових ознак, таких як протиправна дія (дія чи бездіяльність), суспільно шкідливі (небезпечні) наслідки та причинний зв'язок між дією й наслідками, місцем, часом, ситуацією, способом, засобами. Основою юридичної відповідальності, зважаючи на загальну теорію деліктів, є дія винного, що тягне за собою певну небезпеку і встановлює критерії притягнення до кримінальної відповідальності [112, с. 162].

Цю позицію підтримує В. Бірке, який зазначає, що наявність протиправного діяння є основною ознакою адміністративного правопорушення. Суспільно шкідливі наслідки, причинний зв'язок між дією та наслідками, місцем, обстановкою, способом, знаряддям і засобами вчинення правопорушення є факультативними ознаками об'єктивної сторони [113, с. 82].

Суб'єктом адміністративного правопорушення можуть бути дієздатні фізичні та юридичні особи, які вчинили певні адміністративні правопорушення. Фізичними особами є особи віком від 16 років, громадяни України, іноземці та особи без громадянства. Юридичними особами є різні організації незалежно від форм власності, що підлягають адміністративній юрисдикції України [114].

Серед загальних суб'єктів є так звані спеціальні суб'єкти, тобто особи, які мають ознаки адміністративної відповідальності. Сюди входять військовослужбовці, призвані на військову службу, та інші особи, які підлягають дисциплінарному стягненню; неповнолітні (особи від 16 до 18 років); іноземці; офіцери; батьки або законні опікуни; народні депутати; окремі спеціалісти; інші особи залежно від специфіки професійних обов'язків, стану здоров'я тощо (водії, експерти, перекладачі, вагітні, інваліди тощо) [114].

Суб'єктивна сторона є обов'язковою частиною адміністративного правопорушення. Вона виражає психічне ставлення правопорушника до вчиненого ним протиправного діяння. До ознак, що характеризують суб'єктивну сторону адміністративного правопорушення, належать: вина, мотив і мета. Як зазначалося вище, вина має форму умислу та необережності. Встановлення вини є основним завданням при аналізуванні суб'єктивної сторони адміністративного правопорушення [115].

Мотив і мета адміністративного правопорушення є факультативними характеристиками його суб'єктивної сторони. Мотивом є свідоме внутрішнє спонукання особи, яке керувало нею під час учинення правопорушення (егоїзм, жадібність, помста, кар'єризм тощо), а метою є протиправний результат, наслідок, якого прагне досягти особа вчиненням конкретного адміністративного правопорушення (модель майбутнього) [116, с. 46].

З'ясувавши сутність понять «адміністративне правопорушення», «склад адміністративного правопорушення» та «елементи складу адміністративного правопорушення», важливо зосередити увагу на

конкретних складах адміністративних правопорушень, суб'єктом яких є іноземці та особи без громадянства.

В Україні зазвичай переважає вчинення таких адміністративних правопорушень, як порушення правил перетину державного кордону та незаконне перебування в Україні, недодержання порядку державної реєстрації, проживання за недійсними документами, порушення порядку пересування і вибору місця проживання тощо. Ситуація особливо загострилася в період боротьби з наслідками світової пандемії, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. Відповідно до статті 29 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» [117] з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, і з урахуванням рішення Державної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій від 10 березня 2020 року прийнято Постанову Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211 «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARSCoV-2» [118], відповідно до положень якої з 00:01 годин 16 березня 2020 року припинено в'їзд на територію України для іноземців та осіб без громадянства. Виняток становлять акредитовані дипломати представництв іноземних країн в Україні, співробітники представництв міжнародних організацій. Міністерство закордонних справ України також в особливих випадках має право видавати індивідуальні дозволи на в'їзд іноземців. Громадяни України та тим іноземцям, які мають право на постійне або тимчасове проживання на території України, дозволено в'їзд в Україну. З 00:01 годин 17 березня в Україні припинено міжнародне регулярне пасажирське сполучення, тому навіть громадяни України та іноземці, які мають право на постійне проживання на території України, не зможуть прибути до України регулярним пасажирським сполученням – рейсовим літаком, потягом чи автобусом. В'їзд на територію України припинився для іноземців та осіб без громадянства з 16 березня 2020 року з 00 годин 01

хвилини. Заборона на в'їзд може бути скасована чи продовжена залежно від ситуації з поширенням пандемії. Іноземним громадянам або особам без громадянства, які не мають права на постійне або тимчасове проживання в Україні, не дозволений в'їзд на територію України.

До відмінних ознак адміністративної відповідальності за порушення міграційного законодавства належать:

- 1) її підставою є адміністративне порушення міграційного законодавства;
- 2) її сутність виявляється в накладенні на суб'єктів правопорушень адміністративних стягнень у вигляді попередження, штрафу, конфіскації предмета та адміністративного арешту;
- 3) адміністративні стягнення накладають уповноважені органи (посадові особи);
- 4) порядок встановлення адміністративної відповідальності за адміністративні правопорушення у сфері регулювання міграційних процесів регулюється Кодексом України про адміністративні правопорушення та відомчими інструкціями з обліку матеріалів про адміністративні правопорушення органів виконавчої влади;
- 5) адміністративна відповідальність за порушення міграційного законодавства регулюється адміністративним законом, який містить вичерпні переліки адміністративних правопорушень, адміністративних стягнень та уповноважених на їх застосування органів, детально регулює цей вид провадження і в сукупності становить її нормативну основу [119, с. 142].

Важливу роль відіграє склад конкретних адміністративних правопорушень, оскільки створює правові основи адміністративної відповідальності та передбачає можливість застосування заходів адміністративного втручання. Вони забезпечують єдине застосування закону, правильну кваліфікацію правопорушень, захищають від необґрунтованого притягнення громадян до адміністративної відповідальності, обмежують відповідальність у межах скоєного [120, с. 43].

Так, стаття 203 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає відповідальність за порушення іноземцями та особами без громадянства правил перебування в Україні й транзитного проїзду через територію України.

Об'єктом цього адміністративного правопорушення є суспільні відносини у сфері міграції. Міграцію потрібно розглядати як процес і систему. Термін включає низку чітко визначених юридичних категорій людей, таких як трудові мігранти; особи, чий конкретні типи пересування визначені законом, наприклад нелегально ввезені мігранти; а також ті, чий статус або засоби пересування конкретно не визначені міжнародним правом, наприклад, іноземні студенти. Міграція як процес супроводжується перетином державного кордону або кордонів адміністративно-територіальних одиниць кожної країни, призводить до постійної або тимчасової зміни місця проживання й територіального перерозподілу населення; міграційний процес складається з трьох фаз – міграційної мобільності, переміщення та адаптації мігрантів [121, с. 159].

Об'єктивну сторону адміністративних порушень у сфері регулювання міграційних процесів, як і решти адміністративних правопорушень, характеризують ознаки, які визначають акт зовнішньої поведінки правопорушника. До них належать діяння (дія чи бездіяльність), його шкідливі наслідки, причинний зв'язок між діянням і наслідками, місце, час, обстановка, спосіб, знаряддя та засоби вчинення адміністративного правопорушення [121, с. 42].

Об'єктивна сторона адміністративного правопорушення, відповідальність за вчинення якого передбачена статтею 203 Кодексу України про адміністративні правопорушення, виражається в таких діях:

- 1) порушенні правил перебування в Україні, тобто проживанні без документів на право проживання в Україні, за недійсними документами або документами, термін дії яких закінчився, або працевлаштуванні без відповідного дозволу на це, якщо необхідність такого дозволу передбачена

законодавством України, або недодержанні встановленого порядку пересування і зміни місця проживання, або ухиленні від виїзду з України після закінчення відповідного терміну перебування, неприбутті без поважних причин до визначеного місця навчання або працевлаштування після в'їзду в Україну у визначений строк, а також порушенні правил транзитного проїзду через територію України;

2) недодержанні встановленого порядку реєстрації або проживанні на території України за недійсними документами чи документами, строк дії яких закінчився, або порушенні встановленого терміну перебування в Україні, виявлених в пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон України або контрольних пунктах в'їзду/виїзду.

Склади адміністративних правопорушень у сфері міграційного регулювання можна класифікувати за такими ознаками. Залежно від характеру порушення їх поділяють на матеріальні та формальні. Матеріальні містять посилання на таку ознаку, як настання шкідливих матеріальних наслідків; описують дію, якщо неминуче спричиняє шкідливі наслідки, хоча останні не названі законом; причинний зв'язок між діянням та наслідками цієї дії чи бездіяльності. До формальних складів міграційних адміністративних правопорушень належать ті адміністративні правопорушення, в яких немає ознак шкідливих матеріальних наслідків. Більшість адміністративних порушень міграційного законодавства мають формальний склад [121, с. 39].

Суб'єкт аналізованого адміністративного правопорушення – спеціальний (іноземці та особи без громадянства). Хотілося б наголосити, що згідно зі статтею 16 Кодексу України про адміністративні правопорушення питання про відповідальність за адміністративні правопорушення, вчинені на території України іноземцями, які відповідно до чинних законів та міжнародних договорів України користуються імунітетом щодо адміністративної юрисдикції України, вирішуються дипломатичним шляхом

[114]. До іноземних громадян, які мають імунітет від юрисдикції або переваги, відносять осіб, які тимчасово перебувають у даній країні:

- 1) громадяни, які мають дипломатичний імунітет;
- 2) громадяни, які мають консульський імунітет;
- 3) громадяни – військовослужбовці військових частин, екіпажів військових кораблів, літаків ВПС;
- 4) члени міжурядових і державних делегацій, місій;
- 5) працівники міжнародних організацій;
- 6) свідки, експерти та інші особи, відповідний статус яких визначений міжнародними договорами.

Склад іноземних громадян, які не мають імунітету від юрисдикції даної держави, також є достатньо складним. До них відносять іноземців, які як постійно проживають у даній країні, так і тимчасово в ній перебувають. Іноземці, які постійно проживають, – це ті, хто має дозвіл на постійне мешкання і посвідку на проживання. Інших іноземців вважають такими, які тимчасово перебувають у країні [123].

Суб'єктивна сторона порушення іноземцями та особами без громадянства правил перебування в Україні і транзитного проїзду через територію України визначається ставленням до наслідків і характеризується наявністю вини як у формі умислу, так і в формі необережності [114].

Відповідно до статті 10 Кодексу України про адміністративні правопорушення адміністративне правопорушення визнається вчиненим умисно, якщо особа, яка його вчинила, усвідомлювала протиправний характер своєї дії чи бездіяльності, передбачала її шкідливі наслідки і бажала їх або свідомо допускала настання цих наслідків. А згідно зі статтею 11 Кодексу України про адміністративні правопорушення адміністративне правопорушення визнається вчиненим із необережності, якщо особа, яка його вчинила, передбачала можливість настання шкідливих наслідків своєї дії чи бездіяльності, але легковажно розраховувала на їх відвернення або не

передбачала можливості настання таких наслідків, хоча повинна була й могла їх передбачити [114].

Також важливо відмітити, що в статті 203 Кодексу України про адміністративні правопорушення міститься примітка, яка визначає перелік обставин, коли зазначену статтю не застосовують. Зокрема, чинність цієї статті не поширюється на випадки повернення в Україну без установлених документів громадян України, які стали жертвами злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, а також на випадки прибуття в Україну іноземців чи осіб без громадянства з наміром отримати притулок чи бути визнаними в Україні біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, якщо вони звернулися із заявою про надання притулку чи заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, відповідно до Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту».

Особливу увагу варто звернути на те, що досить часто аналізоване правопорушення вчиняється у сукупності з контрабандою валютних цінностей та товарів комерційного призначення. Так, «іноземці» є найбільш зручними суб'єктами для незаконного перетину кордону з певними товарами. Подекуди іноземці та особи без громадянства за власною ініціативою вчиняють подібні правопорушення. Однак, найчастіше вони працюють як учасники організованих транснаціональних злочинних груп та організацій. Так, подібні правопорушення, враховуючи їх транскордонний характер та ускладненість іноземним елементом є поширеними не тільки в Україні. Наприклад, Митники вилучили іноземну валюту на суму 18,18 лакх рупій у пасажирку в аеропорту Амрітсар. Митний комісар Р. Нангаре повідомив, що пасажирку, яка мала сісти на рейс Air India до Дубая з міжнародного аеропорту Шрі Гуру Рам Дас Джі, перехопили співробітники Центральних промислових сил безпеки (CISF) під час перевірки безпеки. «Під час допиту встановлено, що ця пасажирка є частиною контрабандистів, які займаються контрабандним вивезенням іноземної валюти та контрабандою золота», –

сказав митник. Ще одну особу, яка була головною організатором цієї операції, перехопили митники. «Допит обох осіб також показав, що іноземна валюта вартістю понад 2,05 крор рупій була вивезена контрабандою, а золото вартістю понад 5 крор рупій було ввезено контрабандою з різних аеропортів Індії», – сказав Нангаре. Їх доставили до суду та відправили на дводенний арешт [124].

Митники Пакистану на весні 2022 року завадили спробі контрабанди іноземної валюти та вилучили понад 46 605 саудівських ріалів у міжнародному аеропорту Джинна. За словами прес-секретаря митниці, митний відділ аеропорту міжнародного аеропорту Джинна (JAP) Карачі перехопив пасажирів, ідентифікованого як Мухаммад Ахмед Сіддік. Під час обшуку митники виявили 46 605 саудівських ріалів, захованих під одягом. Прес-секретар повідомив, що окрім саудівських ріалів у нього також було вилучено пакистанську валюту на суму понад 3 мільйони рупій. Він їхав до Медіни, Саудівська Аравія. Проти пасажирів було розпочато судову справу відповідно до Закону про митну справу та тривають подальші розслідування [125].

Крім того, митники завадили контрабанді іноземної валюти до Дубая в міжнародному аеропорту Джинна в Карачі. Митники отримали іноземну валюту від трьох пакистанських пасажирів, які збиралися вилетіти до Дубая з міжнародного аеропорту Джинна в Карачі. Пакистанські пасажирів були ідентифіковані як Різван Алі Хан, Мухаммад Давар Хан і Джахангір Алі, які сховали банкноти іноземної валюти в таємних кишнях своїх сумочок. За словами офіційних осіб, у пасажирів було вилучено 112 500 саудівських ріалів на суму 7,2 мільйона рупій у пакистанській валюті. У квітні митники зірвали спробу контрабанди іноземної валюти в міжнародному аеропорту Джинна в Карачі. Вони сказали, що 65 000 доларів США, приблизно близько 12 мільйонів рупій, було вилучено з багажу жінки-пасажирки, яка їхала в Доху [126].

Наступне адміністративне правопорушення, яке пропонуємо проаналізувати, – це невиконання рішення про заборону в'їзду в Україну.

Іноземці та особи без громадянства можуть в'їжджати в Україну за дійсними паспортними документами. У цьому разі іноземці та особи без громадянства повинні одержати в установленому порядку в'їзну візу, якщо інше не передбачене законодавством України. В'їзд в Україну іноземцю або особі без громадянства не дозволяється:

1) в інтересах забезпечення національної безпеки України або охорони громадського порядку;

2) якщо це необхідно для охорони здоров'я, захисту прав і законних інтересів громадян України та інших осіб, які проживають в Україні;

3) якщо під час клопотання про в'їзд в Україну така особа подала про себе свідомо неправдиві відомості або підроблені документи;

4) якщо паспортний документ такої особи, віза підроблені, зіпсовані чи не відповідають установленому зразку або належать іншій особі;

5) якщо така особа порушила в пункті пропуску через державний кордон України правила перетинання державного кордону України, митні правила, санітарні норми чи правила або не виконала законних вимог посадових та службових осіб органів охорони державного кордону, органів доходів і зборів та інших органів, що здійснюють контроль на державному кордоні;

6) якщо під час попереднього перебування на території України іноземець або особа без громадянства не виконали рішення суду або органів державної влади, уповноважених накладати адміністративні стягнення, або мають інші не виконані майнові зобов'язання перед державою, фізичними або юридичними особами, включаючи пов'язані з попереднім видворенням, і, зокрема, після закінчення терміну заборони подальшого в'їзду в Україну;

7) якщо така особа намагається здійснити в'їзд через контрольні пункти в'їзду/ виїзду на тимчасово окуповану територію без спеціального дозволу або така особа під час попереднього перебування на території України здійснила виїзд із неї через контрольний пункт в'їзду/виїзду [128].

Об'єктом даного адміністративного правопорушення також є суспільні відносини у сфері міграції [114, с. 40].

Безпосереднім об'єктом адміністративного проступку є конкретні суспільні відносини у сфері регулювання міграційних процесів, що охороняються адміністративним правом. Об'єктивна сторона виражається у формі невиконання рішення уповноваженого державного органу про заборону в'їзду в Україну. Суб'єкт невиконання рішення про заборону в'їзду в Україну – спеціальний, а саме: іноземець та особа без громадянства. Суб'єктивна сторона виражається у формі прямого умислу.

Стаття 214-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає відповідальність за незаконне перетинання або спробу незаконного перетинання державного кордону України.

Об'єктом цього адміністративного правопорушення є суспільні відносини у сфері охорони державного кордону. Державним кордоном України є лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України – суші, вод, надр, повітряного простору [127].

Об'єктивна сторона правопорушення, передбаченого статтею 214-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення, полягає в перетинанні або спробі перетинання державного кордону України будь-яким способом поза пунктами пропуску через державний кордон України або в пунктах пропуску через державний кордон України без відповідних документів або за документами, що містять недостовірні відомості про особу, чи без дозволу відповідних органів влади. Відповідно до вимог Закону України «Про державний кордон України» перетинання державного кордону України здійснюється на шляхах сполучення через державний кордон із додержанням установленого порядку. Залізничне, автомобільне, морське, річкове, поромне, повітряне та пішохідне сполучення через державний кордон України здійснюються в пунктах пропуску, що встановлюються Кабінетом Міністрів України відповідно до законодавства і міжнародних договорів України. Пункт пропуску через державний кордон України - це

спеціально виділена територія на залізничних та автомобільних станціях, у морських і річкових портах, аеропортах (аеродромах) із комплексом будівель, споруд і технічних засобів, де здійснюються прикордонний, митний та інші види контролю й пропуск через державний кордон осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна. Морські та річкові невійськові судна і військові кораблі перетинають державний кордон України відповідно до цього Закону, інших актів законодавства, а також правил, що видаються уповноваженими на те державними органами України й публікуються в установленому порядку. Іноземні невійськові судна і військові кораблі, які зайшли в територіальне море або внутрішні води України з порушенням установлених правил заходження в ці води, є порушниками режиму державного кордону (порушниками державного кордону України). Іноземні підводні човни та інші підводні транспортні засоби є порушниками державного кордону України і в тих випадках, якщо вони перетинають державний кордон України в підводному положенні або перебувають у цьому положенні під час плавання та перебування в територіальному морі та внутрішніх водах України. Повітряні судна перетинають державний кордон України в спеціально виділених повітряних коридорах відповідно до зазначеного Закону, інших актів законодавства, а також правил, що видаються уповноваженими на те державними органами України і публікуються в установленому порядку. Переліт державного кордону України поза повітряними коридорами допускається лише з дозволу уповноважених на те державних органів України. Порушниками порядку перетинання державного кордону України в повітряному просторі (порушниками державного кордону України) є повітряні судна та інші літальні апарати, що перетнули державний кордон України без відповідного дозволу компетентних органів України або вчинили інші порушення правил перельоту через державний кордон України. Порушенням державного кордону України є також перетинання його будь-якими технічними або іншими засобами без відповідного на те дозволу чи з порушенням

встановленого порядку. Не є порушеннями правил перетинання державного кордону України вимушене перетинання державного кордону особами, транспортними засобами на суші, заходження іноземних невійськових суден і військових кораблів у територіальне море та внутрішні води України, вимушений вліт повітряних суден та інших літальних апаратів, вчинені в стані крайньої необхідності, а також за інших вимушених обставин. Під час надзвичайних ситуацій, зумовлених великими аваріями, катастрофами і стихійним лихом, аварійно-рятувальні формування перетинають державний кордон України для локалізації та ліквідації таких ситуацій у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України відповідно до міжнародних договорів України [129].

У наукових джерелах наголошується, що необхідно вирішити питання паралельного існування двох видів відповідальності: кримінальної (ст. 332-2 Кримінального кодексу України) та адміністративної (ст. 204–1 Кодексу України про адміністративні правопорушення) за одну й ту саму дію – незаконне перетинання державного кордону України, адже диспозиції названих статей майже тотожні. Така двозначність із правової точки зору є недопустимою, оскільки ладна спричинити неоднозначність під час правозастосування [110].

На нашу думку, означена позиція є не зовсім коректною, оскільки підставою для кримінальної відповідальності є вчинення перетину державного кордону України з певною метою (заподіяння шкоди інтересам держави або особою, якій заборонено в'їзд на територію України, або представниками підрозділів збройних сил чи інших силових відомств держави-агресора в будь-який спосіб поза пунктами пропуску через державний кордон України або в пунктах пропуску через державний кордон України без відповідних документів або за документами, що містять недостовірні відомості) [114], натомість склад аналізованого адміністративного правопорушення подібної умови не містить.

Суб'єкт цього адміністративного правопорушення на відміну від тих, які аналізували вище, – загальний, тобто ним може бути фізична осудна особа, яка досягли 16-річного віку, незалежно від її громадянства.

Суб'єктивна сторона незаконного перетинання або спроби незаконного перетинання державного кордону України визначається ставленням до наслідків і характеризується наявністю вини у формі умислу [114].

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, хотілося б зауважити, що іноземні громадяни в Україні, а також особи без громадянства є суб'єктами адміністративних правопорушень на рівні з громадянами України. Водночас існують і ті адміністративні правопорушення міграційного законодавства, суб'єктами яких можуть бути виключно іноземці чи особи без громадянства. Адміністративні правопорушення, суб'єктом яких є іноземці та особи без громадянства здебільшого мають формальний склад та характеризуються кількома формами об'єктивної сторони. З погляду суб'єктивної сторони вони можуть вчинятися як у формі прямого умислу, так і в деяких випадках з необережності.

2.2. Адміністративно-правові санкції та механізм притягнення іноземців та осіб без громадянства до адміністративної відповідальності

Здійснивши правовий аналіз адміністративних правопорушень, суб'єктом яких в Україні можуть бути іноземці та особи без громадянства, наступним важливим кроком є вивчення тих адміністративно-правових санкцій, які можуть до них застосовуватися за вчинення правопорушень на території України.

Традиційно насамперед зупинимося на аналізованні понятійно-категоріального апарату. Останнім часом в адміністративно-правових дослідженнях з'явилися різні підходи до визначення поняття санкцій. Так, під поняттям «санкція» в науковій юридичній літературі прийнято розуміти:

1) дозвіл на всі дії особою, наділеною відповідною компетенцією (у цьому разі без санкції юридично неможливо здійснити відповідні дії, зокрема обшук);

2) заходи юридичної відповідальності (регрес матеріальної шкоди, штрафи, пені, позбавлення волі тощо);

3) запобіжні заходи (привід, знесення самовільно збудованих споруд, арешт майна тощо);

4) заходи захисту (поновлення на роботі незаконно звільненого працівника, стягнення аліментів тощо);

5) існування думки про те, що санкції в праві поділяють на абсолютно визначені (більшість дисциплінарних стягнень – догана, звільнення тощо) та відносно визначені (заходи адміністративного стягнення – виправні роботи, штраф тощо) [131, с. 242];

б) несприятливі наслідки, що випливають із протиправної поведінки самого підприємства (позбавлення прав, ліцензій тощо) [132, с. 15–16].

Вважаємо за необхідне зупинитися на кожному з вказаних підходів. Згідно з першим, санкцією прийнято називати дозвіл на будь-які дії з боку особи, наділеної відповідною компетенцією (в такому разі без санкції є юридично неможливим учинення відповідних дій, наприклад, обшуку). На нашу думку, подібний підхід є характерним для осіб із буденною правовою культурою, адже з погляду юридичної науки він є недоречним, оскільки не узгоджується з традиційними правовими категоріями про структуру норми права, проте досить часто його використовують у буденному спілкуванні. Відповідно до другого підходу санкцією прийнято називати заходи юридичної відповідальності (стягнення матеріальної шкоди, пені, штрафу, позбавлення волі тощо), які ми розглядали в попередньому розділі. Третій підхід наголошує, що санкціями є запобіжні заходи (привід, арешт майна, знесення самовільно збудованих споруд тощо).

Відповідно до четвертого підходу санкції – це заходи захисту (поновлення на роботі незаконно звільненого працівника, стягнення аліментів тощо).

Загалом адміністративно-правовий превентивний вплив характеризується як загальними характеристиками правового впливу, так і специфічними, унікальними характеристиками, що випливають із специфіки адміністративно-правових правовідносин. Співвідношення між термінами «правовий вплив» та «адміністративно-правовий превентивний вплив» необхідно розглядати як частку загального та пропорційного. Це зумовлено колом суспільних відносин, до яких відносять вплив цих двох правових проявів, оскільки адміністративно-правовий вплив стосується відносин адміністративно-правового характеру [133, с. 426].

П'ятий підхід передбачає, що санкція – це частина правової норми. Санкція правової норми, за загальним визначенням, є елементом логічної структури загальної норми права (передусім кримінального переслідування), що свідчить про можливі заходи державного впливу на порушника цієї норми переважно у формі примусу [134, с. 427]. Фактично, це визначення сходить до радянської юриспруденції, коли розглядали санкції щодо верховенства права тими примусовими заходами, які держава може застосовувати до порушників цього правила поведінки [135, с. 441].

Згідно з шостим підходом санкції – це несприятливі наслідки, що настають в результаті неправомірної поведінки самого суб'єкта. Наприклад, С. Алфьоров визначав санкції як елементи норми права, встановлені державою для захисту цього правового порядку, і з метою цього захисту використовують примусові державні інструменти для виправлення та перевиховання правопорушників та інших осіб у дусі закону, поваги до громадського життя, а також попередження нових правопорушень [136, с. 19]. З огляду на такий підхід важливо з'ясувати співвідношення між санкціями та стягненнями. Адміністративне стягнення – це міра відповідного реагування держави на вчинення фізичною або юридичною

особою адміністративного правопорушення з акцентом на майнових (фінансових) обмеженнях прав, повноважень та впливу на особу, її психіку та поведінку [137].

Натомість Х. Дінга, А. Апполлоні, М. Шахзаде під адміністративними стягненнями розуміє один із елементів комплексної системи адміністративно-примусових заходів щодо охорони суспільних відносин у сфері державного управління, громадського порядку та громадської безпеки [138]. У своєму визначенні С. Засулько наголошує на цілях адміністративно-правового захисту від втручання в адміністративні проступки та зазначає, що основною метою застосування адміністративних стягнень є захист правил суспільних відносин [139, с. 58].

На думку В. Бондаренка санкція адміністративно-правової норми містить вказівку на заходи адміністративно-правового примусу (попереджувального чи запобіжного характеру) або заходи дисциплінарної відповідальності, застосовувані в разі невиконання обов'язків (а іноді й нереалізації прав) учасниками адміністративно-правових відносин. Адміністративні санкції мають певні ознаки, що визначаються характером суспільних відносин, на які поширюється дія адміністративного права. Це насамперед певне коло органів, які мають повноваження щодо застосування адміністративних стягнень: виконавча влада та її посадові особи [140, с. 147].

І. Бородін, В. Бортник адміністративні стягнення тлумачать як усвідомлене вираження адміністративної відповідальності, негативний юридичний наслідок проступку особи, яка вчинила адміністративне правопорушення і підлягає притягненню до відповідальності за свою провину та зазнає відповідного примусу у вигляді певних несприятливих заходів із моральними, матеріальними й фізичними наслідками. Ці стягнення є кінцевою ланкою в системі адміністративного примусу, мірою відповідальності і вихованням у правопорушника духу закону, додержання правил співіснування та запобігання вчиненню правопорушень як самим правопорушником, так й іншими особами [141, с. 95].

Наступним актуальним питанням у науці адміністративного права є розуміння призначення адміністративних стягнень. Відповідними є погляди вчених на це питання, що кардинально відрізняються [142, с. 128] .

Так, С. Засулько, О. Плаз, В. Волосовський переконані, що метою стягнення є покарання винного, припинення правопорушення, відновлення порушених правовідносин, реформування винного та запобігання можливим новим правопорушенням, відшкодування шкоди, заподіяної проступком [139, с. 58] .

А. Комзюк наголошує на тому, що основна мета адміністративних стягнень – це все-таки виховання правопорушника, тобто звикання до законослухняної поведінки. Науковець наголошує, що виховний вплив на правопорушника здійснюється як шляхом накладення на нього адміністративного стягнення, так і спеціальних виховних заходів, застосовуваних до нього під час виконання окремих судових рішень. Так, наприклад, під час виконання виправних робіт здійснюється трудове виховання правопорушника; проводяться різноманітні бесіди з особами, які підлягають адміністративному арешту тощо [143, с.27–28].

М. Керезора зазначає, що метою адміністративного стягнення є охорона громадського порядку, вплив на осіб, які здійснили адміністративні правопорушення, попередження нових адміністративних правопорушень [144].

М. Миколенко, характеризуючи призначення каральної функції адміністративно-деліктного права, зазначає два важливих принципи адміністративної відповідальності – доцільність і невідворотність. Саме ці принципи, наголошує автор, допомагають зрозуміти особливість досягнення мети каральної функції в процесі її реалізації. Принцип доцільності адміністративної відповідальності вимагає відповідності між обраним ступенем впливу на винного та видом суспільної небезпеки адміністративного правопорушення. Принцип невідворотності адміністративної відповідальності передбачає невідворотність

адміністративної відповідальності для особи, яка вчинила адміністративне правопорушення [145, с. 72–73].

На нашу думку, підхід, згідно з яким основною метою стягнення є саме покарання, є невиправданий, адже, в сучасному правозастосуванні ми повинні «відійти» від радянської каральної та осудливої системи. Сучасна система застосування стягнень є поліскладовою, оскільки вміщує три складові елементи. По-перше, це дійсно захід примусу, застосований до особи, яка вчинила діяння, що згідно з вітчизняним законодавством є адміністративним правопорушенням. По-друге, перевиховання такої особи - порушника з метою недопущення вчинення ним нових протиправних діянь. По-третє, виховний характер проявляється й у загальній превенції, тобто стягнення є проявом впливу на інших осіб.

У контексті співвідношення понять «санкція» і «адміністративне стягнення» в науковій юридичній літературі також немає однозначної позиції. Ми вважаємо, що така ситуація обумовлена відсутністю у вітчизняному законодавстві поняття «санкція». Наприклад, О. Петренко, зазначає, що поняття «санкція» та «адміністративне стягнення» відрізняються один від одного. Адміністративне стягнення – це каральна, «штрафна» санкція, що виявляється в позбавленні правопорушника певних прав і привілеїв. Таким чином досягають мети – стягнення з правопорушника. За вчинення правопорушення його позбавляють будь-яких суб'єктивних прав, зменшують його правосуб'єктність і накладають на нього певні «штрафні» обов'язки. Крім втрат та обмежень, адміністративне стягнення передбачає стан певного «адміністративного стягнення» (за аналогією із судимістю) [146, с. 134] .

Види адміністративних стягнень закріплено в статті 24 Кодексу України про адміністративні правопорушення. До них належать:

- 1) попередження;
- 2) штраф;

3) оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення;

4) конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; грошей, одержаних унаслідок учинення адміністративного правопорушення;

5) позбавлення спеціального права, наданого конкретному громадянину (права керування транспортними засобами, права полювання); позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю;

6) громадські роботи;

7) виправні роботи;

8) суспільно корисні роботи;

9) адміністративний арешт;

10) арешт з утриманням на гауптвахті [107].

Усі стягнення можна класифікувати на стягнення морального характеру (суспільно корисні роботи, попередження), матеріального характеру (штраф; конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; грошей, одержаних унаслідок вчинення адміністративного правопорушення), а також стягнення, звернені на особу порушника (а саме стягнення фізичного характеру, наприклад, позбавлення спеціального права, адміністративний арешт). Також адміністративні стягнення залежно від суб'єкта правопорушення можна поділити на застосовувані до фізичних (громадян, посадових осіб) та юридичних осіб [144].

За адміністративні порушення міграційного законодавства санкції статей Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачають застосування таких адміністративних стягнень, як попередження, штраф, конфіскація предмета, що став знаряддям вчинення правопорушення або його безпосереднім об'єктом, та адміністративний арешт.

Попередження складається з офіційного засудження правопорушення та застереження винного від його повторення. Це найменш суворе стягнення, накладається за незначні адміністративні правопорушення (якщо відсутня матеріальна шкода, правопорушення вчинене вперше, з необережності, є пом'якшуючі обставини тощо). Зазвичай, у санкціях статей Кодексу України про адміністративні правопорушення, крім штрафу, як альтернативне покарання зазначають попередження.

Адміністративним стягненням визнають лише таке попередження, яке було винесене в письмовій формі або зафіксоване іншим установленим способом (ст. 26 Кодексу України про адміністративні правопорушення). Здебільшого його оформлюють шляхом винесення постанови уповноваженим на те органом або посадовою особою [114].

Найтипівішими є такі засоби адміністративного попередження:

- 1) вимога припинення окремих дій;
- 2) перевірка документів;
- 3) огляд речей та особистий огляд;
- 4) тимчасове обмеження або заборона доступу громадян до окремих ділянок місцевості або об'єктів із метою забезпечення громадського порядку, суспільної безпеки, охорони здоров'я людей;
- 5) обмеження або заборона руху транспорту й пішоходів на окремих ділянках вулиць і автомобільних шляхів у разі виникнення загрози суспільній безпеці;
- 6) закриття ділянок державного кордону;
- 7) здійснення адміністративного нагляду за особами, щодо яких воно встановлене, а також контролю за засудженими за карні злочини у випадках застосування покарань, не пов'язаних з позбавленням волі;
- 8) облік та офіційне попередження осіб;
- 9) право входження на територію й у приміщення підприємств, установ і організацій, житлові та інші приміщення громадян;
- 10) уведення карантину в разі епідемій і епізоотій;

- 11) медичний огляд осіб та огляд санітарного стану підприємств громадського харчування;
- 12) реквізиція майна;
- 13) контроль і наглядові перевірки [147, с. 137].

Попередження як альтернатива штрафу передбачене за незаконне вилучення посадовими особами паспортів у громадян або прийняття паспортів у заставу (ст. 201 Кодексу України про адміністративні правопорушення), недодержання іноземцями та особами без громадянства встановленого порядку реєстрації або порушення встановленого терміну перебування в Україні, виявлені в пунктах пропуску через державний кордон України (ч. 2 ст. 203 Кодексу України про адміністративні правопорушення), невжиття громадянами, які запросили в Україну іноземців та осіб без громадянства у приватних справах і надали їм житлову площу, заходів щодо забезпечення в установленому порядку їх своєчасної реєстрації (ст. 205 Кодексу України про адміністративні правопорушення) [144, с. 138].

Штраф – найпоширеніше адміністративне стягнення, передбачене практично за будь-яке адміністративне правопорушення (грошове стягнення, в порушника вилучають певну суму коштів у власність держави, у такий спосіб здійснюють вплив на його майнові інтереси). Розміри штрафів встановлюються залежно від офіційно встановленого неоподаткованого мінімуму доходів громадян. У статтях особливої частини розділу II Кодексу України про адміністративні правопорушення найчастіше зазначають мінімальний і максимальний розміри. Штрафи – адміністративні стягнення, що відрізняються від однойменної кримінальної санкції не лише розміром, а й порядком їх накладення, метою, а саме: адміністративне стягнення є основним стягненням, а штраф як кримінальне покарання може бути накладений і як основне, і як додаткове покарання. Адміністративний штраф не може замінювати інших стягнень і може накладатися разом із додатковими стягненнями [139, с. 108] .

Конфіскація означає примусову безоплатну передачу предмета у власність держави за рішенням суду (ст. 29 Кодексу України про адміністративні правопорушення). Адміністративне законодавство допускає конфіскацію лише конкретного предмета, що став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення. Згідно з ст. 25 Кодексу України про адміністративні правопорушення конфіскація предмета може бути застосована і як основний, і як додатковий види адміністративного стягнення [93]. За адміністративні порушення міграційного законодавства конфіскація транспортного засобу передбачена як додаткове до штрафу адміністративне стягнення за такі діяння: незаконне перевезення іноземців та осіб без громадянства територією України, вчинене повторно впродовж одного року, або групою осіб, або щодо кількох іноземців та осіб без громадянства; обладнання власниками або водіями транспортних засобів спеціально прихованими або замаскованими місцями, які використовуються для перевезення нелегальних мігрантів [107].

Адміністративний арешт – найсуворіший вид адміністративної відповідальності. Його суть полягає в короткостроковому затриманні правопорушника терміном до 15 діб із можливим використанням його для фізичної праці без оплати. Застосовують адміністративний арешт лише районним, районним у місті, міським чи міськрайонним судами (суддями) і лише в тих випадках, якщо за обставинами справи і з урахуванням особи порушника застосування інших заходів буде визнано недостатнім. З огляду на це в законодавстві за жодний адміністративний проступок арешт не встановлено як єдиний захід стягнення. Завжди існує можливість застосувати альтернативне стягнення. Адміністративний арешт як альтернатива штрафу передбачений за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 204-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення, тобто за незаконне перетинання або спробу незаконного перетинання державного кордону України. Адміністративний арешт не може застосовуватися до таких категорій осіб: до вагітних жінок, жінок, які мають

дітей віком до 12 років, неповнолітніх, інвалідів I та II груп (ст. 32 Кодексу України про адміністративні правопорушення), а також до військовослужбовців та інших осіб, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів [147].

Важливо відмітити, що у Верховній Раді України пройшов перше читання законопроект № 3047а «Про правила відбування адміністративного арешту». Цей проект закону було взято за основу, проте, на нашу думку, особливості відбування адміністративного арешту іноземцями у ньому викладено досить обмежено. Зокрема, відповідно до законопроекту № 3047а правове становище іноземців та осіб без громадянства, які відбувають адміністративний арешт, повинне визначатися законами України, що встановлюють права та обов'язки зазначених осіб під час їх перебування на території України, з обмеженнями, передбаченими цим законопроектом [148].

Ми переконані, що проект потребує доопрацювання в контексті детального викладення умов утримання й правового статусу іноземних громадян та осіб без громадянства, на яких накладено стягнення у вигляді адміністративного арешту.

Зазначені види стягнень можуть застосовуватися як до громадян України, так і до іноземних громадян, адже останні несуть відповідальність на загальних засадах. Проте, як справедливо зазначив С. Константінов, за порушення правил перебування на території України до іноземців можуть бути застосовані також специфічні санкції, такі як видворення за межі України, повернення до колишнього місця проживання, скорочення терміну перебування. Питання процесуального оформлення притягнення іноземців до адміністративної відповідальності у справах про правопорушення спеціального складу є прерогативою, зазвичай Державної міграційної служби, Служби безпеки України та органів Національної поліції [149, с. 100].

Пропонуємо проаналізувати кожен з вищезазначених специфічних санкцій. Адміністративне видворення за межі України іноземців та осіб без громадянства є одним із примусових заходів держави, важливим засобом

захисту суспільних відносин від адміністративних правопорушень, інших протиправних дій іноземців та осіб без громадянства, які порушують закон про свій правовий статус в Україні [150, с. 108] .

Видворення за межі України як захід адміністративного стягнення відповідно до чинного законодавства (ст. 24 Кодексу України про адміністративні правопорушення, ст. 32 Закону України «Про правовий статус іноземців») застосовується за рішенням органів внутрішніх справ або Служби безпеки України до іноземців, якщо їх дії суперечать інтересам забезпечення безпеки України або охорони громадського порядку або це є необхідним для охорони здоров'я, захисту прав і законних інтересів громадян України, або вони грубо порушили законодавство про правовий статус іноземців. Іноземець зобов'язаний залишити територію України в термін, зазначений у рішенні про видворення. Іноземці, які ухиляються від виїзду, підлягають відповідно до санкції прокурора затриманню й видворенню в примусовому порядку. Затримання допускається лише на термін, необхідний для видворення.

Відповідно до стандартів та принципів міжнародного права адміністративне позбавлення волі має тривати лише протягом часу, необхідного для набрання чинності депортації/видворення. Позбавлення волі ніколи не повинно бути безстроковим. Комітет з прав людини встановив, що «тримання під вартою не повинно тривати понад період, який держава може надати належне обґрунтування. Наприклад, факт незаконного проникнення може свідчити про необхідність розслідування, і можуть існувати інші фактори, характерні для особи, такі як ймовірність втечі та відсутність співпраці, які можуть виправдати затримання на певний період. Без таких факторів затримання може вважатися свавільним, навіть якщо в'їзд був незаконним». Робоча група з питань свавільного затримання також заявила, що максимальний термін повинен бути встановлений законом, а тримання під вартою ні в якому разі не може бути необмеженим або надмірно тривалим.

Видворення іноземців здійснюють органи внутрішніх справ. Іноземці, які підлягають видворенню, або фізичні, юридичні особи, які приймають цих іноземців, відшкодовують витрати, пов'язані з видворенням. Зазначимо, що для застосування заходу впливу у вигляді адміністративного видворення необхідними є: 1) наявність законів, що передбачають саме адміністративне видворення; 2) вчинення адміністративного проступку, що грубо порушує правопорядок. Водночас видворення в системі адміністративних стягнень не прописане як таке. З огляду на це виникає неоднозначність у діях уповноважених осіб на розгляд справи про адміністративне правопорушення щодо застосування зазначеного примусового заходу [150, с. 98].

Неузгодженим у законодавстві є поміщення органами Служби безпеки України іноземців, затриманих в установленому порядку та які підлягають примусовому видворенню за межі України, до пунктів утримання іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, що регулюється Інструкцією про порядок утримання іноземців та осіб без громадянства в пунктах тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, в якій орган Служби безпеки України не зазначений взагалі [151].

Тобто орган Служби безпеки України, за адміністративним позовом якого судом винесене рішення про примусове видворення, без залучення органу Державної міграційної служби не може самостійно організувати заходи щодо поміщення іноземців до пунктів утримання іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні. Проте, орган Державної міграційної служби, який не є третьою стороною на стороні позивача у справі, не буде мати повноважень здійснювати заходи щодо поміщення до пунктів утримання іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, іноземця, щодо якого судом винесено постанову про видворення в примусовому порядку за адміністративним позовом Служби безпеки України [152, с. 239]. Саме тому вітчизняне законодавство потребує вдосконалення в контексті чіткого окреслення і розмежування повноважень

Служби безпеки України й Державної міграційної служби під час видворення іноземців та осіб без громадянства.

Особливу увагу в контексті видворення як заходу стягнення, застосовуваного до іноземців та осіб без громадянства привертає питання видворення біженців. Так, відповідно до норм міжнародного права, а саме статті 32 Конвенції про статус біженців від 28 липня 1951 р. встановлена заборона на вислання біженців, які законно проживають на території держави, за винятком випадків, коли це необхідно з міркувань державної безпеки або громадського порядку. Вислання таких біженців повинне проводитися лише на виконання рішення, винесеного в судовому порядку, крім випадків, коли цьому перешкоджають важливі міркування державної безпеки, біженцям повинне надаватися право надання для свого виправдання доказів та оскарження у відповідних інстанціях чи посадової особи. Більше того, в конвенції закріплено й заборону на висилання біженців за кордон країни, де їх життю чи свободі загрожуватиме небезпека через їх расу, релігію, громадянство, належність до певної соціальної групи або політичних переконань. Ця постанова, однак, не може поширюватися на біженців, якщо є серйозні причини вважати, що вони є загрозою безпеці країни, в якій вони знаходяться, або є засудженими за вчинення особливо тяжкого злочину й становлять загрозу для громадян країни [153].

Важливо відмітити, що видворення є особливим винятковим заходом, який має індивідуальний характер, оскільки відповідно до статті 4 Протоколу № 4 Конвенції про захист прав людини та основних свобод установлює таке : «Масова висилка іноземців заборонена». До того часу, поки держава, яка висилає, ухвалює окреме рішення за кожною справою, про масову висилку не йдеться [154]. Так, Комісія з прав людини, розглядаючи справу про репатріацію Данією групи в'єтнамських дітей, установила, що масовою висилкою іноземців є фактично будь-який захід, який застосовують компетентні органи влади, щоб примусити групу іноземців покинути країну, за винятком тих випадків, якщо такий захід уживається на підставі розумного

та об'єктивного розгляду конкретної справи щодо кожної окремої особи. Те, що низка постанов про висилання оформляється ідентично, не є свідченням того, що була здійснена незаконна масова висилка. Зауважимо, що принцип заборони масової висилки застосовують до іноземних громадян та осіб без громадянства, які перебувають на території держави як на незаконній, так і на законній підставі [155, с. 25].

Ще одним специфічним заходом примусу (санкцією), застосовуваним до іноземців та осіб без громадянства, є повернення до колишнього місця проживання. Відповідно до Міжнародної термінології у сфері міграції «рішення про повернення» – адміністративне або юридичне рішення або акт, що визначає або декларує перебування громадянина третьої країни на території держави – члена Європейського Союзу незаконним та накладає зобов'язання щодо повернення; «заборона щодо подальшого в'їзду в Україну» – адміністративне або юридичне рішення, що на певний період забороняє в'їзд та перебування на території держави, яка видала таке рішення [156, с. 38]. У законодавстві України «примусове повернення» передбачає виїзд іноземця з України за рішенням територіальних органів, територіальних підрозділів Державної міграційної служби, органів охорони державного кордону (стосовно іноземців, затриманих ними в межах контрольованих прикордонних районів під час спроби або після незаконного перетинання державного кордону України), органів Служби безпеки України з подальшим повідомленням упродовж 24 годин про підстави ухвалення такого рішення прокурора з оформленням відповідних документів, доведенням до іноземця зобов'язання про його добровільний виїзд з України у визначений у рішенні строк та здійсненням подальшого контролю за виконанням іноземцем цього зобов'язання. Зі змісту статті 26 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» випливає, що підставами для ухвалення рішення про примусове повернення іноземців за межі України є: 1) дії іноземців, що порушують законодавство України про правовий статус іноземців та осіб без громадянства; 2) дії іноземців, які суперечать інтересам

забезпечення національної безпеки України чи охорони громадського порядку; 3) необхідність для охорони здоров'я, захисту прав і законних інтересів громадян України та інших осіб, які проживають в Україні [158, с. 169].

Варто акцентувати на тому, що рішення про примусове повернення щодо іноземців та осіб без громадянства, які порушують законодавство про правовий статус іноземців та осіб без громадянства, ухвалене органами Державної міграційної служби, може супроводжуватися заборонаю щодо подальшого в'їзду в Україну терміном на три роки, яке обчислюється з дня винесення такого рішення. Водночас слово «може» з огляду на заборону подальшого в'їзду в Україну розглядає законодавець як право, а не необхідність та обов'язок застосування цієї правової норми. Тобто, бачимо, що під час вирішення питання про примусову репатріацію іноземця чи особи без громадянства за межі України можливість застосування цієї норми закону використовують на власний розсуд [157, с. 160]. Подібне неоднозначне формулювання призводить до численних зловживань з боку компетентних органів, що у свою чергу є основою для корупційних зловживань, а саме вчинення корупційних кримінальних правопорушень та правопорушень, пов'язаних із корупцією.

З іншого боку, у випадку рішення про примусову репатріацію, що супроводжується трирічною заборонаю на в'їзд в Україну, це дозволяє правозахисникам скасувати рішення в суді як необґрунтоване з огляду на часту трирічну заборону на подальший в'їзд в Україну. Адже пунктом 18 Постанови Вищого адміністративного суду України від 25 червня 2009 р. № 1 «Про судову практику розгляду спорів щодо статусу біженця та особи, яка потребує додаткового або тимчасового захисту, примусового повернення і примусового видворення іноземця чи особи без громадянства з України та спорів, пов'язаних із перебуванням іноземця та особи без громадянства в Україні» під час вирішення судами спорів про оскарження рішень про заборону в'їзду в Україну щодо застосування норми закону як заборону

подальшого в'їзду в Україну розглядають як превентивний характер, що не потребує обов'язкової наявності порушень законодавства особами, яким заборонено в'їзд в Україну. Проте, під час розгляду таких справ суди беруть до уваги перелік підстав, визначених ст. 13 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [16]. Ухвалення рішення про заборону подальшого в'їзду в Україну на підставі ст. 13 Закону регулюється Інструкцією про порядок прийняття Державною міграційною службою України та її територіальними органами рішень про заборону в'їзду в Україну іноземцям та особам без громадянства, затвердженою Наказом Міністерства внутрішніх справ від 17 грудня 2013 р. № 1235 у разі надходження відповідного подання [159].

Рішення про заборону в'їзду в Україну особам ухвалюють Державна міграційна служба та її територіальні органи за ініціативою:

1) підрозділів Робочого апарату Укрбюро Інтерполу – у разі встановлення підстав для заборони в'їзду в Україну особам у процесі співробітництва з правоохоронними органами інших держав та міжнародних правоохоронних організацій;

2) підрозділів кримінальної поліції – у разі встановлення підстав для заборони в'їзду в Україну особам під час здійснення оперативно-розшукової діяльності;

3) органів досудового розслідування поліції – у разі встановлення підстав для заборони в'їзду в Україну особам під час здійснення кримінального провадження;

4) підрозділів патрульної поліції – у разі встановлення підстав для заборони в'їзду в Україну особам під час провадження у справах про адміністративні правопорушення, підготовки або здійснення заходів із забезпечення громадського порядку;

5) органів охорони здоров'я – у разі встановлення підстав для заборони в'їзду в Україну, якщо це необхідно для охорони здоров'я, захисту прав і

законних інтересів громадян України та інших осіб, які проживають в Україні;

б) за власною ініціативою або поданням державного, приватного виконавця – у разі якщо під час попереднього перебування на території України особа не виконала рішення суду або органів державної влади, уповноважених накладати адміністративні стягнення, або має інші невиконані майнові зобов'язання перед державою, фізичними або юридичними особами, включаючи пов'язані з попереднім видворенням, зокрема, після закінчення терміну заборони подальшого в'їзду в Україну [151].

На думку вітчизняних науковців, депортація (видворення) та примусова репатріація (повернення) мають деякі відмінності:

1) адміністративне видворення – це вид адміністративного стягнення, визначений у Кодексі України про адміністративні правопорушення; примусове повернення – це вид адміністративного примусу, який хоча й визнається законодавцем як захід відповідальності, проте не наділений ознаками останнього;

2) різними є суб'єкти, юрисдикція яких поширюється на реалізацію цих видів примусу;

3) іноземець або особа без громадянства самостійно залишає територію України в строк, зазначений у рішенні про примусове повернення; в разі адміністративного видворення – Державна міграційна служба України, органи охорони державного кордону (стосовно іноземців та осіб без громадянства, затриманих ними в межах контрольованих прикордонних районів під час спроби або після незаконного перетинання державного кордону України) або органи Служби безпеки України примусово повертають особу до країни походження [160, с. 153].

Наступною санкцією, що має специфічний характер та яку застосовують лише до іноземців та осіб без громадянства, є скорочення терміну перебування. Так, іноземцю, який порушує законодавство України, може бути скорочений термін перебування в Україні, якщо ці порушення не

тягнуть за собою адміністративної чи кримінальної відповідальності. Цей термін також може бути скорочений, якщо іноземець не має підстав для подальшого перебування в Україні [161, с. 107–108].

Рішення про скорочення строку тимчасового перебування іноземця та особи без громадянства на території України приймає керівник територіального органу або підрозділу Державної міграційної служби чи його заступник або керівник органу Служби безпеки України в разі відсутності підстав для тимчасового перебування, а також заяви приймальної сторони, органу Національної поліції чи органу охорони державного кордону. У рішенні про скорочення строку тимчасового перебування іноземця та особи без громадянства на території України зазначено строк, упродовж якого особа зобов'язана виїхати з України. Такий строк не може бути більшим ніж як десять діб із дня прийняття рішення. Копію зазначеного рішення видають іноземцеві та особі без громадянства під розписку.

Рішення про скорочення строку тимчасового перебування іноземця та особи без громадянства на території України може бути оскаржене впродовж п'яти робочих днів із дня його ухвалення до Державної міграційної служби (у разі якщо рішення ухвалене територіальним органом або підрозділом Державної міграційної служби), Служби безпеки України (у разі, якщо рішення ухвалене органом Служби безпеки України) або суду [162].

Незважаючи на досить виважений та повний підхід законодавця до окреслення сутності скорочення терміну перебування в Україні, на жаль, мають місце зловживання з боку уповноважених органів. Наприклад, громадянин Таджикистану А. прибув до України в червні 2016 року, переховуючись від переслідувань через свої політичні погляди. Через два тижні після прибуття він був незаконно заарештований і його один тиждень утримували в управлінні Служби безпеки України, коли в Харківському Управлінні Державної міграційної служби щодо нього, без його присутності, незаконно ухвалювали рішення, які згодом стали підставою для ухвалення рішення про його затримання та примусове видворення за межі України.

Першим таким рішенням, про яке не було відомо А., було ухвалене в липні 2016 року рішення про скорочення терміну його перебування в Україні. Копію цього рішення громадянин А. одержав лише в березні 2017 року, після цього воно було відразу оскаржене до суду. Дев'ятого жовтня 2017 р. Харківський окружний адміністративний суд, розглянувши адміністративний позов, ухвалив постанову, якою визнав протиправним та скасував рішення Харківського управління Державної міграційної служби про скорочення терміну перебування іноземця в Україні. Скасовуючи це рішення, суд виходив із таких мотивів: «Відповідач не надав до суду жодних доказів, які б свідчили про наявність обставин для скорочення терміну перебування іноземця на території України, а саме: вироку суду, яким іноземця засуджено до позбавлення волі; документів про те, що дії іноземця становлять загрозу національній безпеці України, громадському порядку в Україні; документів про те, що скорочення терміну перебування в Україні є необхідним для охорони здоров'я, захисту прав і законних інтересів громадян України.

Відповідач, також, не надав до суду жодного доказу, який би підтверджував порушення позивачем законодавства про правовий статус іноземців та осіб без громадянства.

Посилання представника відповідача на те, що громадянин Таджикистану А. на момент виявлення його на території України ні з ким не перебував у трудових відносинах, із заявою про отримання посвідки на тимчасове проживання не звертався, суд не бере до уваги, оскільки відповідач не надав до суду доказів того, що позивач мав намір залишитися в Україні на тимчасове проживання».

Скасування судом рішення територіального органу Державної міграційної служби є дуже важливим, оскільки після його скасування всі подальші рішення про затримання іноземця та рішення про його примусове видворення будуть незаконними, як і факт його позбавлення волі за допомогою тримання в Пункті тимчасового перебування іноземців та осіб

без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, строком на дев'ять місяців, а судові рішення про примусове видворення підлягає перегляду за нововиявленими обставинами [163].

Під час вивчення стягнень, які можуть застосовуватися до іноземців та осіб без громадянства в Україні за вчинення адміністративних правопорушень в Україні важливо проаналізувати й статистичні данні.

Відповідно до даних розгляду запиту на отримання публічної інформації від 20 лютого 2022 року до Державної судової адміністрації України за період з 2019 року по 2021 роки судами України розглянута така кількість справ щодо примусового видворення іноземців та осіб без громадянства за межі України, їхнього затримання:

2019 – 2150 справ, в тому числі із задоволенням позову 1685 справ,

2020 – 1061 справа, в тому числі із задоволенням позову 848 справ,

2021 – 1507 справ, в тому числі із задоволенням позову 1182 справа.

За вищевказаний період в апеляційній інстанції оскаржено:

2019 рік- 414 рішень, 2020 рік- 302 рішення, 2021 рік – 331 рішення.

Згідно з показниками діяльності ДМС до адміністративної відповідальності за ч.1 ст.203 КУпАП (порушення іноземцями та особами без громадянства правил перебування в Україні і транзитного проїзду через територію України) притягнуто: 2019 – 26798 осіб, 2020 – 10664 осіб, 2021 – 17123 осіб, 2022 – 10557 осіб. Як бачимо, кількість осіб, яких було притягнуто до адміністративної відповідальності в 2022 році значно зменшилася в порівнянні з 2019 року. На наш погляд на вказаний процес вплинуло декілька факторів. Перш за все загострення епідеміологічної ситуації в Україні пов'язаної з захворюваністю на коронавірусну хворобу, по-друге, початок збройної агресії російської федерації.

Згідно з показниками діяльності Державної міграційної служби України на порушників міграційного законодавства накладено штрафів:

2019 рік: за постановами Державної міграційної служби України – 64328316 грн, за постановами Служби безпеки України – 648804 грн;

2020 рік: за постановами Державної міграційної служби України – 28291633 грн., за постановами Служби безпеки України – 114501 грн;

2021 рік: за постановами Державної міграційної служби України – 43781047 грн., за постановами Служби безпеки України – 149753 грн;

2022 рік: за постановами Державної міграційної служби України – 29556315 грн., за постановами Служби безпеки України – 141168 грн.

За показниками діяльності Державної міграційної служби України виявлено нелегальних мігрантів:

2019 рік – 12864 особи;

2020 рік – 4197 осіб;

2021 рік – 8308 осіб;

2022 рік – 5082 осіб.

Виконано рішень про примусове повернення:

2019 рік – 9254 осіб;

2020 рік – 3389 осіб;

2021 рік – 5739 осіб;

2022 рік – 3410 осіб.

Прийнято рішень про визнання біженцем:

2019 рік – 41 особа;

2020 рік – 39 осіб;

2021 рік – 87 осіб;

2022 рік – 20 осіб.

Під час дослідження сутності механізму адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства істотне значення відіграє необхідність залучення перекладача. На практиці, під час судового розгляду при необхідності вирішення питань щодо залучення перекладача, суди вживають всіх можливих заходів, які передбачені чинним законодавством для забезпечення участі перекладача у адміністративному провадженні. Разом з тим, виникають певні труднощі, зокрема в пошуку перекладачів, які б були фахівцями і відповідали вимогам щодо їх кваліфікації та належної і

своєчасної оплати витрат пов'язаних із їх участю. При здійсненні пошуку перекладача суди можуть використовувати довідково-інформаційний реєстр перекладачів, однак, володільцем цього Реєстру перекладачів є Державна міграційна служба України, яка здійснює і супроводження цього Реєстру. На практиці Реєстр перекладачів судами фактично не використовується, в цьому Реєстрі не завжди є інформація про перекладача, який володіє і розуміє ту мову, якою володіє чи розуміє та особа для якої необхідно залучити такого перекладача, особливо це викликає труднощі при пошуку перекладача з мови, яку не викладають в школах чи вищих учбових закладах.

Крім того, із наявної інформації в Реєстрі перекладачів не можливо визначити відповідність перекладача критеріям фахівця, а саме чи достатній він має рівень розуміння тієї чи іншої мови, виходячи із специфіки юридичної термінології, що має важливе значення при здійсненні кваліфікованого перекладу.

Також труднощі виникають і в разі виклику перекладача із Реєстру в іншу місцевість, оскільки такий виклик не носить для нього обов'язкового характеру, а тому в цих випадках Реєстр перекладачів не задовольняє в повній мірі вимоги щодо гарантії термінового та обов'язкового залучення перекладача судом, який би відповідав усім необхідним процесуальним професіональним критеріям. А тому пошуки такого спеціаліста відбуваються тривалий час, що враховуючи також правові позиції з цих питань викладених в рішеннях Європейського суду з прав людини, є неприпустимим при розгляді адміністративного провадження, яке підлягає невідкладному розгляду. Таким чином, враховуючи наведені конституційні гарантії вважаємо, що дане питання вимагає законодавчого врегулювання способом як це регулює питання створення центрів з надання вторинною правової допомоги на підставі Закону України «Про безоплатну правову допомогу», оскільки забезпечення вимог щодо участі перекладача є одним із елементів забезпечення правової допомоги. Значно б полегшили пошуки перекладачів і підвищили б рівень процесуальної гарантії дотримання прав і законних

інтересів учасників справи щодо мовного питання та дотримання принципу незалежності судів – створення центрів з надання допомоги перекладачів або принаймні формування таких центрів на базі вже існуючих обласних центрів з надання вторинної правової допомоги, які б могли забезпечити участь кваліфікованих фахівців – перекладачів у випадках, коли перекладач відповідно до положень Кодексу адміністративного судочинства України залучається судом для здійснення перекладу чи участі перекладача в судовому засіданні. У зв'язку з чим, є доцільним законодавче врегулювання механізму забезпечення залучення перекладача.

Аналізуючи підстави скасування рішень першої інстанції, варто відмітити, що проблемним є також питання надання правової допомоги іноземцям та особам без громадянства. Як відомо, українське законодавство передбачає взаємодію між управліннями Державної міграційної служби та регіональними центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги, зокрема інформування центрів про випадки адміністративного затримання іноземців та осіб без громадянства.

Вимоги та механізм повідомлення регламентує Порядок інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 1363 від 28 грудня 2011 року.

Безоплатна первинна правова допомога надається кожній особі, тобто громадянам України, іноземцям, особам без громадянства, в тому числі біженцям, які перебувають під юрисдикцією України.

Крім того, особи, на яких поширюється дія Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» мають право на всі види правових послуг, передбачені частиною другою статті 13 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», з моменту подання особою заяви про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту в Україні, до прийняття остаточного рішення за заявою,

а також іноземці та особи без громадянства, затримані з метою ідентифікації та забезпечення примусового видворення, з моменту затримання.

Особи, які є відповідачами у вказаній категорії справ в більшості випадків не є затриманими на момент розгляду справи, тому позбавлені можливості скористатись послугами адвоката за рахунок держави. Якщо в справі і наявний адвокат, оплату його послуг відповідач здійснює за власні кошти. Важливим чинником, який позбавляє іноземця скористатись правовою допомогою, є також і низький рівень їх грошової забезпеченості [164].

Аналіз оскаржуваних рішень свідчить про те, що адвокат у іноземця з'являється, коли особа вже затримана, перебуває в пункті тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають на території України.

Ураховуючи вищевикладене, хотілося б акцентувати на тому, що у науковій юридичній літературі немає уніфікованої позиції з щодо сутності поняття «санкція» та співвідношення понять «санкції» та «стягнення». На нашу думку, поняття «санкція» є більш ширшим. Згідно з Кодексом України про адміністративні правопорушення іноземці та особи без громадянства несуть адміністративну відповідальність на рівні з громадянами України, а отже, до них можуть бути застосовані ті самі стягнення, що й до громадян України. Аналіз Кодексу України про адміністративні правопорушення дозволив нам визначити ті стягнення, які застосовують до іноземців та апатридів, а саме: попередження, штраф, конфіскацію предмета, що став знаряддям вчинення правопорушення або його безпосереднім об'єктом, та адміністративний арешт. Крім того, до специфічних заходів примусу (санкцій), які застосовують до іноземців та осіб без громадянства, можна віднести: видворення за межі України, повернення до колишнього місця проживання, скорочення терміну перебування. Водночас вважаємо, що відсутність єдиного підходу та термінологічної узгодженості спотворює правозастосування та є проявом дискредитації принципу верховенства права у контексті правової визначеності понять. Адже, фактично поняття санкція

та стягнення мають штучно різні значення. Більше того, подібний підхід суперечить і уявленням про національний режим відносно іноземців та осіб без громадянства.

Проблеми оперативності розгляду адміністративних справ щодо видворення іноземців та осіб без громадянства у розумні строки є багатоаспектними, які залежить не тільки від діяльності судді, а й самих учасників процесу.

Варто констатувати, що з метою сприяння у формуванні єдиного підходу до вирішення справ цієї категорії, однакового застосування законодавства при розгляді даних спорів, а також для усунення проблемних питань, найбільш характерних порушень чи неправильного застосування судами норм матеріального та процесуального права при вирішенні справ зазначеної категорії, слід звертати увагу на такі питання:

1) Суд повинен неухильно виконувати вимоги щодо забезпечення перекладу, оскільки невиконання вищезазначених вимог процесуального законодавства є порушенням гарантованого Конституцією України права на судовий захист та підставою для скасування судового рішення.

2) На законодавчому рівні визначити механізм внесення іноземцем, особою без громадянства або іншою фізичною чи юридичною особою коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок у разі застосування застави у порядку визначеному ст. 289 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

3) На законодавчому рівні розглянути питання щодо врегулювання механізму залучення перекладачів в судовому провадженні в такому ж порядку, який передбачений для залучення захисників (адвокатів) за рахунок держави, приведення реєстру в робочий стан.

4) На державному рівні вирішити питання щодо можливості іноземцям та особам без громадянства користуватись послугами безоплатної правової допомоги по справам щодо їх видворення з моменту надходження справи до суду.

Висновки до розділу 2

1. Установлено, що аналізування легального визначення поняття «адміністративне правопорушення» дозволяє резюмувати ототожнення його з поняттям «адміністративний проступок». Проте, вдаючись до аналогії з кримінальним правом, вбачається, що поняття «правопорушення» є більш широким, а проступок є лише різновидом правопорушень. Деякі вчені також поділяють цю думку, саме тому, незважаючи на існування легального визначення, наукова доктрина по-різному тлумачить сутність поняття «адміністративне правопорушення».

2. Доведено, що кожне адміністративне правопорушення є окремим юридичним фактом, який характеризується своїми ознаками. Ці ознаки встановлені законодавцем у вигляді ознак, характерних лише для цього виду правопорушення. Основними елементами складу адміністративного правопорушення є об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона. Під час розгляду окремого адміністративного правопорушення необхідно виділяти та враховувати факультативні ознаки, оскільки саме ці ознаки часто істотно впливають на кваліфікацію правопорушення.

3. Обґрунтовано, що в Україні зазвичай переважає вчинення іноземцями та особами без громадянства таких адміністративних правопорушень, як порушення правил перетину державного кордону та незаконне перебування в Україні, недодержання порядку державної реєстрації, проживання за недійсними документами, порушення порядку пересування та вибору місця проживання тощо.

4. Визначено, що об'єктом порушення іноземцями та особами без громадянства правил перебування в Україні й транзитного проїзду через територію України є суспільні відносини у сфері міграції. Об'єктивна сторона виражається в: 1) порушенні правил перебування в Україні, тобто проживанні без документів на право проживання в Україні, за недійсними документами або документами, термін дії яких закінчився, або працевлаштуванні без

відповідного дозволу на це, якщо необхідність такого дозволу передбачена законодавством України, або недодержанні встановленого порядку пересування і зміни місця проживання, або ухилення від виїзду з України після закінчення відповідного терміну перебування, неприбутті без поважних причин до визначеного місця навчання або працевлаштування після в'їзду в Україну у визначений строк, а також порушенні правил транзитного проїзду через територію України; 2) недодержанні встановленого порядку реєстрації або проживанні на території України за недійсними документами чи документами, строк дії яких закінчився, або порушенні встановленого терміну перебування в Україні, виявлених в пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон України або контрольних пунктах в'їзду/виїзду. Суб'єкт цього діяння – спеціальний (іноземець або особа без громадянства), а суб'єктивна сторона характеризується як умислом, так і необережністю.

5. Зазначено, що об'єктом невиконання рішення про заборону в'їзду в Україну є суспільні відносини у сфері міграції. Об'єктивна сторона виражається у формі невиконання рішення уповноваженого державного органу про заборону в'їзду в Україну. Суб'єкт невиконання рішення про заборону в'їзду в Україну – спеціальний, а саме іноземець та особа без громадянства. Суб'єктивна сторона виражається у формі прямого умислу.

6. Наголошено, що об'єктом незаконного перетинання або спроби незаконного перетинання державного кордону України є суспільні відносини у сфері охорони державного кордону. Об'єктивна сторона цього правопорушення полягає в перетинанні або спробі перетинання державного кордону України будь-яким способом поза пунктами пропуску через державний кордон України чи в пунктах пропуску через державний кордон України без відповідних документів або за документами, що містять недостовірні відомості про особу, чи без дозволу відповідних органів влади. Суб'єкт незаконного перетинання або спроби незаконного перетинання державного кордону України – загальний. Суб'єктивна сторона виражається у формі прямого умислу.

7. З'ясовано, що рішення про примусове повернення щодо іноземців та осіб без громадянства, які порушують законодавство про правовий статус іноземців та осіб без громадянства, ухвалене органами Державної міграційної служби, може супроводжуватися заборонаю щодо подальшого в'їзду в Україну терміном на три роки, яке обчислюється з дня винесення такого рішення. Переконані, що використання слова «може» з огляду на заборону подальшого в'їзду в Україну розглядає законодавець як право, а не необхідність та обов'язок застосування цієї правової норми. Тобто, бачимо, що під час вирішення питання про примусову репатріацію іноземця чи особи без громадянства за межі України можливість застосування цієї норми закону використовують на власний розсуд. Крім того, в окремих випадках подібне конструкція може становити корупційний ризик.

8. Установлено, що в адміністративно-правових дослідженнях з'явилися різні підходи до визначення поняття «санкції». Так, під поняттям «санкція» в науковій юридичній літературі прийнято розуміти: 1) дозвіл на всі дії особою, наділеною відповідною компетенцією (в цьому разі без санкції юридично неможливо здійснити відповідні дії, зокрема обшук); 2) заходи юридичної відповідальності (регрес матеріальної шкоди, штрафи, пені, позбавлення волі тощо); 3) запобіжні заходи (привід, знесення самовільно збудованих споруд, арешт майна тощо); 4) заходи захисту (поновлення на роботі незаконно звільненого працівника, стягнення аліментів тощо); 5) несприятливі наслідки, що випливають із протиправної поведінки самого підприємства (позбавлення прав, ліцензій тощо).

9. Визначено, що адміністративні стягнення – це усвідомлене вираження адміністративної відповідальності, негативний юридичний наслідок проступку особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, і підлягає притягненню до відповідальності за свою провину та зазнає відповідного примусу у вигляді певних несприятливих заходів із моральними, матеріальними й фізичними наслідками.

10. Обґрунтовано, що підхід згідно з яким основною метою стягнення є саме покарання, невиправданий, адже, в сучасному правозастосуванні ми повинні «відійти» від радянської каральної та осудливої системи. Сучасна система застосування стягнень є поліскладовою, оскільки вміщує три складові елементи. По-перше, це дійсно захід примусу, застосовуваний до особи, яка вчинила діяння, що згідно з вітчизняним законодавством є адміністративним правопорушенням. По-друге, перевиховання такої особи - порушника з метою недопущення вчинення ним нових протиправних діянь. По-третє, виховний характер проявляється й у загальній превенції, тобто стягнення є проявом впливу на інших осіб.

11. З'ясовано, що за адміністративні порушення міграційного законодавства санкції статей Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачають застосування таких адміністративних стягнень, як попередження, штраф, конфіскація предмета, що став знаряддям учинення правопорушення або його безпосереднім об'єктом, та адміністративний арешт.

12. Наголошено, що за порушення правил перебування на території України до іноземців можуть бути застосовані також специфічні санкції, такі як видворення за межі України, повернення до колишнього місця проживання, скорочення терміну перебування.

13. Визначено, що видворення за межі України як захід адміністративного стягнення відповідно до чинного законодавства (ст. 24 Кодексу України про адміністративні правопорушення, ст. 32 Закону «Про правовий статус іноземців») застосовують за рішенням органів внутрішніх справ чи Служби безпеки України до іноземців, якщо їх дії суперечать інтересам забезпечення безпеки України або охорони громадського порядку або це є необхідним для охорони здоров'я, захисту прав і законних інтересів громадян України, або вони грубо порушили законодавство про правовий статус іноземців. Іноземець зобов'язаний залишити територію України в термін, зазначений у рішенні про видворення.

14. З'ясовано, що «примусове повернення» передбачає виїзд іноземця з України за рішенням територіальних органів, територіальних підрозділів Державної міграційної служби, органів охорони державного кордону (стосовно іноземців, затриманих ними в межах контрольованих прикордонних районів під час спроби або після незаконного перетинання державного кордону України), органів Служби безпеки України з подальшим повідомленням упродовж 24 годин про підстави ухвалення такого рішення прокурора з оформленням відповідних документів, доведенням до іноземця зобов'язання про його добровільний виїзд з України у визначений у рішенні строк та здійсненням подальшого контролю за виконанням іноземцем цього зобов'язання.

15. Установлено, що іноземцю, який порушує законодавство України, може бути скорочений термін перебування в Україні, якщо ці порушення не тягнуть за собою адміністративної чи кримінальної відповідальності. Цей термін також може бути скорочений, якщо іноземець не має підстав для подальшого перебування в Україні.

16. Доведено, що суд повинен неухильно виконувати вимоги щодо забезпечення перекладу, оскільки невиконання вищезазначених вимог процесуального законодавства є порушенням гарантованого Конституцією України права на судовий захист та підставою для скасування судового рішення.

17. Запропоновано на законодавчому рівні визначити механізм внесення іноземцем, особою без громадянства або іншою фізичною чи юридичною особою коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок у разі застосування застави у порядку визначеному ст. 289 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

18. Пропонується на законодавчому рівні розглянути питання щодо врегулювання механізму залучення перекладачів в судовому провадженні в такому ж порядку, який передбачений для залучення захисників (адвокатів) за рахунок держави, приведення реєстру в робочий стан.

19. Доведено, що на державному рівні необхідно вирішити питання щодо можливості іноземцям та особам без громадянства користуватись послугами безоплатної правової допомоги по справам щодо їх видворення з моменту надходження справи до суду.

РОЗДІЛ 3

СИСТЕМА ЗАХОДІВ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА

3.1. Зарубіжний досвід відповідальності іноземців та осіб без громадянства

Здійснення детального критичного аналізу теоретико-правових засад відповідальності іноземців та осіб без громадянства і юридичного змісту адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства сприяє розробленню напрямів вдосконалення адміністративно-правових засад відповідальності іноземців та осіб без громадянства. Насамперед пропонуємо вивчити позитивні практики зарубіжних держав, які б могли бути імплементовані у вітчизняне законодавство у сфері врегулювання адміністративно-правового статусу іноземців та осіб без громадянства.

Так, пропонуємо зосередити увагу на державах англо-американської правової системи, адже їм властива цілковито відмінна від вітчизняної модель правового регулювання у досліджуваній сфері. Так, держави, що до неї належать, не визнають відокремленого адміністративного законодавства. Діяння, які в Україні вважають адміністративними правопорушеннями, порушеннями митного права або податковими проступками, в США належать до категорії злочинів або цивільно-правових проступків. Виконання рішень судів про стягнення заборгованості, що виникла в результаті вчинення таких правопорушень, відбувається за загальними процедурами з урахуванням усіх положень угод про співпрацю в цивільних і кримінальних справах, укладених між США та іншими державами, що є набагато ефективнішим, аніж намагання виконати рішення органу публічної влади в некримінальній справі за межами країн [166, с. 275–279].

Щодо адміністративно-правових санкцій, які можуть застосовувати до іноземців та осіб без громадянства, то варто звернути увагу на те, що в Сполучених Штатах Америки чіткого розмежування між термінами «депортація» (deportation) та «видворення» (removal) не існує. Обидва поняття мають подібне смислове значення – переселення, посилення назад, видворення. Правові підстави цієї процедури містяться у 4-му підрозділі (пункті) 2-го розділу Закону про імміграцію та громадянство.

Видворення (removal) – це юридичний процес в імміграційному суді США, впродовж якого вирішується питання про право іноземця або постійного мешканця на подальше перебування в США. Так, коли уряд США більше не хоче, щоб іммігрант залишався в Сполучених Штатах, він ініціює процедуру видворення. Процедура видворення – це серія дій, які контролює імміграційний суддя, і які можуть призвести до того, що іммігрантові буде наказано залишити Сполучені Штати, і це часто відбувається. У деяких випадках особа, яку депортували, не може повторно подати заяву на повернення до США протягом кількох років (або ніколи) – навіть якщо у неї тут є родина.

Уряд Сполучених Штатів не легковажно ставиться до депортації. Однак існує кілька поширених причин, через які особа зобов'язується залишити країну через процедуру видалення, зокрема:

- 1) судимості за тяжкі злочини;
- 2) наркозлочини;
- 3) неможливість зберегти законний імміграційний статус;
- 4) результати імміграційного шахрайства;
- 5) втрата статусу постійного жителя (включаючи залишення);
- 6) більшість злочинів;
- 7) направлення від служби надання притулку (якщо заяву про надання притулку не задоволено);
- 8) судимості за серйозні злочини;
- 9) тероризм;

- 10) незаконне працевлаштування;
- 11) незаконний в'їзд до Сполучених Штатів;
- 12) порушення імміграційного законодавства.

Тобто, однією із загальних причин, через які іноземця можуть видворити зі США, є незаконне перебування на території США. Останнє означає перебування особи за підробленими імміграційними документами або документами, термін дії яких минув. Особа, яка нелегально перебувала на території США від 6 місяців до 1 року та добровільно виїхала з країни ще до винесення припису про видворення, позбавляється права в'їзду до країни терміном на 3 роки. У разі якщо термін незаконного перебування іноземного громадянина перевищив 1 рік, йому встановлюють 10-річну заборону на в'їзд до Сполучених Штатів Америки, незалежно від того, чи він виїхав добровільно чи був видворений.

В імміграційному праві США існує інститут прискороного видворення (Expedited Removal), регульований актами 235 та 238 глави 4 розділу 2 Закону про імміграцію та громадянство 1952 року.

Імміграційні інспектори уповноважені видавати накази про прискорене видворення щодо таких іноземців, які перетнули державний кордон США без імміграційних документів або з неналежними документами (наприклад, підробленими), якщо після закінчення терміну візи, що давала право іноземцю на легальне перебування в США, не минуло більше ніж 1 рік.

Наказ про прискорене видворення на підставі відсутності документів може передбачати заборону на в'їзд терміном на 5 років та на 20 років після другого й наступного видворень.

Також варто відмітити, що імміграційному працівникові ставлять за обов'язок поставити запитання, чи боїться іноземець повертатися до своєї країни. Якщо іноземець висловлює намір подати прохання про надання притулку або висловлює свої побоювання щодо повернення на батьківщину, він має право на співбесіду з працівником, який відповідає за надання притулку, і повинен визначити достовірність таких побоювань. Особам, які

порушили імміграційне законодавство США, імміграційний агент пропонує підписати спеціальні документи, що мають загальну назву «нотифікація справи». Призначають дату необхідної явки до суду, згідно з якою іноземець буде зобов'язаний з'явитися до суду в зазначений час. Якщо він не з'явиться в установленний час, то набере чинності рішення суду про видворення. Щойно іноземця виявлять, його заарештують і помістять до імміграційної в'язниці, а потім відправлять за межі США.

З метою виключення процедури прискореного видворення та, отже, 5-річної заборони на в'їзд іноземцю можуть дозволити забрати своє прохання про в'їзд та негайно виїхати зі США. Це дозволяє іноземцю, який намагався в'їхати до США без необхідних документів, повернутися додому, отримати необхідні документи та знову подати прохання про в'їзд.

Правові наслідки видворення за межі США полягають у такому. Іноземний громадянин, видворений за межі країни за рішенням імміграційного суду, на 5 років позбавляється права повторного в'їзду до США. У разі повторного видворення цей термін зростає до 20 років. Водночас для осіб, винних у скоєнні тяжких злочинів на території США, а також осіб, видворених зі США внаслідок незаконного перебування в країні понад 1 рік і які потім учинили спробу нелегального в'їзду в країну, встановлено безстрокову заборону на в'їзд.

Іноземцеві, якому вже було відмовлено у в'їзді до США безпосередньо в пункті пропуску через кордон (унаслідок чого він був видворений), забороняється повторний в'їзд упродовж 5 років із дня винесення розпорядження про висилання, якщо це сталося після 1 квітня 1998 р., та на 10 років – до настання зазначеної дати. Такі санкції поширюються лише на тих осіб, які зазнали видворення один раз. Після повторного видворення термін заборони зростає до 12 років; 10 років становить період дії заборони для осіб, які раніше були видворені за в'їзд на територію США без обов'язкової реєстрації в пункті пропуску через кордон [167].

У більшості країн Європи, що належать до континентальної групи правових систем, справи про адміністративні правопорушення відносять до сфери кримінального права, тобто такі порушення вважають різновидом злочинів. Так, адміністративні правопорушення в Німеччині, Швейцарії, Бельгії, Італії, Португалії є різновидом кримінально караних діянь. У німецькому законодавстві, якщо діяння містить ознаки як проступку, так і злочину, перевагу в застосуванні надають кримінальному закону. Злочини в Німеччині визначають Кримінальним кодексом, а незначні правопорушення передбачені низкою підзаконних нормативно-правових актів [167]. Необхідно зазначити, що такий підхід набагато спрощує виконання рішення суду про притягнення іноземця до відповідальності за умови, якщо іноземець уже перебуває за межами держави. Між державами Європи укладена значна кількість двосторонніх та багатосторонніх угод про співробітництво у сфері юстиції, допомогу в цивільних і кримінальних справах, що містять механізми притягнення до відповідальності іноземців, які вже виїхали з держави після вчинення порушення. Одним із таких документів є Європейська конвенція про взаємну допомогу в кримінальних справах [168].

Ураховуючи вищезазначене, науковий інтерес у контексті вивчення адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства, становить і законодавство Федеративної Республіки Німеччина. Щодо заборони на в'їзд до Німеччини необхідно зазначити, що це рішення компетентних органів Німеччини як одного з видів покарання застосовують щодо громадян України досить часто і на відміну від інших країн Шенгенської угоди, заборону на в'їзд до Німеччини застосовують на необмежений термін. Потрібно зазначити, що цей перелік не є вичерпним: нелегальне перетинання чи спроба нелегального перетинання кордону, а також порушення порядку в'їзду та перебування іноземців у Німеччині та інших країнах Шенгенської угоди або митних правил; надання іноземним громадянином свідомо неправдивих відомостей чи використання фальшивих документів; дані іноземного громадянина внесені до національного реєстру небажаних до

в'їзду осіб (AZR) або Шенгенської інформаційної системи з метою відмови у в'їзді; іноземний громадянин був засуджений у Німеччині або в одній із країн Європейського Союзу за кримінальний злочин, що карається позбавленням волі терміном ніж на один рік; перебування іноземного громадянина на території Німеччини становить загрозу та небезпеку для громадського порядку, внутрішньої безпеки, громадського здоров'я або міжнародних відносин однієї чи кількох держав – членів Європейського Союзу; якщо існують підстави вважати, що іноземний громадянин сприяв незаконній імміграції до Німеччини або допомагав іншому іноземцеві подати до компетентних органів Німеччини фальсифіковані документи з метою незаконного отримання візи виду на проживання тощо; стосовно іноземного громадянина було винесено відповідними компетентними органами Німеччини рішення про його адміністративне видворення або депортацію з Німеччини чи з інших країн ЄС; іноземець був депортований із Німеччини в примусовому порядку та не компенсував державі витрати на його затримання, арешт і депортацію, які були виділені з державного бюджету Німеччини; невиконання іноземним громадянином зобов'язань залишити Німеччину в добровільному порядку, зазначених у рішенні про видворення впродовж встановленого строку.

Якщо особі було висунуто вимогу про зобов'язання залишити Німеччину в добровільному порядку і для виконання такого зобов'язання було встановлено певний термін для від'їзду з країни, у цьому разі така особа зобов'язана залишити країну в зазначений термін, а також надати підтвердження свого своєчасного від'їзду до компетентних органів Німеччини, а саме довідку про перетин кордону (*Grenzübertrittsbescheinigung*). Після того як іноземець та особа без громадянства виконають вищезгадане зобов'язання, їм необхідно надати цю довідку до компетентного органу одним із нижченаведених способів: якщо особа залишає Німеччину, виїжджаючи в третю країну (тобто без транзиту або зупинення в будь-якій країні Шенгенської угоди), то необхідно подати цей документ прикордонній службі

під час виїзду на контрольно-пропускному пункті. Проте, якщо ж іноземець або особа без громадянства залишає Німеччину, виїжджаючи через іншу країну Шенгенської угоди, то необхідно особисто подати цю довідку до німецького дипломатичного представництва (посольства або консульства) за межами країн Шенгенської угоди. Доставлення поштою чи кур'єром не приймається. Процедура особистого подання цього документа обумовлена виконанням зобов'язання залишити Німеччину в добровільному порядку і може бути підтверджена лише особистим поданням цього документа після виїзду з території країн Шенгенської угоди. Необхідно зазначити, що надання цієї довідки до прикордонних органів інших країн Шенгенської угоди не є доказом факту виїзду з Німеччини.

Необхідно враховувати, що цю процедуру застосовують також, якщо іноземець чи особа без громадянства відлітає з Німеччини не прямим рейсом, а з пересадками в аеропортах інших країн Шенгенської угоди. Якщо ж особа має дозвіл на перебування в іншій країні Шенгенської угоди, то необхідно подати цю довідку особисто до місцевого представництва Німеччини в країні проживання (посольства або консульства). Доставлення поштою чи кур'єром також не приймається. Процедура особистого подання цього документа необхідна, оскільки іноземець чи особа без громадянства не підлягає перевірці під час виїзду з Німеччини через внутрішні кордони. Якщо така особа вчасно не залишить Німеччину або не надасть довідки про перетин кордону відповідно до вищезазначених вимог, то їй буде встановлено заборону на в'їзд до Німеччини та країн Шенгенської угоди. У такому разі дані цієї особи будуть внесені до національного реєстру небажаних до в'їзду осіб (AZR), а також Шенгенської інформаційної системи з метою відмови у в'їзді та арешту. Варто відмітити й те, що, перетинаючи територію іншої країни Шенгенської угоди, іноземець та особа без громадянства несуть відповідальність за виконання вимог в'їзду на територію цієї країни. Ні зобов'язання залишити Німеччину, ні довідка про перетин кордону не дають

таким особам права на транзит через територію інших країн Шенгенської угоди [169].

Взірцем ефективного притягнення до адміністративної відповідальності є досвід Польщі. Правовий статус іноземців та підстави видворення за межі країни врегульовані відносно новим Законом Польщі «Про іноземців» [170]. Одним із найдієвіших видів адміністративних санкцій у польському законодавстві є обов'язкове повернення, що передбачає примусове повернення небажаного іноземця до країни постійного проживання впродовж 14 календарних днів власним коштом із подальшою заборонаю в'їзду від 6 місяців до 5 років. Такі заходи є більш ефективними, ніж застосування численних штрафних санкцій, надходження від яких набагато менші, ніж витрати на їх адміністрування. Крім того, польське адміністративне законодавство розрізняє кримінально-карані діяння (злочини та проступки) та особливий вид проступків, так звані викрочення (*wykroczenie*). Порядок притягнення до відповідальності за вчинення викрочень урегульований Кодексом Польщі про провадження у справах про викрочення [171]. Штрафи в Польщі можуть стягувати як співробітники поліції на місці, так і міська служба охорони порядку та інші представники державних служб. У разі відсутності в порушника достатніх коштів для оплати штрафу справу про порушення передають до суду першої інстанції. Поліція чи інший уповноважений орган має право затримати порушника до судового розгляду. Ще більш дієвий механізм у Польщі розроблено для притягнення до відповідальності іноземців, які порушили правила дорожнього руху. Знаючи про те, що інспекція дорожнього транспорту Польщі не може вислати штраф з фоторадара, водіям поза межами Європейського Союзу, тривалий час значна частина іноземців свідомо порушувала правила дорожнього руху, створюючи аварійні ситуації. Для усунення цієї прогалини до законодавства Польщі були внесені зміни, відповідно до яких співробітники поліції мають право виписати штраф безпосередньо під час затримання водія-порушника або зупинення для перевірки документів. Якщо водій відмовляється сплачувати штраф, його

справу направляють до суду, а його особисто може бути затримано до судового розгляду [171].

Стосовно досвіду держав Далекосхідної правової системи, то цікавим видається досвід Японії, де правовою основою здійснення імміграційної політики та адміністративно-правового статусу іноземців є Закон про імміграційний контроль та визнання статусу біженця 1951 р. з подальшими змінами [172]. Відповідно до ст. 2 цього нормативного правового акта іноземцем визнається будь-яка особа, яка не має японського громадянства. Дозвіл на в'їзд та паспорт є основними документами для в'їзду до країни. Видача дозволу на в'їзд залежить від конкретної позиції Міністерства юстиції: мета та тривалість перебування, відповідність особи для перебування в Японії [173]. Підстави, згідно з якими іноземцеві може бути відмовлено в дозволі на в'їзд до Японії:

- 1) наявність інфекційних захворювань чи психічних розладів;
 - 2) застосування раніше до цієї особи процедури депортації;
 - 3) відсутність коштів, необхідних для проживання;
 - 4) притягнення до кримінальної відповідальності в Японії та за кордоном.
- Цікавим є також Закон Японії «Про реєстрацію іноземців» від 28 квітня 1952 р. [174, с. 123], згідно з яким кожен іноземець, який перебуває в Японії понад 90 днів із моменту в'їзду, чи 60 днів із дня народження або позбавлення японського громадянства, повинен зареєструватися в муніципальних органах влади за місцем проживання. У цьому разі заповнюють анкету, що складається з 18 пунктів (дата та місце народження, стать, громадянство, рід занять, статус, номер паспорта, період перебування, місце роботи та ін.). Реєстраційне посвідчення видають всім іноземцям (крім туристів), зокрема, особам без громадянства строком на 5 років. Звільняються від реєстрації іноземці, які прибули до Японії на термін менше, ніж 90 днів, а також іноземні громадяни, які мають дозвіл на в'їзд у разі нагальної потреби, аварії, для тимчасового укриття, як члени екіпажів повітряних та морських суден, особи з дипломатичними й службовими статусами (проходять

реєстрацію в МЗС Японії), військовослужбовці та вільнонаймані збройних сил США та ООН, а також члени їх сімей. Відповідно до Закону про реєстрацію з Японії можуть бути депортовані:

1) іноземці, які почали займатися діяльністю, що не відповідає зазначеній під час реєстрації;

2) іноземці, засуджені згідно із Законом про неповнолітніх до ув'язнення понад три роки;

3) іноземці, визнані винними в порушенні Закону про наркотики, психотропні, стимулювальні препарати тощо;

4) засуджені до довічного ув'язнення або терміном понад 1 рік (крім осіб, покарання яких відкладається);

5) особи, які займаються бізнесом, пов'язаним із проституцією;

б) особи, які сприяють нелегальному в'їзду до країни. Щодо іноземців у Японії, то вони не мають права обирати та бути обраними до органів державної влади, а також іноземці не можуть бути призваними на військову службу, однак кожен має право на безкоштовну медичну допомогу [175, с. 123]. Таким чином, особливістю адміністративно-правового статусу іноземців у Японії є той факт, що міграційна політика цієї країни не орієнтована на інтеграцію іноземців, і на додаток, ця держава не має адекватної соціальної інфраструктури для їх облаштування. Крім того, Японія має особливе географічне положення – віддаленість від класичних маршрутів результату біженців [174, с. 29].

Показовим є й досвід Азербайджанської республіки, де втрата або навмисне псування посвідчень дозволів на тимчасове чи постійне проживання іноземних громадян та осіб без громадянства обкладається штрафом, розміром 30 манатів.

Крім того, порушення правил перебування, проживання іноземних громадян та осіб без громадянства в Азербайджанській Республіці або їх транзитного проїзду через територію Азербайджанської Республіки, тобто:

- 1) проживання в Азербайджанській Республіці без документів, що надають право на перебування чи проживання, а також без реєстрації;
- 2) перебування чи проживання на території Азербайджанської Республіки з недійсними документами;
- 3) зайняття діяльністю, що не відповідає заявленій меті приїзду в Азербайджанську Республіку, в період тимчасового перебування або тимчасового проживання на території Азербайджанської Республіки;
- 4) зайняття трудовою оплачуваною діяльністю на території Азербайджанської Республіки, не маючи дозволу на роботу, у випадках, коли вона потрібна;
- 5) недодержання правил реєстрації за місцем проживання під час переїзду з одного до іншого;
- 6) ухилення від виїзду після закінчення терміну перебування чи проживання в країні;
- 7) недодержання правил транзитного проїзду через територію Азербайджанської Республіки, тягне за собою накладення штрафу розміром від трьохсот до чотирьохсот манатів із видворенням іноземних громадян або осіб без громадянства за межі Азербайджанської Республіки в адміністративному порядку чи без такого.

Іноземні громадяни та особи без громадянства, раніше видворені за межі Азербайджанської Республіки і на в'їзд яких було накладено заборону на визначений термін, які в'їхали в країну впродовж цього терміну, свідомо змінивши паспортні дані, в адміністративному порядку видворяються за межі Азербайджанської Республіки з накладенням штрафу розміром п'ятсот манатів.

За порушення посадовими особами підприємств, установ й організацій, що приймають іноземних громадян та осіб без громадянства, які забезпечують надання їм послуг або приймання на роботу іноземних громадян та осіб без громадянства, які виконують обов'язки у зв'язку з додержанням умов їх перебування, проживання в Азербайджанській Республіці або транзитного

проїзду через територію Азербайджанської Республіки, правил реєстрації та зняття з реєстрації, оформлення документів, що засвідчують право на перебування і проживання іноземних громадян та осіб без громадянства в Азербайджанській Республіці, встановлених Міграційним кодексом, посадові особи оподатковуються штрафом розміром від трьохсот до п'ятисот манатів, юридичні особи – від двох тисяч до трьох тисяч манатів.

За неприйняття заходів щодо реєстрації та зняття з реєстрації іноземних громадян та осіб без громадянства у порядку, встановленому Міграційним кодексом Азербайджанської Республіки, громадянами Азербайджанської Республіки або іноземними громадянами, які проживають в Азербайджанській Республіці, та особами без громадянства, які надали житлову площу іноземним громадянам та особам без громадянства, застосовують штраф розміром від трьохсот до п'ятисот манатів.

За залучення до роботи іноземних громадян та осіб без громадянства без отримання дозволу на роботу, порушуючи цим вимоги Міграційного кодексу Азербайджанської Республіки, на посадових осіб накладається штраф розміром від трьох тисяч до чотирьох тисяч манатів, на юридичних осіб – розміром від п'ятнадцяти тисяч до двадцяти тисяч манатів.

За вчинення одного й того самого порушення щодо трьох або більше іноземних громадян та осіб без громадянства до посадових осіб застосовують штраф розміром від п'яти тисяч до семи тисяч манатів, до юридичних осіб – від тридцяти тисяч до тридцяти п'яти тисяч манатів.

За забезпечення роботодавцем іноземного громадянина та особи без громадянства, залученого до роботи, роботою поза його робочим місцем, до посадових осіб застосовують штраф розміром п'ятисот манатів [176].

Проаналізувавши чинне законодавство з питань, пов'язаних із притягненням до адміністративної відповідальності іноземних громадян, можна дійти висновку, що проблеми, які існують в цій сфері, мають системний характер та потребують комплексного вирішення. Аналіз досвіду зарубіжних країн свідчить, що вони намагаються здійснити владний вплив на порушника

з метою притягнення його до відповідальності в період, коли він чи вона все ще перебуває в державі. Способи притягнення до відповідальності в період, коли іноземець уже залишив територію держави, мають значення лише в разі вчинення ним тяжких правопорушень, зокрема загальноновизнаних злочинів. Тому, на нашу думку, шляхів вирішення зазначених проблем є два. Це вдосконалення національного адміністративного та іншого законодавств і укладання міжнародних договорів про взаємодопомогу. Перший (найбільш дієвий) повинен полягати в усуненні прогалин у законодавстві, що стосуються притягнення до адміністративної відповідальності за порушення правил дорожнього руху та митних правил. На нашу думку, потребує налагодження співпраця органів Національної поліції та Державної прикордонної служби. Також доцільно зменшити строки сплати штрафу, адже, враховуючи досвід Польщі та України, вважаємо, що термін 15 діб є занадто довгим, оскільки правопорушник за цей час вже встигає залишити територію держави, після цього притягнення його до відповідальності та виконання рішення стають неможливим. Враховуючи інформацію Держстату про те, з яких країн прибувають іноземці до України, можна припустити, що більшість із них приїжджає з метою тимчасового працевлаштування на певний період часу; якщо такий іноземець не має рухомого чи нерухомого майна, то він має певні кошти. Отже, більш ефективним буде змушувати іноземців сплачувати штрафи за порушення дорожнього руху на місці. Іншим шляхом вирішення проблеми може бути заміна частини стягнень, що накладаються за вчинення адміністративних правопорушень у формі штрафу незначного розміру, на громадські роботи, які відповідно до ст. 301 Кодексу України про адміністративні правопорушення полягають у виконанні особою, яка вчинила адміністративне правопорушення, у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування. За таких умов навіть іноземці, які не мають майна, зможуть відпрацювати вчинене адміністративне правопорушення. Зазвичай, запровадження таких змін потребує також створення компетентних органів та

фінансування їх діяльності. Що стосується шляхів удосконалення міжнародно-правових механізмів виконання рішень компетентних державних органів у справах про адміністративні правопорушення, зокрема й про порушення митних правил, то, на нашу думку, вони не є перспективними. Причиною цього є відмінність національних правопорядків. Одні й ті самі діяння не будуть однаково кваліфікуватися навіть у двох окремо взятих державах. Кожна держава визнає й гарантує права своїх громадян на конституційному рівні та не передбачає можливості виконання на своїй території рішень іноземних судів. Одними з найбільших перешкод в укладанні договорів про взаємну допомогу між Україною та європейськими державами є відмінності в правовій доктрині деліктного права, адже діяння, які за національним законодавством вважають адміністративними правопорушеннями, в європейських державах будуть кваліфіковані як злочини або цивільно-правові делікти, оскільки юридичним системам цих держав невідоме поняття «адміністративна відповідальність» у розумінні Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, одним із способів вирішення проблем в адміністративно-правовому регулюванні відповідальності іноземців та осіб без громадянства є запозичення досвіду інших держав у цій сфері. З двох моделей, які наразі чітко виокремлюються як моделі формування вітчизняного адміністративно-деліктного законодавства, – європейської та орієнтованої на досвід країн СНД-для України перша є більш привабливою. Подальша євроінтеграція України повинна зумовити реформування інституту адміністративної відповідальності в бік уніфікації із законодавством європейських держав. Аналіз досвіду зарубіжних країн свідчить, що вони намагаються здійснити владний вплив на правопорушника з метою притягнення його до відповідальності в період, коли він усе ще перебуває в державі. Способи притягнення до відповідальності в період, коли іноземець уже залишив територію держави, мають значення лише в разі вчинення ним тяжких правопорушень, зокрема загальноновизнаних злочинів. Удосконалення

національного законодавства є найбільш дієвим способом підвищення ефективності інституту адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства. Зокрема, йдеться про усунення прогалин у законодавстві, що стосуються притягнення до адміністративної відповідальності за порушення правил дорожнього руху та митних правил.

3.2. Практика Європейського суду з прав людини з питань відповідальності іноземців та осіб без громадянства

У контексті нашого дослідження варто зазначити, що право на громадянство, а також свобода від свавільного позбавлення громадянства та право на зміну громадянства закріплені в статті 15 Загальної декларації прав людини. Україна є учасницею низки договорів про права людини з положеннями про громадянство, які посилюють і розвивають положення Загальної декларації: Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, Міжнародного пакту про цивільні і політичні права, Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок і Конвенції про права дитини. Крім того, Україна також є державою-учасницею Конвенції про статус апатридів і Конвенції про скорочення безгромадянства. Це основні міжнародно-правові документи, що стосуються питань безгромадянства. Україна також є учасницею двох конвенцій, прийнятих у рамках діяльності Ради Європи: Європейської конвенції про громадянство і Конвенції про недопущення безгромадянства у зв'язку з правонаступництвом держав.

Узгодження національної системи захисту прав людини з європейською практикою дало всім особам, які перебувають під юрисдикцією України, право звертатися до Європейського суду з прав людини у справах про порушення нашою державою, її органами, посадовими особами Європейської конвенції з прав людини її положень. Україна

підписала Конвенцію 9 листопада 1995 року і ратифікувала її 11 вересня 1997 року. А 3 травня 2001 року Європейський суд з прав людини ухвалив стосовно України своє перше рішення («Кайсін та інші проти України»).

Відповідно до статті 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Таким чином, рішення Європейського суду з прав людини є частиною національного законодавства України, на яку можна й потрібно посилається у відповідних національних провадженнях. Деякі процесуально-правові акти України безпосередньо посилаються на необхідність урахування практики Європейського суду з прав людини у відповідних провадженнях [177].

Відповідно до статті 55 Конституції України особа має можливість звернення за захистом своїх порушених прав до судових установ міжнародних організацій після використання особою національних засобів захисту [84]. Україна ухвалила своє історичне рішення про побудову демократичної, соціальної та правової держави. На цьому вибудована основа її внутрішньої та зовнішньої політики, участь України в міжнародних та регіональних організаціях. Верховенство права, гарантоване національною правовою системою та міжнародно-правовим механізмом захисту прав людини, є основою для побудови громадянського суспільства [178].

Перелічивши основні міжнародно-правові документи, що стосуються громадянства, та проаналізувавши закордонний досвід щодо відповідальності іноземців та осіб без громадянства у попередньому підрозділі, вважаємо за необхідне зосередитися на юриспруденції Європейського суду з прав людини щодо відповідальності іноземців та осіб без громадянства. Насамперед потрібно підкреслити, що Європейський суд з прав людини є судом Ради Європи. Він базується в Страсбурзі, Франція. Цей суд був створений у 1959 році для забезпечення того, щоб країни – члени Ради Європи поважали права, закріплені в Європейській конвенції з прав людини. Суд Ради Європи складається із 47 обраних суддів, по одному від

кожної держави-члена. Він розглядає скарги (відомі як «заяви») про порушення прав людини. Ці запити можуть бути подані окремими особами, а іноді й державами-членами. Якщо Суд визнає, що держава-член порушила одне або кілька прав та гарантій Європейської конвенції з прав людини, він обґрунтовує це в письмовому рішенні. Рішення суду є обов'язковими для виконання; відповідні країни повинні цього додержуватися [179].

Важливо, що Європейський суд з прав людини не може діяти за власним бажанням. Зокрема, особа, група чи неурядова організація, які подають скаргу (далі – «Скаржник»), необов'язково повинні бути громадянами держави-учасниці. Водночас, як зазначалося вище, скарги, подані до Європейського суду з прав людини, повинні стосуватися порушень Конвенції, ймовірно скоєних державою-учасницею Конвенції і які прямо та істотно вплинули на заявника. Станом на листопад 2018 року сторонами Конвенції є 47 держав; до них належать країни – члени Ради Європи та Європейського Союзу. Деякі з цих держав також ратифікували один або кілька додаткових протоколів до Конвенції, які захищають додаткові права [180]. З 1 серпня 2018 року Суд також наділений дорадчою юрисдикцією. Відповідно до Протоколу 16 до Європейської конвенції з прав людини вищі національні суди держав-учасниць Протоколу можуть звертатися до Європейського суду за консультацією щодо тлумачення Європейської конвенції та протоколів до неї.

У контексті аналізування практики Європейського суду з прав людини з питань відповідальності іноземців та осіб без громадянства пропонуємо зосередити увагу на тих порушеннях Європейської конвенції з прав людини, які найчастіше мають місце стосовно іноземців та осіб без громадянства.

Перше з яких, що є найбільш поширеним, – це порушення частини першої статті 5 Адміністративними стягненнями, що застосовуються до іноземців та осіб без громадянства, крім викладених у частині 1 цієї статті, є адміністративне видворення за межі України, повернення до прав людини і основоположних свобод, згідно з якою нікого не може бути позбавлена

свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом [181].

Основною метою статті 5 є запобігання свавільному або необґрунтованому позбавленню волі («С., В. і А. проти Данії [ВП]» (S., V. and A. v. Denmark [GC]), § 73; «Маккей проти Сполученого Королівства [ВП]» (McKay v. The United Kingdom [GC]), § 30). Право на свободу та особисту недоторканність має першочергове значення в «демократичному суспільстві» у значенні, наданому Конвенцією («Медведев та інші проти Франції [ВП]» (Medvedyev and Others v. France [GC]), § 76; «Ладент проти Польщі» (Ladent v. Poland), № 11036/03, § 45, 18 березня 2008 року). 24. Таким чином, Суд вважає, що невизнане тримання особи під вартою є повним запереченням принципово важливих гарантій, що містяться в статті 5 Конвенції, та найтяжчим порушенням цього положення («Ель-Масрі проти колишньої Югославської Республіки Македонія [ВП]» (El-Masri v. the former Yugoslav Republic of Macedonia [GC]), § 233; «Ал Наширі проти Польщі» (Al Nashiri v. Poland), § 529; «Белозоров проти Росії та України» (Belozorov v. Russia and Ukraine), § 113). Відсутність записів щодо дати, часу і місця затримання, імені затриманого, причин затримання та імені особи, яка провадила це затримання, повинні розглядатися як несумісні, зокрема, із самою метою статті 5 Конвенції («Курт проти Туреччини» (Kurt v. Turkey), § 125;). Це також суперечить вимогам законності згідно з Конвенцією («Ангелова проти Болгарії» (Angelova v. Bulgaria), § 154) [182].

Крім того, відповідно до статті 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, згідно з пунктом 1 якого кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність, ніхто не може зазнавати безпідставного арешту або утримання під вартою, ніхто не повинен бути позбавлений волі, крім таких підстав і відповідно до такої процедури, які встановлені законом». Такий загальний захист застосовують до всіх осіб у місцях позбавлення волі, як у разі адміністративного (утримання під вартою нелегальних мігрантів), так і в разі кримінального ув'язнення [182].

В Україні ж справи щодо перебування іноземців або осіб без громадянства на території України вважають незначними, хоча вони зачіпають права людини, гарантовані Конвенцією. Можливо тому трапляються ситуації, коли людей затримують із сумнівних причин до ухвалення рішення про депортацію.

Достатньо показовою в цьому розумінні може бути справа «Шойго проти України» (заява № 29662/13). У 2011 році Олександра Шойго було затримано під час спроби перетину державного кордону між Україною та Молдовою. Оскільки чоловік не мав документів, Державна прикордонна служба в суді ініціювала його затримання з метою ідентифікації та видворення.

Але, як з'ясувалося, Шойго народився у 1985 році за Полярним колом (в Якутській Автономній Радянській Соціалістичній Республіці в чумі на території, розміщеній приблизно за 400 км від найближчого міста). І його народження не було зафіксоване жодним документом.

Видворення особи за відсутності документа, який би підтверджував громадянство, було неможливим. Втім, суд виходив із того, що Шойго був громадянином Російської Федерації. Тож до вирішення питання про видворення до цієї країни його затримали на 12 місяців та помістили до Чернігівського пункту тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства. Але відповідний запит до консульства Російської Федерації було зроблено лише за один місяць до спливу терміну утримання в пункті. Тож після закінчення терміну чоловіка звільнили. Відповідь із консульства надійшла після звільнення і з неї випливало, що визначити громадянство чоловіка неможливо.

Шойго оскаржив своє затримання до суду, втім, безуспішно. Суди не побачили порушення права на свободу та особисту недоторканність, а касація відмовила у відкритті провадження з формальних підстав. Тоді він звернувся до Європейського суду з прав людини [183].

Позиція Європейського суду з прав людини щодо статті 5 Конвенції міститься в рішенні у справі KHAMROEV AND OTHERS v. UKRAINE, зокрема Суд вважає, що пункт (f) частини першої статті 5 не вимагає, щоб необхідність тримання під вартою була доведена, наприклад, для того, щоб запобігти особі вчинити злочин або втекти. Однак позбавлення волі згідно з другою частиною пункту (f) буде виправданим лише тоді, коли триває процедура видворення або екстрадиції. Якщо таке провадження не розпочатим своєчасно, тримання під вартою перестане бути припустимим відповідно до пункту 1 (f) статті 5 [184].

Уряд стверджував, що в судовому порядку було встановлено наявність підстав для видворення пана Шойго, проте, не надав пояснень щодо причин несвоєчасної спроби ідентифікації пана Шойго. Із практики Європейського суду з прав людини випливає, що якщо під час затримання процедура видворення не здійснюється органами влади з належною ретельністю, то така мета не виправдовує затримання, а тому позбавлення волі в цьому випадку стає свавільним. Тому Суд установив порушення частини першої статті 5 Конвенції, пункт f). Частиною четвертою статті 5 Конвенції передбачено, що «кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або тримання під вартою, має право ініціювати провадження, в процесі якого суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним». Пан Шойго на момент затримання та суду в листопаді 2011 року не мав освіти, тим більше юридичної, і не міг самостійно оскаржити рішення про затримання на території України. З адвокатами з БФ «Право на захист» він зустрівся лише в липні 2012 року, після цього йому й було надано правову допомогу для оскарження рішення про затримання. Однак, в апеляційній інстанції суд « не став на його сторону» , а в розгляді касаційної скарги йому було відмовлено. Крім того, до 2017 року в законодавстві України була відсутня будь-яка інша процедура, за якою б був можливим перегляд законності затримання на підставі обставин, які виникли після прийняття першочергового рішення про затримання. З цього приводу

Європейський суд з прав людини зазначав у справі *Azimov v. Russia*, що тримання під вартою відповідно до пункту 1 (f) статті 5 триває, зазвичай упродовж значного періоду й залежить від обставин, які можуть змінюватися з часом. Таким чином, пан Шойго не мав можливості своєчасно оскаржити рішення про своє затримання. Керуючись цими міркуваннями, Європейський суд з прав людини встановив порушення частини четвертої статті 5 Конвенції.

Так, Європейський суд з прав людини вже не вперше відзначає, що в українському законодавстві відсутня реальна можливість отримання компенсації у справах, коли Судом встановлено порушення статті 5 Конвенції. Рішенням ЄСПЛ встановлено порушення частини п'ятої статті 5 Конвенції та зобов'язано Державу сплатити пану Шойго 2000 євро для відшкодування моральної шкоди [183].

Окрім справи «Шойго проти України» показовою, на нашу думку, є й рішення від 18 лютого 2010 року у справі «Гарькавий проти України». Так, у ньому зазначено, що особа не може бути позбавлена свободи, крім випадків, встановлених у п. 1 ст. 5 ЄКПЛ. За правовими позиціями Європейського суду з прав людини практика тримання під вартою без конкретного юридичного підґрунтя або за відсутності чітких правил, які б регулювали такі питання, внаслідок цього такі особи можуть бути позбавлені свободи впродовж тривалого строку без відповідного дозволу суду, несумісна з принципом юридичної визначеності та принципом захисту від свавілля, які «проходять червоною ниткою» проходять через Конвенцію [183].

Кодексом України про адміністративні правопорушення передбачено не лише затримання особи (захід забезпечення процесу в разі вчинення адміністративного правопорушення), а й доставлення особи до відділення поліції для складання протоколу про адміністративне правопорушення (ст. 259 Кодексу України про адміністративні правопорушення).

Отже, згідно з пунктом 9 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» поліція наділена повноваженнями в умовах, визначених законом, та

в порядку, за яким особи затримані за вчинення кримінальних та адміністративних правопорушень, тобто здійснювати їх примусове доставлення до службового приміщення територіального підрозділу поліції або до іншого службового приміщення.

У разі вчинення конкретного адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 262 Кодексу України про адміністративні правопорушення (дрібне хуліганство, домашнє насильство тощо), поліція може ухвалити рішення про затримання такої особи, і в цьому випадку вона підлягає доставленню. Таке обґрунтування не є переконливим, оскільки стаття 259 Кодексу України про адміністративні правопорушення «Доставка правопорушника» вимагає єдиної підстави для надання громадянам: «з метою складання протоколу про адміністративне правопорушення при неможливості його складання на місці виявлення адміністративного правопорушення, якщо складення протоколу є обов'язковим».

Звідси випливає, що якщо за місцем виявлення адміністративного правопорушення можна скласти протокол про адміністративне правопорушення, то доставити громадянина до поліції не можна [187, с. 87].

Варто відмітити й рішення Конституційного Суду України від 11 жовтня 2011 р. № 10-рп/2011, яким встановлено, що екстрадиція хоча й відрізняється від адміністративного затримання, однак є примусовим заходом, пов'язаним із конституційним правом людини на свободу та особисту недоторканість.

Європейський суд з прав людини неодноразово зазначав у своїх рішеннях, що загальний принцип правової визначеності в разі позбавлення волі має першочергове значення («Барановський проти Польщі», 28 березня 2000 р., «Новік проти України», 18 грудня 2000 р.). Отже, це є порушенням принципу правової визначеності, оскільки навіть після рішення Конституційного Суду України на законодавчому рівні не були з'ясовані питання про розмежування екстрадиції й тримання під вартою, їх мета та причини тощо.

По-перше, з метою уникнення конфлікту та забезпечення принципу правової визначеності примусова екстрадиція особи Національною поліцією повинна здійснюватися за рішенням Конституційного Суду України в межах верховенства права.

Водночас загальновідомим є рішення Конституційного Суду України № 10-рп/2011 від 11 жовтня 2011 р., в якому зазначено, що доставлення хоча й відрізняється від адміністративного затримання, однак за своєю суттю є примусовим заходом, пов'язаним із конституційним правом людини на свободу та особисту недоторканність [186].

По-друге, доцільно зосередити увагу й на порушеннях статті 8 Європейської конвенції з прав людини. Стаття 8 Конвенції закріплює право на повагу до приватного і сімейного життя. Згідно з цією статтею кожен має право на повагу до свого приватного й сімейного життя, до свого житла та кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням або злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб [154].

Основною метою статті 8 є захист від свавільного втручання в приватне та сімейне життя, житло та кореспонденцію. Це зобов'язання має класичний негативний характер, який Суд визначив як основний об'єкт статті 8 («Кроон та інші проти Нідерландів», захисті особи § 31). Хоча основною метою статті 8 Конвенції є захист осіб від свавільного втручання в їх справи з боку органів державної влади, вона не просто зобов'язує державу утримуватися від такого втручання: більше того, це насамперед негативне зобов'язання щодо невід'ємної частини ефективних зобов'язань стосовно захисту даних також можуть бути позитивними. Ці зобов'язання можуть передбачати вжиття заходів, спрямованих на забезпечення поваги до приватності, зокрема, у сфері індивідуальних відносин. Межі між позитивними та негативними

зобов'язаннями держави за статтею 8 Конвенції не можуть бути точно проведеними. Однак принципи, які потрібно застосовувати, подібні. Зокрема, в обох випадках повинне бути враховано досягнення справедливого балансу між конкуруючими інтересами; також в обох контекстах державі надається певна свобода розсуду (наприклад, § 75 «Еванс проти Сполученого Королівства»). Цей принцип вперше було викладено у справі «Маркс проти Бельгії») [188].

У справі «Алієв проти України» (заява № 78228/14) було встановлено, що заявник скаржився на те, що рішення про скасування його дозволу на імміграцію та заборону в'їзду в Україну порушило його право на повагу до приватного та сімейного життя за статтею 8 Конвенції. Уряд зазначив, що до моменту подання ним зауважень (18 вересня 2015 року) заявник отримав право на постійне проживання в Україні як батько громадянина України. На момент народження його доньки, 29 липня 2011 року, він спільно проживав зі своєю цивільною дружиною, яка є громадянкою України. На думку Уряду, це свідчило про те, що заявник не проживав однією сім'єю зі своєю матір'ю, коли було скасовано його дозвіл на імміграцію. У будь-якому випадку заявник мав міцні культурні та мовні зв'язки з країною походження, оскільки проживав там від народження до двадцяти одного року. Він був дорослим і здатним вести самостійне життя та у 2007 – 2008 роках справді самостійно проживав в Азербайджані. Отже, втручання в право на повагу до сімейного життя не було. У будь-якому разі рішення про скасування дозволу на імміграцію відповідало законодавству, зокрема, статті 32 Закону України «Про правовий статус іноземців». Воно було необхідним у демократичному суспільстві в інтересах контролю за імміграцією. Водночас заявник стверджував, що оскаржувані рішення перешкоджали йому зареєструвати шлюб із матір'ю його дитини в Україні, оскільки відповідні норми національного законодавства, які регулювали реєстрацію шлюбу, вимагали від іноземців, які бажали зареєструвати свій шлюб в Україні, подати документи, що підтверджували законність їх перебування в країні. Якби

заявника змусили поїхати до Азербайджану, його б розлучили з донькою та її матір'ю, громадянами України. Твердження Уряду, що заявник проживав разом із матір'ю дитини після народження дитини, було неправильним, оскільки рішенням національного суду було встановлено, що він проживав із нею з 2006 року. Стаття 12 Закону України «Про імміграцію» передбачала, що дозволи на імміграцію могли бути скасовані, якщо документи, на підставі яких вони були видані, втратили чинність. Однак у справі заявника та його брата національні суди застосували суперечливі тлумачення національного законодавства щодо питання, чи повинен був основний документ бути чинним на момент видачі дозволу, чи міг втратити чинність згодом з огляду на подальші події, такі як у цій справі, в якій їх мати не відмовилася від громадянства іншої держави.

За оцінюванням суду зазвичай, стосунки між дорослими родичами необов'язково підлягають захисту статті 8 Конвенції за відсутності додаткових елементів залежності, що містять щось більше за звичайні емоційні зв'язки (див., наприклад, рішення у справі «Констатінов проти Нідерландів» [(Konstatinov v. the Netherlands), заява № 16351/03, пункт 52, від 26 квітня 2007 року, та ухвалу щодо прийнятності у справі «Z. та T. проти Сполученого Королівства» (Z. and T. v. the United Kingdom), заява № 27034/05, ЄСПЛ 2006-III]. Існування такого аспекту додаткової залежності без конкретного обґрунтування можна припускати лише у випадках молодих осіб, які все ще проживають зі своїми батьками і не створили власної сім'ї (див., наприклад, рішення у справах «Бушелкія проти Франції» [(Bouchelkia v. France), від 29 січня 1997 року, пункт 41, Збірник рішень Європейського суду з прав людини 1997-I, та «Пормес проти Нідерландів» (Pormes v. the Netherlands), заява № 25402/14, пункт 47, від 28 липня 2020 року, з подальшими посиланнями)]. Проаналізувавши доводи сторін та фактичні обставини справи, суд постановив, що було порушено статтю 8 Конвенції та зобов'язав упродовж трьох місяців із дати, коли це рішення набуло статусу остаточного, сплатити заявнику такі суми: 1) дві тисячі чотириста євро та

додатково суму будь-якого податку, що може нараховуватися, як відшкодування моральної шкоди; 2) одна тисяча п'ятсот євро та додатково суму будь-якого податку, що може нараховуватися заявникові, як компенсації судових та інших витрат [189].

Ще однією статтею, яку, на жаль, часто порушують, особливо щодо іноземців та осіб без громадянства, є стаття 14 Європейської конвенції з прав людини, що передбачає заборону дискримінації. Так, відповідно до цієї статті користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, повинне бути забезпечене без дискримінації за будь-якими ознаками – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або іншою ознакою [154].

Питання недискримінації є актуальним для всіх держав - членів Європейської конвенції з прав людини. Україна не є винятком. З цієї причини в Україні діє Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». Відповідно до статті 1 цього Закону дискримінація – це ситуація, коли особа та/або група осіб зазнають дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного й соціального походження, національності, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними чи іншими ознаками, які були, є й можуть бути дійсними чи підозрюваними (далі – певні ознаки), підлягають обмеженням щодо визнання, чи здійснення прав і свобод у будь-якій формі, передбачених цим Законом, такі обмеження мають законну, об'єктивно виправдану мету, засоби досягнення якої є розумними й необхідними.

Непряма дискримінація – ситуація, за якої внаслідок реалізації чи застосування формально нейтральних правових норм, критеріїв оцінювання, правил, вимог чи практики для особи та/або групи осіб за їх певними ознаками виникають менш сприятливі умови або становище порівняно з іншими особами та/або групами осіб, крім випадків, коли їх реалізація чи

застосування має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними й необхідними.

Статтею 2 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» визначено, що законодавство України ґрунтується на принципі недискримінації, що передбачає незалежно від певних ознак:

- 1) забезпечення рівності прав і свобод осіб та/або груп осіб;
- 2) забезпечення рівності перед законом осіб та/або груп осіб;
- 3) повагу до гідності кожної людини;
- 4) забезпечення рівних можливостей осіб та/або груп осіб.

Крім того, стаття 6 цього Закону закріплює, що відповідно до Конституції України, загальновизнаних принципів і норм міжнародного права та міжнародних договорів України всі особи незалежно від їх певних ознак мають рівні права і свободи, а також рівні можливості для їх реалізації. Форми дискримінації з боку державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, юридичних осіб публічного та приватного права, а також фізичних осіб, визначені статтею 5 цього Закону, забороняються. Не вважають дискримінацією дії, що не обмежують прав та свобод інших осіб і не створюють перешкод для їх реалізації, а також не надають необґрунтованих переваг особам та/або групам осіб за їх певними ознаками, стосовно яких застосовують позитивні дії, а саме:

- 1) спеціальний захист із боку держави окремих категорій осіб, які потребують такого захисту;
- 2) здійснення заходів, спрямованих на збереження ідентичності окремих груп осіб, якщо такі заходи є необхідними;
- 3) надання пільг та компенсацій окремим категоріям осіб у випадках, передбачених законом;
- 4) встановлення державних соціальних гарантій окремим категоріям громадян;

5) особливі вимоги, передбачені законом, щодо реалізації окремих прав осіб [190].

Проте виникає питання, як часто національні суди розглядають статтю 14 Конвенції та відповідну практику Європейського суду з прав людини. Аналізування рішень національних судів за допомогою Єдиного державного реєстру судових рішень дозволяє зробити висновок, що в судовій практиці найчастіше згадується рішення у справі «Пічкур проти України», яке набрало законної сили 07 лютого 2014 року. У цьому рішенні, яке відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» є джерелом права, зазначене правове положення, згідно з яким громадянин, який залишив право на пенсію в Україні, де він набув відповідного стажу та сплатив страхові внески, втратив право на постійне проживання за кордоном, та/або обмеження на це право, що є порушенням принципу недискримінації, як це визначено в статті 14 Конвенції, і порушенням права особи на мирне користування своєю власністю, як це визначено в Протоколі № 1 до Конвенції [191].

У справі «Параскева Тодорова проти Болгарії» (заява № 37193/07, рішення від 25 березня 2010 року) районний суд засудив заявника, члена ромської громади, до трьох років позбавлення волі за шахрайство та відмовився від умовно-дострокового звільнення. У цьому контексті Європейський суд підкреслив серйозність спірних фактів, зазначивши, що ліквідація расизму в багатонаціональних суспільствах Європи є пріоритетом, і що рівність громадян перед законом була закріплена в національному законодавстві Болгарії [192]. Європейський суд з прав людини встановив, що у справі допущено порушення вимог статті 14 Європейської конвенції з прав людини. У порядку застосування статті 41 Конвенції Європейський суд присудив виплатити заявниці 5 000 євро як компенсацію завданої моральної шкоди; відновлення кримінального провадження було б найбільш доцільною формою відшкодування. Проте практика Європейського суду з прав людини з означених питань є надзвичайно різноманітною, містить відповідні критерії

встановлення дискримінації та постійно оновлюється стосовно громадян за тією чи іншою ознакою [193].

Таким чином, пропонуємо схематично відобразити найбільш поширені порушення прав та свобод іноземців та осіб без громадянства під час розгляду справ про адміністративні правопорушення (рис. 3.1)

Рисунок 3.1 – «Найбільш поширені види порушень прав іноземців та осіб без громадянства, передбачених Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод у практиці Європейського суду з прав людини»

Таким чином, ураховуючи вищевикладене, необхідно наголосити, що практика Європейського суду з прав людини з питань адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства надзвичайно різноманітна. Здійснивши критичний аналіз рішень Європейського суду з прав людини ми виявили, що справи, де фігурують іноземці та апатриди, найчастіше стосуються порушень таких статей Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: 1) частини першої статті 5, згідно з якою нікого не може бути позбавлено свободи, крім випадків і процедур, встановлених законом; 2) статті 8, що закріплює право на повагу до приватного й сімейного життя; 3) статті 14, відповідно до якої забороняються будь-які форми дискримінації.

3.3. Напрями вдосконалення адміністративної відповідності іноземців та осіб без громадянства

Наступним важливим етапом нашого дослідження повинне стати розроблення напрямів удосконалення адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства. Критичний аналіз правового статусу та ключових проблемних аспектів адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства, а також вивчення кращих практик зарубіжних держав та практики правозастосування Європейського суду з прав людини дозволили нам сформулювати основні напрями, які б дійсно сприяли вдосконаленню адміністративної відповідальності іноземців та апатридів в Україні (рис. 3.2)

Безумовно, схематично відобразити всі особливості, а тим більше всі напрями удосконалення правового статусу іноземців та осіб без громадянства в цілому та особливостей та порядку притягнення їх до адміністративної відповідальності не видається можливим. Тому, ми мали на меті виділити найбільш загальні, але водночас і найбільш потрібні до реалізації напрями.

Крім того, порядок викладення напрямів відповідає ієрархії їх значущості та необхідності втілення.

Рисунок 3.2 – «Основні напрями вдосконалення адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства в Україні»

Першим напрямом, урахувавши, євроінтеграційні прагнення нашої держави, що в умовах складної військово-політичної ситуації, лише зрости, безумовно, повинне стати поглиблення адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, як загалом, так і в контексті адміністративної відповідальності іноземців та апатридів. Так, базовими нормативно-правовими актами з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу є Концепція Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затверджена Верховною Радою України від 21 листопада 2002 року [194], та Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації

законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 року [195], що має на меті реалізацію державної політики та пріоритетних напрямів створення сучасної правової системи України, вдосконалення регуляторної діяльності органів державної влади й запровадження єдиної системи планування, координації та контролю роботи із законодавчого коригування.

Особливе місце, безперечно, займає Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Варто погодитися з М. Ковалів, Т. Тимчишиним та О. Ніконоровою, що пізнання сутності явища «асоціація» та розуміння його характеристик неможливе без урахування правової реальності Європейського Союзу. Юриспруденція Європейського Союзу відіграла важливу роль у структуруванні терміна «асоціація» у відповідну правову форму змістовним способом. Зокрема, у справі Деміреля в 1987 році суд постановив, що Угода про асоціацію встановлює особливі привілейовані відносини з третіми країнами, які можуть у певних межах брати участь у системі громади. Відносини асоціації є результатом установаження особливого правового порядку, що ґрунтується на взаємних правах та обов'язках сторін, реалізація якого приводить до виникнення та розвитку особливого типу інтеграційних відносин між третьою країною та Європейським Союзом. Створення асоціації не є синонімом поняття «асоційоване членство» в Європейському Союзі. Реалізація Угоди про асоціацію створює лише асоційовані відносини, коли третя країна формально залишається поза рамками інституційного членства в Європейському Союзі. Як зовнішній партнер Європейського Союзу зі спеціальним асоційованим статусом треті країни, наприклад, не залишаються залученими до процесу ухвалення рішень в інституціях Європейського Союзу. Відповідно, використання терміна «асоційоване членство», яке не передбачене установчими актами Європейського Союзу, є необґрунтованим. Загалом Угоду про асоціацію між Україною та

Європейським Союзом можна охарактеризувати як унікальний, інноваційний та амбітний документ, що якісно відрізняється від інших угод, підписаних Європейським Союзом з третіми країнами. Угоду укладено на невизначений термін, її можна переглядати та доповнювати в разі потреби, в крайньому разі – можна розірвати, якщо вона не виправдовує себе. Також варто наголосити, що Сполучені Штати Америки та Європейський Союз, а також деякі експерти розглядають цю Угоду як історичну можливість для України стати на шлях демократії та європейських цінностей і розуміння [196, с. 208].

Щодо питання адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства, то статтею 16 цієї Угоди закріплено засади співробітництва у сфері міграції, притулку та управління кордонами. Зокрема, зазначено, що сторони підтверджують важливість спільного управління міграційними потоками між їх територіями та надалі розвиватимуть всеохоплюючий діалог щодо всіх питань у сфері міграції, зокрема, нелегальної міграції, легальної міграції, незаконного переправлення осіб через державний кордон та торгівлі людьми, а також включення проблемних питань у сфері міграції до національних стратегій економічного та соціального розвитку регіонів, звідки походять мігранти. Такий діалог ґрунтується на основоположних принципах солідарності, взаємної довіри, спільної відповідальності та партнерства. Зазначено, що пріоритетними напрямками для співпраці стануть:

- 1) подолання причин виникнення міграції, активно використовуючи можливості співробітництва у цій сфері з третіми країнами та в рамках міжнародних форумів;
- 2) спільне запровадження ефективної та превентивної політики щодо боротьби з нелегальною міграцією, незаконним переправленням нелегальних мігрантів через державний кордон та торгівлею людьми, зокрема, щодо методів боротьби з організованими злочинними групами, що здійснюють незаконне переправлення нелегальних мігрантів через державний кордон та торгівлю людьми, а також захисту жертв таких злочинів;
- 3) запровадження всеохоплюючого діалогу з питань притулку, зокрема стосовно практичних аспектів реалізації Конвенції ООН про статус

біженців 1951 року, Протоколу щодо статусу біженців 1967 року та інших відповідних міжнародних документів, а також за допомогою забезпечення поваги принципу «невислання»; правила щодо доступу, забезпечення прав та статусу осіб, яким надано доступ; гідного поводження та інтеграції іноземців, які проживають на законних підставах [197].

Специфічними у сфері євроінтеграційної політики є низка угод, кожна з яких є вагомим чинником, що відрізняє представника країни Європейського Союзу від іноземця з будь-якої іншої країни, зокрема наділяє їх особливим статусом, серед яких найбільш важливими є:

1) Угода між Україною та Європейським співтовариством про реадмісію осіб від 18 червня 2007 року. На підставі цього документа запроваджено на основі взаємності швидкі й ефективні процедури ідентифікації та безпечного й організованого повернення осіб, які не виконують умов, передбачених для в'їзду на територію України або однієї з держав - членів Європейського Союзу та перебування на ній, або припинили виконувати такі умови, а також полегшення транзитного проїзду таких осіб, керуючись духом співробітництва. Крім того, наголошується, що в разі необхідності Україна й держави - члени Європейського Союзу докладатимуть усіх зусиль для повернення громадян третіх країн та осіб без громадянства, які незаконно в'їхали на територію Договірних Сторін, до держав їх походження або постійного проживання [198];

2) Угода між Україною та Європейським Союзом про внесення змін до Угоди між Україною та Європейським співтовариством про спрощення оформлення віз від 23 липня 2012 року [199]. Відповідно до цього документу спрощення візового режиму, передбачене цією Угодою, застосовується до громадян України лише у випадках, коли вони не звільнені від візових вимог згідно законодавством Співтовариства або держав-членів, цією Угодою або іншими міжнародними договорами. Національне законодавство України чи держав-членів або законодавство Співтовариства застосовують до питань, не врегульованих положеннями цієї Угоди, таких як відмови в оформленні візи,

визнання проїзних документів, підтвердження наявності достатніх коштів на перебування, відмови у в'їзді чи заходів стосовно видворення;

3) Угода між Урядом України і Комісією Європейських співтовариств про заснування представництва Комісії Європейських співтовариств в Україні та про його привілеї й імунітети від 17 вересня 1993 року [200]. Згідно з цим документом Уряд України і Комісія Європейських співтовариств (далі – Комісія), прагнучи й надалі зміцнювати та розвивати дружні відносини і співробітництво між Україною та Європейськими співтовариствами, бажаючи визначити умови заснування представництва Комісії на території України і надання цьому представництву привілеїв та імунітетів, погодилися, зокрема, про таке: а) Уряд України погоджується на заснування представництва Комісії на території України; б) кожне з Європейських співтовариств - Європейське співтовариство вугілля і сталі, Європейське економічне співтовариство і Європейське співтовариство з атомної енергії – має на території України статус юридичної особи. Співтовариства мають право укладати контракти, набувати та розпоряджатися нерухомим і рухомим майном, як це необхідно для ефективного виконання покладених на них функцій та відповідно до процедурних і адміністративних вимог чинного законодавства України, і виступає стороною в судових процедурах, будучи представленими для таких цілей Комісією;

4) протокол до Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами про Рамкову угоду між Україною та Європейським Співтовариством про загальні принципи участі України в програмах Співтовариства від 22 листопада 2010 року [189]. Цей протокол передбачає, що Україна може брати участь в усіх поточних та майбутніх програмах Співтовариства, які є відкритими для участі України відповідно до положень цих програм. Україна робить фінансові внески до загального бюджету Співтовариства відповідно до конкретних програм, в яких Україна бере участь. Представники України

можуть брати участь у роботі адміністративних комітетів, що відповідають за моніторинг програм, у рамках яких Україна робить фінансові внески, як спостерігачі та з питань, які стосуються України. Проекти й ініціативи, представлені учасниками з України настільки, наскільки це є можливим, стосовно відповідних програм підлягають таким самим умовам, правилам і процедурам, які застосовуються й до держав-членів. Конкретні умови щодо участі України в кожній відповідній програмі, зокрема, сплачуваний фінансовий внесок і процедури звітування та оцінювання, визначатимуться в Меморандумі про взаєморозуміння між компетентними органами України та Комісією на базі критеріїв, установлених цими програмами.

Таким чином, важливим напрямом удосконалення адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства є поглиблення співпраці з Європейським Союзом у контексті адаптації норм і приписів Європейського Союзу до законодавства України. Важливим аспектом такої гармонізації, безперечно, є угоди, укладені між Європейським Союзом та Україною в контексті співпраці в міграційній сфері. Трансформуючи національне право під європейські стандарти, не варто вдаватися до «сліпого запозичення», зокрема понятійно-категоріального апарату. На нашу думку, більш доцільними є запозичення духу закону та адаптація його до суспільного ладу, особливостей культурного й історичного розвитку українського суспільства.

Другий напрям удосконалення адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства полягає в поліпшенні системи адміністративного законодавства, що визначає засади адміністративної відповідальності загалом й адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства зокрема.

Загалом засади адміністративної відповідальності в Україні викладено в Кодексі України про адміністративні правопорушення, який було прийнято ще в 1984 році. Враховуючи «радянський період» походження цього кодифікованого акта, питання відповідальності іноземців окреслені досить обмежено. Безумовно, до Кодексу України про адміністративні

правопорушення було внесено низку змін та доповнень у цьому контексті. Однак, на нашу думку, вони порушують правила законодавчої техніки та ускладнюють праворозуміння.

Ухвалення нового закону України про адміністративні правопорушення – справа часу. Його проектна версія обговорюється у відповідних національних органах вже понад тридцять років. Необхідно зазначити, що в багатьох країнах колишнього СРСР нові закони про адміністративні правопорушення були ухвалені десятки років тому (в Республіці Білорусь – 2003 р., у Республіці Молдова – 2008 р. тощо). В Україні процес докорінного оновлення такого кодексу надмірно гальмується, хоча сьогодні потреба в законодавстві та правозастосуванні є досить великою. Водночас важливо, щоб вітчизняна судова та правозастосовна практики забезпечували належну правову основу для формування основних принципів та положень нового кодексу. Тому на сьогодні так важливо враховувати результати різноманітних наукових досліджень цього правового інституту з метою створення якісної правової бази для його реформування. На наш погляд, було б доцільним визначити загальне поняття адміністративної відповідальності на законодавчому рівні та закріпити його в новому кодексі, адже, наразі законодавчого визначення цього терміну не існує [202, с. 84].

Крім Кодексу України про адміністративні правопорушення, в правовій системі України існує велика кількість інших нормативно-правових актів, що встановлюють адміністративну відповідальність фізичних та юридичних осіб, зокрема іноземців та осіб без громадянства, одними з яких, як уже наголошувалося, є Закони України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту» [203], «Про імміграцію» [204], що містять певні аспекти адміністративної відповідальності зазначеної групи осіб. У європейських країнах здебільшого не існує єдиного нормативного акта, що уніфікує елементи адміністративних правопорушень. Однак у більшості

держав діють змішані закони, що поєднують загальні матеріально-правові норми (про адміністративні правопорушення, відповідальність, стягнення тощо) та процесуальні норми про порядок притягнення до адміністративних правопорушень (Німеччина, Швейцарія, Австрія, Італія, Португалія). Усі європейські країни, як і Україна, характеризуються надзвичайно розрізненим адміністративним деліктним законодавством. У Німеччині, наприклад, існує близько тисячі федеральних законів, які містять порушення законності та правопорядку. Пряма передумова для визначення адміністративних правопорушень існує лише у Швейцарії, Італії, Греції, Іспанії та Португалії. В інших державах закони та нормативні акти визначають склад адміністративних правопорушень та стягнення за них [205, с. 58–74]. Можна стверджувати, що в Україні розпочато вдосконалення адміністративно-правового регулювання адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства. Вже прийнято базові норми, які становлять основу для притягнення цих суб'єктів до відповідальності. Проблемою залишається чітке, систематизоване в законі визначення адміністративних стягнень для іноземців та осіб без громадянства і їх відокремлення від інших заходів адміністративного примусу. Комплексне аналізування положень Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [16] приводить до висновку, що розділ «Відповідальність іноземців та осіб без громадянства» необхідно доповнити положеннями про правопорушення, за які іноземці та особи без громадянства підлягають видворенню за рішенням суду за ініціативою відповідного органу державної влади. На нашу думку, ухвалення Верховною Радою України пакета законів, який, по-перше, створив би надійний бар'єр від порушень прав і свобод, позитивно вплине на покращання діяльності органів державного управління, особливо у сфері репатріації іноземців та осіб без громадянства під адміністративну відповідальність. А, по-друге, подібні закони забезпечили б демократичний та ефективний захист громадян України та національної безпеки України від їх протиправних дій. Це, наприклад, закони «Про видворення іноземців та

осіб без громадянства з України», «Про заходи адміністративного примусу щодо іноземців та осіб без громадянства» [206, с. 209].

Третій напрям удосконалення адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства – це проведення чіткого розмежування адміністративних та кримінальних правопорушень. І. Комарницька влучно наголошує, що інститут адміністративного правопорушення часто порівнюють із кримінальним проступком [207, с. 168]. Основою для такого роду дискусій є оновлення підходу в українському кримінальному праві, згідно з яким нині кримінальні правопорушення поділяють на проступки та злочини. Під час підготовки цих змін існувала кілька альтернативних законопроектів. Зокрема, як пропозицію висували й імовірність об'єднання проступків та адміністративних правопорушень єдиним кодифікованим актом, або й декриміналізацію всіх проступків. Однак існуюча система все ж передбачає чітке відмежування проступків як кримінально караних діянь та адміністративних правопорушень як діянь, що тягнуть за собою адміністративну відповідальність.

Необхідно зазначити, що адміністративні стягнення та підстави їх накладення на осіб, які вчинили адміністративні правопорушення, є менш суворими, але адміністративні правопорушення менш суспільно небезпечні, ніж кримінальні. Адміністративний проступок можна розглядати як соціально шкідливий, а не як суспільно небезпечний. Зазвичай, адміністративна відповідальність не тягне за собою судимості, але не можна виключати карального характеру адміністративних правопорушень [208, с. 376]. Розрізнення адміністративних правопорушень та кримінальних діянь важливе також з огляду на адміністративну відповідальність іноземців та осіб без громадянства, оскільки наслідки вчинення кримінальних правопорушень для цих осіб, а також для громадян України є значно більш тяжкими. У деяких «молодих демократіях» (Естонія, Болгарія, Сербія, Хорватія) адміністративне деліктне право є частиною кримінального права. Незвичайною є практика Естонії, де незаконні адміністративні дії були

перетворені на кримінальні злочини за Кримінальним кодексом. Характерним для цих країн є наявність одного виду протиправних дій (карних) у загальному кримінальному законі, а іншого виду діянь (проступків) – у спеціальному кримінальному законі [209, с. 214]. В інших країнах (Литва, Латвія, Польща, Чехія, Словаччина) законодавство про адміністративні правопорушення майже повністю відокремлене від кримінального. Така ситуація в країнах Балтії пов'язана з наявністю в них старих адміністративних кримінальних кодексів, які регулюють дії, відмінні від тих, що підлягають під дію кримінального законодавства. Історичне походження адміністративних правопорушень у деяких країнах «старої демократії» (Німеччина, Швейцарія, Бельгія, Нідерланди, Данія, Італія, Португалія) полягає в тому, що всі види правопорушень до ХХ ст. в європейських країнах розглядали виключно в межах кримінального законодавства. Проте розвиток економіки та сфер людської діяльності засвідчив, що неможливо врегулювати відповідальність за всі види порушень кримінально-правових механізмів з обов'язковим залученням судів, додержанням принципу змагальності та рівності сторін. Це привело до виділення легшого класу правопорушень (проступків), які каралися не судом, а поліцією. У законодавстві цих країн проступок є різновидом кримінального правопорушення, що підлягає загальним положенням кримінального законодавства. Адміністративні правопорушення – третій вид правопорушень лише в Німеччині, Швейцарії та Бельгії, другий – в Італії та Португалії. Правові системи інших країн (Австрії, Франції, Нідерландів, Іспанії, Греції) характеризуються відокремленням законодавства про адміністративні правопорушення від кримінального, що виражається в неможливості застосування загальних положень кримінального законодавства до адміністративних правопорушень та відносин, що виникають внаслідок їх вчинення [210, с. 653].

Четвертим напрямом удосконалення адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства варто визнати впорядкування системи

адміністративних стягнень. Ми вже наголошували, що до іноземців та осіб без громадянства можуть застосовуватися загальні адміністративні стягнення, передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення для всіх фізичних осіб, а також спеціальні адміністративні стягнення, застосовувані виключно до іноземців та осіб без громадянства. Основним покаранням в адміністративному праві усіх європейських країн та України є штраф. Для розрізнення адміністративних штрафів і стягнень іноземні законодавці зазвичай використовують різні терміни для цих видів правових наслідків («штраф», «адміністративний штраф» - для адміністративних штрафів, та «штраф» - для кримінальних санкцій). Крім штрафу, законодавством усіх європейських країн передбачені й інші покарання. Лише в Австрії та Швейцарії існує можливість короткострокового ув'язнення за адміністративне правопорушення. Додатковими покараннями в деяких країнах є позбавлення прав різного роду (ведення бізнесу, керування транспортним засобом, конфіскація майна, отримання фінансової допомоги від держави тощо) [209, с. 52]. До іноземців та осіб без громадянства поряд із загальною системою адміністративних стягнень може бути застосовано окремі, визначені в законі для цієї категорії суб'єктів адміністративної відповідальності, стягнення. Як уже зазначали, в Україні перелік таких санкцій не є чітко систематизованим. У Законі України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» адміністративні стягнення та заходи адміністративного примусу, об'єднано під назвою «Відповідальність іноземців та осіб без громадянства», що призводить до неоднозначного розуміння цих заходів, адже відповідальність завжди настає за вчинення правопорушення, а в цьому розділі передбачено й такі заходи впливу, які не пов'язані з учиненням правопорушень (наприклад, скорочення строку тимчасового перебування на території України) [206, с. 215].

За останні 5 років дещо покращилося правове регулювання заходів адміністративного примусу, що можуть бути застосовані до іноземців та осіб без громадянства. Проте законодавець не дає чіткої відповіді на запитання,

які з них є адміністративними стягненнями, а які – ні. Аналізування причин їх застосування може допомогти визначити останні. На нашу думку, до адміністративних стягнень, застосовуваних під час притягнення іноземців та осіб без громадянства до адміністративної відповідальності, належать примусова репатріація іноземців та осіб без громадянства і примусове видворення іноземців та осіб без громадянства. Додатковою гарантією захисту прав та законних інтересів іноземців та осіб без громадянства в Україні є запровадження до законодавства такого нового виду покарання, як примусова репатріація іноземців, а застосування примусового видворення лише на підставі вмотивованого рішення адміністративного суду, а не за рішенням ОВС, як до 2011 року, повністю відповідає практиці Європейського суду з прав людини [206, с. 215].

Тому вважаємо, що впорядкувати систему адміністративних стягнень, які можуть застосовуватися до іноземців та осіб без громадянства, можна викладенням частини 3 статті 24 Кодексу України про адміністративні правопорушення у такій редакції: «Адміністративними стягненнями, застосованими до іноземців та осіб без громадянства, крім викладених у частині 1 цієї статті, є адміністративне видворення за межі України, повернення до колишнього місця проживання, скорочення терміну перебування за вчинення адміністративних правопорушень, які грубо порушують правопорядок».

П'ятий напрям удосконалення адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства – це належна організація системи процесуальних норм, що визначають порядок притягнення до адміністративної відповідальності.

Статтею 26 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» передбачено такий вид адміністративного примусу, як примусове повернення іноземців та осіб без громадянства. Зазначений вид примусу взагалі не передбачено в статті 24 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Це свідчить про потребу приведення у

відповідність положень Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» та Кодексу України про адміністративні правопорушення. Механізм, підстави застосування примусового повернення засвідчують його конкретизацію саме як адміністративного стягнення. Такого самого погляду дотримується Є. Кобко і пропонує доповнити Кодекс України про адміністративні правопорушення статтею 322 «Адміністративне видворення іноземців та осіб без громадянства» і статтею 323 «Примусове повернення іноземців та осіб без громадянства» [210, с. 33]. Погоджуючись з автором, необхідно наголосити на конкретизації в законодавстві підстав видворення іноземців та осіб без громадянства і вдосконалення самої процедури видворення. Зокрема, Законом «Про перебування іноземців на території Чеської Республіки та внесення змін до деяких законів» встановлено перелік правопорушень, що є підставою для видворення із зазначенням періоду, впродовж якого іноземець не може в'їжджати на територію держав – членів Європейського Союзу. Відповідно до § 19 Закону «Завершення тимчасового перебування на території, для якої не потрібна віза, і закінчення цього перебування» перебування іноземця на території, для якої не потрібна віза, припиняється поліцією, якщо іноземець, серед іншого, вмісно грубо порушує громадський порядок, порушує обов'язки, встановлені чинним законом, на вимогу поліції не підтвердить законними засобами підстави для перебування на території. Поліція припиняє перебування відповідно до ст. 1 Закону за допомогою видачі виїзного наказу. Іноземець зобов'язаний виїхати з території в термін, установлений виїзним наказом, якщо не було почато провадження щодо видворення іноземця з території згідно із законом [211]. Таким чином, чеським органам поліції надано повноваження щодо видворення іноземців за порушення чинного законодавства без залучення до цього процесу суду [212, с. 211].

Системні не вирішені питання та прогалини має механізм притягнення до адміністративної відповідальності у вигляді майнових стягнень (штрафів). Крім Кодексу України про адміністративні правопорушення, адміністративні

стягнення передбачені Митним та Податковим кодексами України. Згідно з положеннями цих Кодексів, іноземці та особи без громадянства мають таку саму правосуб'єктність, як і фізичні особи – громадяни України, а тому несуть відповідальність на загальних підставах. Проте виконання рішень про накладення адміністративних стягнень на іноземців та осіб без громадянства має складну складову через тимчасове перебування цих осіб в Україні. Закон України «Про виконавче провадження» дає державному виконавцеві можливість застосовувати всі передбачені цим Законом заходи примусового виконання до боржників, зокрема, іноземців, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб, передбачені статтею 10 Закону. Однак не всі ці заходи можна застосовувати до іноземців. Крім того, для ефективного виконання рішення державний виконавець має право у разі ухилення боржника від виконання покладених на нього рішенням обов'язків звернутися до суду про тимчасове обмеження права боржника на виїзд за межі України (ст. 18 Закону). З огляду на це у виконавчому провадженні суди розглянули клопотання державних виконавців про тимчасове обмеження права боржників на виїзд за межі України. Особливості виконання рішень щодо іноземців, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб визначені статтею 77 Закону України «Про виконавче провадження». Відповідно до частини першої цієї статті під час виконання рішень щодо іноземців, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб, які проживають (перебувають) або зареєстровані на території України, або мають на території України власне майно, що належить їм самостійно або спільно з іншими особами, застосовують положення закону. У разі невиконання іноземцями, особами без громадянства та іноземними юридичними особами таких рішень виконавець звертається до центрального органу виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері міграції, для охорони державного кордону із заборонаю про в'їзд в Україну або видворення таких осіб відповідно до закону [213].

Досить проблематичним є також питання щодо невідкладного проголошення рішення у вказаній категорії справ. Рішення є об'ємними, проголошується українською мовою іноземцю, який його не розуміє. Після проголошення рішення підлягає перекладу перекладачем на мову відповідача.

Тому вважаємо за доцільне внести зміни до чинного Кодексу адміністративного судочинства України та зазначити про можливість проголошення вступної та резолютивної частини рішення з одночасним синхронним перекладом.

Отже, на нашу думку, основними напрямками вдосконалення адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства в Україні є такі:

- 1) поглиблення співпраці з Європейським Союзом у контексті адаптації норм та приписів Європейського Союзу до законодавства України;
- 2) поліпшення системи адміністративного законодавства, що визначає засади адміністративної відповідальності загалом та адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства зокрема;
- 3) проведення чіткого розмежування адміністративних та кримінальних правопорушень, особливо кримінальних проступків;
- 4) впорядкування системи адміністративних стягнень, що можуть застосовуватися до іноземців та осіб без громадянства та порядку їх застосування, шляхом оновлення частини 3 статті 24 Кодексу України про адміністративні правопорушення;
- 5) належна організація системи процесуальних норм, що визначають порядок притягнення до адміністративної відповідальності саме цієї категорії осіб.

Висновки до розділу 3

1. Установлено, що держави англо-американської правової системи не визнають відокремленого адміністративного законодавства. Діяння, які в Україні вважають адміністративними правопорушеннями, порушеннями митного права або податковими проступками, в США належать до категорії злочинів або цивільно-правових проступків. Виконання рішень судів про стягнення заборгованості, що виникла внаслідок учинення таких правопорушень, відбувається за загальними процедурами з врахуванням усіх положень угод про співпрацю у цивільних і кримінальних справах, укладених між США та іншими державами, що є набагато ефективнішим, аніж намагання виконати рішення органу публічної влади в некримінальній справі за межами країн.

2. Доведено, що в більшості країн Європи, які належать до континентальної групи правових систем, справи про адміністративні правопорушення відносять до сфери кримінального права, тобто такі порушення вважаються різновидом злочинів. Так, адміністративні правопорушення в Німеччині, Швейцарії, Бельгії, Італії, Португалії є різновидом кримінально-караних діянь. У німецькому законодавстві, якщо діяння містить ознаки як проступку, так і злочину, перевагу в застосуванні надають кримінальному закону. Злочини в Німеччині визначають Кримінальним кодексом, а незначні правопорушення передбачені низкою підзаконних нормативно-правових актів.

3. Визначено, що особливістю адміністративно-правового статусу іноземців у Японії є той факт, що міграційна політика цієї країни не орієнтована на інтеграцію іноземців, і на додаток ця держава не має адекватної соціальної інфраструктури для їх облаштування. Крім того, Японія має особливе географічне положення – віддаленість від класичних маршрутів результату біженців.

4. Обґрунтовано те, що показовим у контексті дослідження адміністративно-правових засад відповідальності іноземців та осіб без громадянства в Україні є й досвід Азербайджанської Республіки, де втрата або навмисне псування посвідчень дозволів на тимчасове чи постійне проживання іноземних громадян та осіб без громадянства обкладається штрафом розміром 30 манатів. Крім того, адміністративним правопорушенням є й порушення правил перебування, проживання іноземних громадян та осіб без громадянства в Азербайджанській Республіці або їх транзитного проїзду через територію Азербайджанської Республіки.

5. Доведено на підставі аналізування чинного національного законодавства, що рішення Європейського суду з прав людини є його частиною, на яку можна й потрібно посилалися у відповідних національних провадженнях. Деякі процесуально-правові акти України безпосередньо посилаються на необхідність урахування практики Європейського суду з прав людини у відповідних провадженнях.

6. Визначено, що найбільш поширеним порушенням прав та свобод іноземців та осіб без громадянства, що розглядається Європейським судом з прав людини, є порушення частини першої статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, згідно з якою нікого не може бути позбавлено свободи, крім випадків і процедури, встановлених законом. На жаль, в Україні справи щодо перебування іноземців або осіб без громадянства на території України вважають незначними, хоча вони зачіпають права людини, гарантовані Конвенцією, можливо тому трапляються ситуації, коли осіб затримують із сумнівних причин до ухвалення рішення про депортацію.

7. Доведено, що досить часто мають місце й порушення статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка закріплює право на повагу до приватного й сімейного життя. Згідно з цією статтею кожен має право на повагу до свого приватного й сімейного життя, свого житла та кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатися у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється

згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням або злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

8. Наголошено, що ще однією статтею, яку часто порушують, особливо щодо іноземців та осіб без громадянства, є стаття 14 Європейської конвенції з прав людини, що передбачає заборону дискримінації. Так, відповідно до цієї статті користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, повинне бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або іншою ознакою.

9. Доведено, що важливим напрямом удосконалення адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства є поглиблення співпраці з Європейським Союзом у контексті адаптації норм і правових приписів Європейського союзу у законодавство України. Важливим аспектом такої гармонізації, безперечно, є угоди укладені між Європейським Союзом та Україною, в контексті співпраці в міграційній сфері. Трансформуючи національне право під європейські стандарти не потрібно вдаватися до «сліпого запозичення», зокрема, понятійно-категоріального апарату. На нашу думку, більш доцільними є запозичення духу закону та адаптація його до суспільного ладу, особливостей культурного й історичного розвитку українського суспільства.

10. Визначено, що напрямом удосконалення адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства є поліпшення системи адміністративного законодавства, що визначає засади адміністративної відповідальності загалом й адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства зокрема. На наш погляд, було б доцільним визначити загальне поняття адміністративної відповідальності на законодавчому рівні

та закріпити його в новому кодексі. Як відомо, на сьогодні законодавчого визначення цього терміна не існує.

11. Наголошено, що напрямом удосконалення адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства є проведення чіткого розмежування адміністративних і кримінальних правопорушень. Основою для такого роду дискусій є оновлення підходу в українському кримінальному праві, згідно з яким нині кримінальні правопорушення поділяють на проступки та злочини. Під час підготовки цих змін існувало кілька альтернативних законопроектів. Зокрема, як пропозицію висували й імовірність об'єднання проступків та адміністративних правопорушень єдиним кодифікованим актом, або й декриміналізацію всіх проступків. Проте, існуюча система все ж передбачає чітке розмежування поступків як кримінально-караних діянь та адміністративних правопорушень як діянь, що тягнуть за собою адміністративну відповідальність. Необхідно зазначити, що адміністративні стягнення та підстави їх накладення на осіб, які вчинили адміністративні правопорушення, є менш суворими, однак адміністративні правопорушення менш суспільно небезпечні, ніж кримінальні. Адміністративний проступок можна розглядати як соціально шкідливий, а не як суспільно небезпечний. Зазвичай, адміністративна відповідальність не тягне за собою судимості, але не можна виключати каральний характер адміністративних завдань.

12. Пропонується впорядкувати систему адміністративних стягнень, що можуть застосовуватися до іноземців та осіб без громадянства викладенням частини 3 статті 24 Кодексу України про адміністративні правопорушення в такій редакції: «Адміністративними стягненнями, що застосовуваними до іноземців та осіб без громадянства, крім викладених у частині 1 цієї статті, є адміністративне видворення за межі України, повернення до колишнього місця проживання, скорочення терміну перебування за вчинення адміністративних правопорушень, які грубо порушують правопорядок».

13. Доведено, що важливим напрямом удосконалення адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства є належна організація системи процесуальних норм, які визначають порядок притягнення до адміністративної відповідальності саме цієї категорії осіб.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження, виконаного на основі аналізу наукової літератури, національного та зарубіжного законодавства, правозастосовчої практики запропоновано вирішення наукового завдання – визначення сутності та особливостей адміністративно-правового забезпечення відповідальності іноземців та осіб без громадянства, формування практичних пропозицій щодо внесення відповідних змін до чинного національного законодавства в досліджуваній сфері. Наукові результати конкретизовано у наступних пропозиціях.

1. Визначено, що правовий статус іноземців та осіб без громадянства – це юридично закріплене становище цих осіб у суспільстві, обумовлене як загальними (права, обов'язки, гарантії, юридична відповідальність), так і специфічними (правовий режим, що поширюються на іноземців та осіб без громадянства в Україні) складовими. Запропоновано елементами правового статусу іноземців та осіб без громадянства вважати права, обов'язки, гарантії, юридичну відповідальність та правовий режим, які до них застосовують. Специфічним та важливим елементом правового статусу, що є характерним для іноземців та апатридів, є правовий режим. В Україні на іноземців та апатридів поширюється національний режим, тобто вони користуються тим самим обсягом прав та обов'язків, що й громадяни України, за винятком окремих випадків, наприклад, щодо реалізації політичних прав.

2. Зазначено, що результативність та об'єктивність наукового дослідження обумовлена необхідністю правильного та раціонального підбору методологічного інструментарію наукового дослідження. При цьому важливо дуже виважено обрати лише ті методи, які можуть забезпечити досягнення мети дослідження. Під час вивчення питання адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства в Україні нами було використано ряд загальних та спеціальних методів наукового пізнання, що

дозволило ґрунтовно й комплексно підійти до виконання поставлених завдань дисертаційного дослідження та сформувані науково обґрунтовані висновки.

3. Запропоновано під адміністративною відповідальністю іноземців та осіб без громадянства розуміти правовий інститут, що ґрунтується на конкретних приписах адміністративного права, має регулятивний та/або охоронний зміст і виражається в додержанні правил поведінки у контексті недопущення їх порушення чи в застосуванні розумного примусу до правопорушника (тобто виникнення для особи негативних наслідків за вчинення порушення норм адміністративного права). Також наголошено, що адміністративна відповідальність є важливим елементом у правовому статусі іноземців та осіб без громадянства, адже передбачає застосування до них обмежень особистого, матеріального чи іншого характеру, з огляду на порушення, вчинені іноземцями та особами без громадянства.

4. З'ясовано, що іноземні громадяни в Україні, а також особи без громадянства є суб'єктами адміністративних правопорушень на рівні з громадянами України. Водночас існують і ті адміністративні правопорушення (об'єктом яких є суспільні відносини у сфері міграції та порядку перетину державного кордону України), суб'єктами яких можуть бути виключно іноземці чи особи без громадянства. Ці адміністративні правопорушення здебільшого мають формальний склад та характеризуються кількома формами вираження об'єктивної сторони. З точки зору характеристики суб'єктивної сторони, вони можуть вчинятися як у формі прямого умислу, так в деяких випадках з необережності (порушення іноземцями та особами без громадянства правил перебування в Україні і транзитного проїзду через територію України).

5. Установлено, що в науковій юридичній літературі немає уніфікованої позиції з приводу сутності поняття «санкція» і співвідношення понять «санкція» та «стягнення». На нашу думку, поняття «санкція» є більш ширшим. Згідно з Кодексом України про адміністративні правопорушення іноземці та особи без громадянства несуть адміністративну відповідальність на рівні з

громадянами України, а отже, до них можуть застосовуватися ті ж стягнення, що й до громадян України. Аналізування Кодексу України про адміністративні правопорушення дозволило нам визначити ті стягнення, які застосовують до іноземців та апатридів, а саме: попередження, штраф, конфіскацію предмета, що став знаряддям учинення правопорушення або його безпосереднім об'єктом, та адміністративний арешт. Крім того, до специфічних заходів примусу (санкцій), застосовуваних до іноземців та осіб без громадянства, можна віднести: видворення за межі України, повернення до колишнього місця проживання, скорочення терміну перебування. Враховуючи неоднозначний підхід до розмежування цих понять, що може ускладнити правозастосування, та з метою реалізації принципу правової визначеності, пропонується забезпечити уніфікацію понять.

6. Доведено, що одним із способів вирішення проблем в адміністративно-правовому регулюванні відповідальності іноземців та осіб без громадянства є запозичення досвіду інших держав у цій сфері. З двох моделей, які наразі чітко виокремлюють як моделі формування вітчизняного адміністративно-деліктного законодавства, – європейської та орієнтованої на досвід країн СНД – для України перша є більш прийнятною. Подальша євроінтеграція України повинна зумовити реформування інституту адміністративної відповідальності в бік уніфікації із законодавством європейських держав. Аналізування досвіду зарубіжних країн засвідчує, що вони намагаються здійснити владний вплив на правопорушника з метою притягнення його до відповідальності в період, коли він усе ще перебуває в державі. Способи притягнення до відповідальності в період, коли іноземець уже покинув територію держави, мають значення лише в разі вчинення ним тяжких правопорушень, зокрема загальноновизнаних злочинів. Удосконалення національного законодавства є найбільш дієвим способом підвищення ефективності інституту адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства. Зокрема, йдеться про усунення прогалин у законодавстві,

що стосуються притягнення до адміністративної відповідальності за порушення правил дорожнього руху та митних правил.

7. Досліджено практику Європейського суду з прав людини з питань адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства. На підставі аналізування рішень Європейського суду з прав людини було виявлено, що справи, де фігурують іноземці та апатриди, найчастіше стосуються порушень таких статей Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: 1) частини першої статті 5, згідно з якою нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановлених законом; 2) статті 8, що закріплює право на повагу до приватного й сімейного життя; 3) статті 14, відповідно до якої забороняються будь-які форми дискримінації.

8. Запропоновано основними напрямками вдосконалення адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства в Україні визнати такі: 1) поглиблення співпраці з Європейським Союзом у контексті адаптації норм та приписів Європейського Союзу до законодавства України; 2) поліпшення системи адміністративного законодавства, що визначає засади адміністративної відповідальності загалом й адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства зокрема; 3) проведення чіткого розмежування адміністративних та кримінальних правопорушень, особливо проступків; 4) впорядкування системи адміністративних стягнень, що можуть застосовуватися до іноземців та осіб без громадянства, оновленням частини 3 статті 24 Кодексу України про адміністративні правопорушення; 5) належну організацію системи процесуальних норм, що визначають порядок притягнення до адміністративної відповідальності саме цієї категорії осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горбань О. П. Правовий та соціальний статус іноземця та особи без громадянства. *Форум права*. 2007. № 1. С. 26–33.
2. Латино-український словник. URL: <https://www.m-translate.com.ua/slovník/latin/la-uk> (дата зверення: 14.05.2022).
3. Щербак А. Правовая ответственность должностных лиц аппарата государственного управления. Київ : Наукова думка. 1980. 547 с.
4. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2001. 664 с.
5. Макарчук В. В. Поняття «правовий статус особи» в теоретично-правовій літературі. *Право.ua*. Київ, 2015. № 3. С. 18-23. URL: <http://rep.btsau.edu.ua/handle/BNAU/1740> (дата зверення: 14.03.2022).
6. Ковальчук Д. М. До питання правового статусу людини і громадянина та механізму його реалізації в Україні. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/10/89.pdf> (дата зверення: 14.03.2022).
7. Pamintuan M. The Human Right to Science: From Fragmentation to Comprehensive Implementation? URL : https://www.southcentre.int/wp-content/uploads/2022/08/RP163_The-Human-Right-to-Science_EN.pdf (date of appeal: 20.08.2022).
8. Правовий статус. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. / О. В. Петришин (відп. ред.) та ін. 2017. Т. 3 : Загальна теорія права. 534 с.
9. Ремісницька Ю. Ю. Конституційно-правовий статус: підходи до визначення поняття та елементного складу. Ужгород. Вид-во УжНУ «Говерла», 2014. 197 с.
10. Kofman B. Y. Legal status of human and citizenship and legal states of personality in the conditions of civil society development: to transformation

issue. *Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2019. № 1. P. 36 - 43. URL: <https://doi.org/10.32886/instzak.2019.01.04>.

11. Терехова О. Ю. Поняття й елементи адміністративно-правового статусу окружних адміністративних судів в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 26. С. 181–186.

12. Trinidad Young M. & Madrigal Daniel S. Documenting legal status: a systematic review of measurement of undocumented status in health research. *Public Health Reviews*. 2017. № 38. URL: <https://publichealthreviews.biomedcentral.com/articles/10.1186/s40985-017-0073-4> (дата звернення: 08.03.2022).

13. Legal Status Of Different Categories Of Citizens In Foreign Countries. *LawEuro* : website. URL : <https://laweuro.com/?p=7126> (date of appeal: 13.03.2022).

14. Кравчук В. М. Структурні елементи конституційно-правового статусу суддів в Україні: інформаційний аспект. *Правова інформатика*. 2011. № 3 - 4 (31). С. 103–107.

15. Грабильніков А. В. Конституційно-правовий статус і правовий режим іноземців та осіб без громадянства в Україні: співвідношення понять. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2015. № 6. С. 59–66.

16. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України № 2801-ХІІ від 22 листоп. 2011 р. *Відомості Верховної Ради України (Відомості ВРУ)*. 2012. № 19-20. Ст. 179.

17. Грабильніков Є. С. До поняття та класифікації іноземних громадян та осіб без громадянства. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2020. Вип.2 (46). С. 45–51.

18. Кофман Б. Актуальні питання нормопроєктування правового статусу людини і громадянина в конституційному праві України: до формування парадигми процесуально-стадійного забезпечення. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 123–129. <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2020.20>.

19. Swider K., Maarten den Heijer. Why Union Law Can and Should Protect Stateless Persons. *European Journal of Migration and Law*. 2017. № 19. P. 101–135.
20. Деякі питання визнання особою без громадянства : Постанова Кабінету Міністрів України № 317 від 24 березня 2021 р.. *Офіційний вісник України*. 2021. № 31. Ст. 152.
21. Словник іншомовних слів / уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ : Наук. думка, 1977. 680 с.
22. A Dictionary of Philosophical Terms and Names. URL : <http://www.philosophypages.com/dy/> (date of appeal: 29.04.2022).
23. Колеснік В. П., Барабаш Ю. Г. Конституційне право України : підруч. Харків : Право, 2008. 416 с.
24. Горбач М. І. Класифікація елементів адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративного права. *BULLETIN OF THE PENITENTIARY ASSOCIATION OF UKRAINE*. 2017. № 2. С. 29–41.
25. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. – К.: ТОВ “Вид-во «Юридична думка», 2007. 992 с.
26. Коваль В. Елементи адміністративно-правового статусу військовослужбовців. *Підприємство, господарство і право*. 2018. № 11. С. 92–95.
27. Гумін О., Пряхін Є. Адміністративно-правовий статус особи: поняття та структура. *Наше право*. 2014. № 5. С. 35–37.
28. Основи загальної теорії права і держави : навч. посібник за ред. П.М. Рабинович. 3-тє вид., змінене і доп. Київ : Атіка. 1995. 236 с.
29. Дегтярьова С. В. Поняття та сутність правового статусу суб'єктів державного регулювання в агропромисловій сфері. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. № 5. С. 150–154.

30. Legal Dictionary. A Personal Injury Law Firm Representing Injured People : website. URL : <https://www.edgarsnyder.com/legal-dictionary/> (date of appeal: 29.01.22).
31. Новий тлумачний словник української мови. 42000 слів : 4 т. / уклад : В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Вид-во «Аконіт», 2008. 776 с.
32. Godlewski R. Definition of duty and freedom with conflict. *Warszawskie Studia Teologiczne*. 2016. № XXIX/1. P. 82–99.
33. Гаманюк Л. А. Понятие и структура юридической обязанности. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 61. С. 342–349.
34. Супрун Г. Щодо проблеми визначення поняття прав та обов'язків медіаторів і їхніх об'єднань. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 2. С. 56–59.
35. Legal Dictionary. URL : <https://legal-dictionary.thefreedictionary.com/> (date of appeal: 29.01.22).
36. Любимов О. К. Юридична відповідальність як елемент правового статусу державного службовця. *Соціальне право*. 2019. № 1. С. 20–26.
37. Бородін І. Л., & Близнюков І. Г. Legal Guarantees Of Human And Civil Rights In Ukraine. *Scientific Works of National Aviation University. Series: Law Journal "Air and Space Law"*. 2020. № 4(57). С. 34–40. <https://doi.org/10.18372/2307-9061.57.15040>.
38. Загальна декларація прав людини (прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10.12.1948) / Правовий сервер КонсультантПлюс. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення : 15.03.2022).
39. Міжнародне право : підручник / відп. ред. Г. С. Стародубців. Москва : ІЦ РІОР; ІІЦ ІНФРА-М, 2015. 416 с.
40. Удовіка Л. Г. Трансформація правової системи в умовах глобалізації: антропологічний вимір: Монографія. Харків : Право, 2011. 552 с.
41. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : Наказ Міністерства юстиції України від 28 серп. 2018 р. № 2823/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18?find=1&text=%>

D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%B7%D0%B5%D0%BC%D1%86%D1%96#top
(дата звернення: 22.01.2022).

42. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАНУ Ю. С. Шемшученка. Київ : Юридична думка, 2007. 992 с.

43. Декларація про права людини щодо осіб, які не є громадянами країни, в якій вони проживають : прийнята рез. 40/144 ГА ООН від 13 груд. 1985 р. Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій. Амстердам; Київ, 1996. С. 123–126.

44. Віденська конвенція про дипломатичні відносини : підпис. 18 квіт. 1961 р. URL: [http:// zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_048](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_048) (дата звернення: 22.01.2022).

45. Віденська конвенція про консульські зносини : підпис. 24 квіт. 1963 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_047 (дата звернення: 22.01.2022).

46. Oxford Advanced Learner's Dictionary. URL : <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/> (date of appeal: 31.03.2022).

47. Chunuram S. Legal Research Methodology: An Overview. *JETIR* October 2021, Volume 8, Issue 10. P. 442–484.

48. Legal Research Methods And Their Features. *Efree essays* : website. URL : <https://edubirdie.com/examples/legal-research-methods-and-their-features/> (date of appeal: 31.03.2022).

49. Barton J., Haslett T. Analysis, synthesis, systems thinking and the scientific method: Rediscovering the importance of open systems. *Systems Research and Behavioral Science*. 2007. № 24(2). P.143–155. DOI: 10.1002/sres.816.

50. Chinwuba A. Structural Analysis – A System Approach. URL : <https://www.researchgate.net/project/STRUCTURAL-ANALYSIS-A-System-Approach> (date of appeal: 31.03.2022).

51. Antonsen R. Logical Methods The Art of Thinking Abstractly and Mathematically. URL : <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-63777-4> (date of appeal: 31.03.2022).

52. Bowen G. Document Analysis as a Qualitative Research Method. *Qualitative Research Journal*. 2009. № 9(2). P. 27–40.
53. Eberle Edward J. The Methodology of Comparative Law. *ROGER WILLIAMS UNIVERSITY LAW REVIEW*. 2011. Vol 16. Article 2. URL : http://docs.rwu.edu/rwu_LR/vol16/iss1/2 (date of appeal: 31.03.2022).
54. Statistical Clustering. International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences. URL : <https://www.sciencedirect.com/topics/economics-econometrics-and-finance/statistical-method> (date of appeal: 31.03.2022).
55. Friedman L. M., Grant M. H. Law: Formal and Informal. American Law: An Introduction. 3rd edn (New York, 2017; online edn, Oxford Academic, 19 Jan. 2017). <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190460587.003.0002>.
56. Forecasting Law and Legal Definition. *USL Legal* : website. URL : <https://definitions.uslegal.com/f/forecasting/> (date of appeal: 31.03.2022).
57. Гегель Г. В. Ф. Основи філософії права пер. з нім. Р. Осадчука, М. Кушніра. Київ : Юніверс, 2000. 336 с.
58. Чепульченко Т. О. Соціальна відповідальність: поняття та сутність. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право* : збірник наукових праць. 2010. № 1 (5). С. 137–142.
59. Стаднік Н. В. Категорія відповідальності: психолого-педагогічний аспект. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2005. URL: chrome-extension://efaidnbnmnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Flibrary.kubg.edu.ua%2Fid%2Fprint%2F906%2F1%2FStadnik_2_2004.pdf&cLen=240284&chunk=true (дата звернення: 22.02.2022).
60. Степанов О. Психологічна енциклопедія від А до Я. Київ : Енциклопедія ерудита. 2006. 424 с.
61. Макаренко А. С. Твори в 7 т. Київ : Рад. школа, 1954. Т. 5. С. 434.
62. Social Responsibility and Ethics. Pachamama Alliance : website. URL : <https://pachamama.org/social-justice/social-responsibility-and-ethics> (date of appeal: 29.01.2022).

63. Грішнова О. А. Соціальна відповідальність у контексті подолання системної кризи в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2011. № 15. С. 39–46.
64. Lambooy T. Legal Aspects of Corporate Social Responsibility. *Utrecht Journal of International and European Law*. 2014. № 30(78). P.1–6.
65. Золотарьова О. В. Соціальна відповідальність: Конспект лекцій / О.В. Золотарьова, В.К. Лебедєва. Дніпро: НМетАУ, 2018. 175 с.
66. Сухонос В. В. Теорія держави і права : підруч. Суми : ВТД «Університетська книга», 2014. 544 с.
67. Волошина Л. О. Поняття та види юридичної відповідальності адвоката. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 2. С. 129–135.
68. Лисенков С. Л. Загальна теорія держави і права. Київ : Юрисконсульт , 2006. 355 с.
69. Коваль І. М. Правосвідомість особи як критерій визначення її правового менталітету. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні науки. 2015. № 825. С. 155–161.
70. Машков А. Погляд на юридичну відповідальність, як різновид правовідносин та його значення для формування сучасної юридичної теорії відповідальності. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2010. Вип. 84. С. 98–100.
71. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : підручник. Харків, 2006. 776 с.
72. Шульга А. М., Новікова Л. В., Сідоров В. І. Теорія держави і права: навч. посіб. для студ., які навч. за напр. підг. 6.030202 «Міжнародне право» Харків, 2014. 464 с.
73. Каленіченко Л. І. Юридична відповідальність: поняття і ознаки. *Держава і регіони*. 2020. № 1 (67). С. 12–17.
74. Tan Seow Hon. Validity and Obligation in Natural Law Theory: Does Finnis Come Too Close to Legal Positivism? *Regent University Law Review*. 2003. Vol. 15. URL: <https://ssrn.com/abstract=2291605> (date of appeal : 20.02.2022).

75. Колодій А. М. Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання) : дис. ... д-ра юрид. Наук : 12.00.01; 12.00.02. Київ, 1998. 391 с.
76. Подковенко Т. О., Павелко Л. В. Принципи юридичної відповідальності: загальнотеоретичний аспект. *Молодий вчений*. 2015. № 2 (17). С. 830–833.
77. Колюка М. М. Поняття та принципи юридичної відповідальності працівників органів внутрішніх справ. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. / редкол. : С. В. Ківалов (голов. ред.), Л. І. Кормич (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін та ін. ; МОНмолодьспорт України ; НУ ОЮА. Одеса : Фенікс, 2012. Вип. 46. С. 403–411.
78. Терещук М. М. Юридична відповідальність у публічному праві : дис. ... канд. юрид. Наук : 12.00.01. Київ, 2018. 211 с.
79. Кучинська О. А. Зміст принципу справедливості у кримінальному судочинстві України. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2011. № 1 (3). С. 1–12. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n1/11koaksu.pdf> (дата звернення: 22.02.2022).
80. Дроздов О. Non bis in idem – європейський орієнтир для забезпечення сталості та єдності судової практики верховним судом (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини). *Право України*. 2017. № 6. С. 111–132.
81. Edwards F. What Is Humanism? American Hummanist assosiation. URL : <https://americanhumanist.org/what-is-humanism/edwards-what-is-humanism/> (date of appeal: 22.02.2022).
82. Теорія держави та права : навч. посіб. / Є. В. Білозьоров та ін.; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС: Освіта України, 2017. 320 с.
83. Корнієнко А. А. Принцип невідворотності юридичної відповідальності: структурно-функціональний аналіз. *Право і суспільство*. 2012. № 5. С. 21–24.

84. Конституція України : станом на 1 січня 2020 р. / Верховна Рада України. Харків : Право, 2020. 82 с.
85. Бостан С. К., Гусарев С. Д., Пархоменко Н. М. Теорія держави і права : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2013. 348 с.
86. Зелена І. Поняття інституту юридичної відповідальності у приватному праві. *Підприємство, господарство і право*. 2021. № 1. С. 176–181.
87. Загальна теорія держави і права [Текст]: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / [М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.] ; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.
88. Лук'янець Д. М. Типологія юридичної відповідальності. *Юридична Україна*. № 3. 2004. С. 4–10.
89. Дуравкіна Н. І. Відповідальність як складова механізму забезпечення прав і свобод людини й громадянина. *Юридична наука і практика*. 2011. № 2. С. 15–21.
90. Ярошенко О. В., Прилипко А. М., Слюсар А. М. Трудове право. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2017. 560 с.
91. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : підручник. Харк. нац. ун-т внутр. справ. Вид. 3-тє, доп. і перероб. Київ. : Правова єдність, 2011. 524 с.
92. Промський Є., Швець Н. Дисциплінарна відповідальність працівника за проектом трудового кодексу України. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 12. С. 126–131.
93. Краснов Є.В. Проблеми визначення та законодавчого закріплення основних прав працівника у проекті Трудового кодексу України. *Часопис цивілістики*. 2015. № 18. С. 37–41.
94. Шишка Р. Б. Цивільно-правова відповідальність і деліктне зобов'язання. Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії (право). 2013. Вип. 2. С. 206–216.

95. Кузнєцова Н. С. Вибрані праці. Київ : ПрАТ «Юридична практика», 2014. 544 с.
96. Микитін В. І. Теоретичні аспекти цивільно-правової відповідальності та підстави її виникнення. URL: <chrome-extension://efaidnbnmnibpcjpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fwww.sworld.com.ua%2Fsimpoz2%2F79.pdf&cflen=233427&chunk=true> (дата звернення: 22.02.2022).
97. Огілько К. С. Особливості матеріальної відповідальності працівників у трудовому праві. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/5990/1/90_p385-387 (дата звернення: 22.02.2022).
98. Лук'янчиков О. М. Матеріальна відповідальність роботодавця як самостійний інститут трудового права. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3-1. С. 292–295.
99. Кримінальне право України. Частина 1 : конспект лекцій: навчально-методичний посібник для здобувачів денної та заочної форми навчання першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» / Попович О.В., Томаш Л.В., Латковський П.П. Чернівці, 2022. 182 с.
100. Головін А. С. Кримінальна відповідальність в контексті сучасних тенденцій відправлення правосуддя. Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 11–12 жовтня 2012 р.) / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2012. С. 14–25.
101. Топчій В.В., Дідківська Г.В., Мудряк Т.О. Кримінальне право України. Загальна частина. Навчальний посібник у схемах. Вінниця : ТВОРИ, 2019. 344 с.
102. Мелех Л. В. Юридична відповідальність за правопорушення у сфері земельних відносин. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 259–262.

103. Битяк Ю. П., Зуй Б. В. Административное право Украины (Общая часть) : учебное пособие. Харьков : Одиссей, 1999. 224 с.
104. Кодекс Украины об административных правонарушениях : Научно-практический комментарий / под общ. ред. А. С. Васильева ; отв. за вып. С. В. Карплюк. Харьков : ООО «Одиссей», 2000. 1008 с.
105. Логвиненко Б. О. Кваліфікація адміністративних правопорушень : конспект лекцій. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. 18 с.
106. Новицька М. В. «Адміністративне правопорушення» та суміжні поняття: аналіз співвідношення. *Юридичний вісник*. 2020. № 1. С. 112–117.
107. Адміністративне право : мультимедійний навчальний посібник. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/adm-vidpov/pages/rozdil_2.html (дата звернення: 20.03.2022).
108. Колобишко В. В. Об'єктивні ознаки адміністративних правопорушень, які посягають на права і свободи осіб з інвалідністю. *Юридичний бюлетень*. 2019. № 9. С. 157–163.
109. Колпаков В. К. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право): навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 256 с.
110. Об'єкт адміністративного правопорушення. *Адміністративне право*: вебсайт. URL: https://stud.com.ua/87679/pravo/obyekt_administrativnogo_pravororushennya (дата звернення : 15.03.2022).
111. Стрельченко О. Г. Специфіка проступку як складової частини адміністративного делікту. *Право і суспільство*. 2012. № 3. С. 137–143.
112. Капітаненко Н. П. Об'єктивна сторона складу адміністративного правопорушення у сфері реалізації права інтелектуальної власності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 681–684.
113. Берізко В. М. Особливості складу адміністративного правопорушення у сфері протидії легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 1. С. 80–83.

114. Склад адміністративного правопорушення. *Адміністративна відповідальність та провадження у справах про адміністративні правопорушення* : вебсайт. URL: https://pidru4niki.com/91029/pravo/sklad_administrativnogo_pravoporushennya (дата звернення : 21.03.2022).

115. Кожура Л. О. Юридичний аналіз суб'єкта та суб'єктивної сторони складу адміністративних правопорушень, що порушують право на охорону здоров'я осіб з інвалідністю. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 29–31.

116. Германов О. П. Характеристика юридичного складу правопорушень у сфері земельних відносин. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. № 6. С. 44–50.

117. Про захист населення від інфекційних хвороб : Закон України № 1645-III від 6 квітня 2000 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14> (дата звернення: 09.04. 2020).

118. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів України № 211 від 11 березня 2020 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/КР200211> (дата звернення: 09.04. 2020).

119. Салманова О. Ю. Види адміністративних стягнень за порушення міграційного законодавства, порядок та строки їх застосування. *Вісник ХНУВС*. 2014. № 1 (64) С. 140–150.

120. Салманова О. Ю. Адміністративні порушення міграційного законодавства: поняття, ознаки, елементи складу. *Право і безпека*. 2014. № 1 (52) С. 39–45.

121. Міграція в умовах трансформації регіональних ринків праці України: механізми регулювання / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України» ; наук. ред. У. Я. Садова. Львів, 2019. 263 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

122. Ключкова К. О. Особливості адміністративної відповідальності іноземних громадян та осіб без громадянства. URL:

http://www.rusnauka.com/43_DWS_2015/Pravo/2_203097.doc.htm (дата звернення : 09.03. 2022).

123. Порухення іноземцями та особами без громадянства правил перебування в Україні і транзитного проїзду через територію України. *Адміністративні правопорушення, що посягають на існуючий порядок управління* : вебсайт. URL: <http://meگو.info/> (дата звернення 21.03.2022).

124. Yudhvir R. Women passenger held with foreign currency worth Rs 18 lakh at Amritsar airport. The Times of India. URL : http://timesofindia.indiatimes.com/articleshow/96179289.cms?utm_source=contentofinterest&utm_medium=text&utm_campaign=cppst (date of appeal: 12.04.2022).

125. Customs foils foreign currency trafficking bid. *Pakistan today* : website. URL : <https://www.pakistantoday.com.pk/2022/12/28/customs-foils-foreign-currency-trafficking-bid/> (date of appeal: 22.08.2022).

126. Foreign currency smuggling bid foiled at Karachi airport. *The nation* : website. URL : <https://www.nation.com.pk/07-Mar-2022/foreign-currency-smuggling-bid-foiled-at-karachi-airport> (date of appeal: 22.08.2022).

127. Про державний кордон України : Закон України № 1777-ХІІ від 4 листоп. 1991 р. *Відомості Верховної Ради України (Відомості ВРУ)*. 1992. № 2. Ст. 5.

128. Незаконне перетинання або спроба незаконного перетинання державного кордону України : *електронний науково-практичний коментар до Кодексу України про адміністративні правопорушення* : вебсайт. URL: <https://legalexpert.in.ua/komkodeks/kuap/8426-204-1.html> (дата звернення : 21.03.2022).

129. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-ІІІ ; ред. станом на 12 верес. 2020 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

130. Незаконне перетинання або спроба незаконного перетинання державного кордону України. *Адміністративні правопорушення, що*

посягають на існуючий порядок управління : вебсайт. URL: <http://mego.info/> (дата звернення: 21.03.2022).

131. Ведерніков Ю. А., Шкарупа В. К. Адміністративне право України : навч. посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 356 с.

132. Орехов В. Ю. Санкції в праві як елемент правового регулювання та охорони суспільних відносин : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.07. / Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2008. 22 с.

133. Ткаля О. Адміністративно-правовий вплив на неправомірну поведінку: теоретичний аспект. *Правовий вплив на неправомірну поведінку: теоретичний та галузевий аспекти*. 2020. № 1. С. 425 – 449.

134. Нагребельний В. П. Санкція. Юридична енциклопедія : 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2003.Т.5. С. 427–429.

135. Осауленко А. О. Юридична відповідальність та державний примус: аспекти співвідношення. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2006. №5. С. 20–25.

136. Основи адміністративного права: навч. посібн. / С. М. Алфьоров, С. .В. Ващенко, М. М. Долгополова, А. П. Купін. Запоріжжя: Юридичний ін-т ДДУВС, 2011. 198 с.

137. Коломoeць Т. О. Особливості адміністративних стягнень – невід’ємна складова новітнього кодифікованого адміністративно-деліктного законодавства. URL: file:///C:/Users/%D0%98%D0%BD%D0%BD%D0%B0%20%D0%90%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0/Downloads/rectpu_2014_1_1_25.pdf (дата звернення: 07.03.2022).

138. Dinga X., Appolloni A., Shahzade M. Environmental administrative penalty, corporate environmental disclosures and the cost of debt. *Journal of Cleaner Production*. 2022. Vol. 332. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2021.129919> (дата звернення: 07.03.2022).

139. Засулько С. С., Плаз О. М., Волосовський В. В. Сутність поняття «адміністративне стягнення» як адміністративно-правової категорії. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. № 1 (7). С. 57–61.

140. Бондаренко В. А. Призначення та особливості структури адміністративно-правових норм. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 4. С. 146–154.

141. Бородін І. Л., Бортник В. А. Адміністративна відповідальність : навч. посіб. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. 136 с.

142. Панасюк О. Теоретичний огляд адміністративного стягнення: поняття і мета. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2020. № 6. С. 126–130.

143. Комзюк А. Т. Заходи адміністративного примусу в правоохоронній діяльності міліції: поняття, види та організаційно-правові питання реалізації : монографія ; за ред. проф. О. М. Бандурки. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. 336 с.

144. Керезора М. О. Функції попередження в системі адміністративних стягнень. URL: file:///C:/Users/%D0%98%D0%BD%D0%BD%D0%B0%20%D0%90%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0/Downloads/FP_index.htm_2012_3_46.pdf (дата звернення: 17.04.2020).

145. Миколенко О. М. Каральна функція адміністративно-деліктного права. *Правова держава*. 2019. № 33. С. 71–77.

146. Петренко О. П. Адміністративні стягнення та санкції як категорії адміністративного права. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 3. С. 133–140.

147. Афанасієв Р. В. Окремі аспекти адміністративної відповідальності у сфері охорони права власності на природні ресурси. URL: https://biem.sumdu.edu.ua/images/stories/docs/K_CPD/Afanasiev_006.pdf (дата звернення: 05.05.2022).

148. Проект Закону про правила відбування адміністративного арешту 3047а від 31 серпня 2020 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69758 (дата звернення: 05.05.2022).

149. Константинов С. Ф. Іноземці як спеціальні суб'єкти адміністративної відповідальності. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2001. Вип. 1. С. 97–100.

150. Комзюк В. Т. Адміністративне видворення за межі України іноземців та осіб без громадянства: правове регулювання та місце в системі заходів державного примусу. *Форум права*. 2017. № 4. С. 105–110.

151. Інструкція про порядок утримання іноземців та осіб без громадянства в пунктах тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні. Наказ МВС України від 29.02.2016 р. № 141. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/z0748-16> (дата звернення: 05.05.2022).

152. Зеленська І. М., Сучкова А. М. Проблемні питання здійснення Службою безпеки України повноважень, пов'язаних із перебуванням іноземців та осіб без громадянства на території України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 238–241.

153. Конвенція про статус біженців від 28 липня 1951 р. URL: zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_011/ (дата звернення: 04.05.2022).

154. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: ua/vis1_03.htm (дата звернення: 04.05.2022).

155. Гула І. Л. Принципи дотримання прав та свобод іноземців, осіб без громадянства під час застосування адміністративного видворення з України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2 (2). С. 21–29.

156. Міжнародна термінологія у сфері міграції : українсько-англійський тлумачний словник. Київ : БЛАНК-ПРЕС, 2015. 100 с.

157. Віхрова В. С. Адміністративна відповідальність фізичних та юридичних осіб країн Європейського Союзу в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2015. 227 с.

158. Мартянова Р. А. Застосування заходів адміністративного примусу як засобу протидії нелегальній міграції: безпековий вимір. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2019. № 4. С. 158–165.

159. Про затвердження Інструкції про порядок прийняття Державною міграційною службою України та її територіальними органами рішень про заборону в'їзду в Україну іноземцям та особам без громадянства : Наказ Міністерства внутрішніх України від 17 груд. 2013 р. № 1235. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0025-14#Text> (дата звернення: 22.01.2022).

160. Кузьменко О. В. Новий Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» – нові правові колізії та суперечності. *Вісник Запорізького національного університету*. 2012. № 1. ч. 1. С. 150–155.

161. Адміністративне право України : навч. посіб. / О. М. Бандурка та ін. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. 480 с.

162. Про затвердження Порядку продовження строку перебування та продовження або скорочення строку тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства на території України : Наказ Міністерства внутрішніх України від 15 лют. 2015 р. № 150. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/150-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.04.2022).

163. Рішення управління міграційної служби про скорочення терміну перебування в Україні скасовано в суді. URL: <https://khp.org/1513665498> (дата звернення: 25.04.2022).

164. Рубаненко А. М. Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ; Роттердам, 07 листопада 2021 р. / за ред. Є. О. Романенка, І. В. Жукової. Київ; Роттердам: ГО «ВАДНД», 2021. С. 141–147.

165. Рубаненко А. М., Плевако В. В. Адміністративна відповідальність іноземців: порівняльно-правовий аспект. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 4. С. 275–279.
166. Відповідальність за порушення імміграційного режиму іноземцями: порівняльно-правовий аналіз. *Юриспруденція* : вебсайт. URL: <https://justicemaker.ru/view-article.php?id=25&art=944> (дата звернення : 08.04.2022).
167. Фазикош О. В. Зарубіжний досвід провадження у справах про адміністративні правопорушення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2015. Вип. 3–2, том 2. С. 178–182.
168. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах : міжнародний договір. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_036/print (дата звернення: 08.04.2022).
169. Депортація з Німеччини, заборона на в'їзд і внесення інформації у SIS. *Центр Санрайз* : вебсайт. URL: <https://deportation.com.ua/deportaciya-iz-germanii-zapret-na-vezd-i-vnesenie-informacii-v-sis> (дата звернення: 07.04.2022)
170. Kodeks wykroczeń: Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19710120114/U/D19710114Lj.pdf> (дата звернення: 30.12.2021).
171. Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia: Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20011061148/U/D20011148Lj.pdf> (дата звернення: 02.02.2022).
172. Immigration Control and Refugee Recognition Act (Cabinet Order No. 319 of 1951). Latest Amendment: act № 30 2008. URL: www.cas.go.jp/jp/seisaku/hourei/data/icrra.pdf (дата звернення: 30.12.2021).
173. Japanese Ministry of Justice website: URL: www.moj.go.jp/ENGLISH (дата звернення: 04.02.2022).

174. Кузьмін І. А., Юрковський А. В. Особливості конституційно-правової охорони в Японії. *Питання міжнародного права*. 2016. №5. С. 123–127.

175. . Сماشникова Т. Б. Особливості адміністративно-правового статусу іноземців у Японії. *Актуальні проблеми сучасності: наука та суспільство*. 2018. № 4. С. 27–29.

176. Liability of foreign citizens and stateless persons. Embassy of the Republic of Azerbaijan in the Republic of Moldova : вебсайт. URL: <https://chisinau.mfa.gov.az/en/content/219/otvetstvennost-inostrannykh-grazhdan-i-lits-bez-grazhdanstva> (дата звернення: 07.04.2022).

177. Павлюковець Т. Роль та місце рішень ЄСПЛ в українській судовій системі. *Юридична газета онлайн*. 2020. № 728. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/rol-ta-misce-rishen-espl-v-ukrayinskiy-sudoviy-sistemi.html> (дата звернення: 17.05.2022) .

178. Монаєнко А., Смирнова К. Застосування практики ЄСПЛ та суду ЄС на прикладі адміністративного судочинства. *Юридична газета онлайн*. 2020. № 814. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/zastosuvannya-praktiki-espl-ta-sudu-es-na-prikladi-administrativnogo-sudochinstva.html> (дата звернення: 07.05.2022).

179. What is the European Court of Human Rights? *Equality and Human Rights Commission* : website. URL: <https://www.equalityhumanrights.com/en/what-are-human-rights/how-are-your-rights-protected/what-european-court-human-rights> (data of appeal: 27.12.2020).

180. European Court Of Human Rights. IJRC website. URL: <https://ijrccenter.org/european-court-of-human-rights/> (data of appeal: 27.12.2021).

181. European Convention on Human Rights: as of 02.10.2013. URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf (data of appeal: 26.10.2020).

182. Посібник із застосування статті 5 Європейської конвенції з прав людини. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_5_UKR.pdf (data of appeal : 26.10.2020).

183. Рішення Європейського суду з прав людини «Шойго проти України» від 30 вересня 2021 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SOO01504> (дата звернення: 26.10.2021).

184. Khamroev and others solutions in Ukraine from 15 September 2016/ URL: <https://swarb.co.uk/khamroev-and-others-v-ukraine-echr-15-sep-2016/> (data of appeal : 23.10.2021).

185. Чи допоможе ЄСПЛ змінити ставлення чиновників до осіб без громадянства як до людей другого сорту? *Практика ЄСПЛ: український аспект* : вебсайт. URL: <https://www.echr.com.ua/chi-dopomozhe-yespl-zminiti-stavlennya-chinovnikiv-do-osib-bez-gromadyanstva-yak-do-lyudej-drugogo-sortu/> (дата звернення: 07.04.2022).

186. Рішення Конституційного Суду України від 11 жовтня 2011 року № 10-рп/2011 у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 263 Кодексу України про адміністративні правопорушення та пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію» (справа про строки адміністративного затримання). Справа № 1-28/2011. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-11/print1454405809073231> (дата звернення: 07.04.2022).

187. Бортник Н. П., Єсімов С. С., Крижановська В. А. Нормативно-правове регулювання доставлення громадян у поліцію: теоретичні аспекти *Адміністративне право і процес*. № 1 (15). 2016. С. 87–94.

188. Справа «Еванс проти Сполученого Королівства» («Evans v. the United Kingdom»). URL: http://medicallaw.org.ua/uploads/media/j01_115_118.pdf (дата звернення: 23.10.2021).

189. Рішення Європейського Суду з прав людини «Алієв проти України» від 10 червня 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_g31#Text (дата звернення: 26.10.2021).

190. Про засади запобігання і протидії дискримінації в Україні : Закон України № 5207-IV від 06 верес. 2012 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 32. Ст. 412.

191. Справа «Пічкур проти України» від 7 листопада 2013 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_984#Text (дата звернення: 23.10.2021).

192. Заборона дискримінації: експерти проаналізували рішення ЄСПЛ. *Закон і бізнес* : вебсайт. URL: <https://zib.com.ua/ua/132839.html> (дата звернення: 07.05.2022).

193. Дроздов О., Дроздова О. Аналітичний огляд окремих рішень ЄСПЛ щодо заборони дискримінації. *Національна асоціація адвокатів України*. : вебсайт. URL: <https://unba.org.ua/publications/3248-analitichnij-oglyad-okremih-rishen-espl-shodo-zaboroni-diskriminacii.html> (дата звернення: 07.05.2022).

194. Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України № 228-IV від 21 листоп. 2002 р. *Відомості Верховної Ради України (Відомості ВРУ)*. 2003. № 3. Ст. 12.

195. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України № 1629-IV від 08 берез. 2003 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004. № 29. Ст. 367.

196. Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Основи права Європейського Союзу : навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.

197. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27 червн. 2014 р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Ст. 2125.

198. Угода між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб від 18 червня 2007 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_851#Text (дата звернення: 07.05.2022).

199. Угода між Україною та Європейським Союзом про внесення змін до Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про спрощення оформлення віз від 23 липня 2012 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_850#Text (дата звернення: 08.05.2022).

200. Угода між Урядом України і Комісією Європейських співтовариств про заснування представництва Комісії Європейських співтовариств в Україні та про його привілеї та імунітети від 17 вересня 1993 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_577#Text (дата звернення: 08.04.2022).

201. Протокол до Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами про Рамкову угоду між Україною та Європейським співтовариством про загальні принципи участі України в програмах Співтовариства від 22 листопада 2010 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a41#Text (дата звернення: 13.04.2022).

202. Гончарук С. Т., Волонець Д. В. Інститут адміністративної відповідальності: окремі кроки оптимізації. *Право і суспільство*. 2021. № 3. С. 81–87.

203. Про біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України № 3671-VI від 08.07.2011 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 16. Ст. 146.

204. Про імміграцію : Закон України № 2491-III від 07.06.2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 41. Ст. 197.

205. Банчук О. А. Адміністративне деліктне законодавство: зарубіжний досвід та пропозиції реформування в Україні. Київ : Книги для бізнесу, 2007. 912 с.

206. Павлович-Сенета Я. П. Основні напрями вдосконалення адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства в Україні: сучасний стан та досвід зарубіжних країн. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 1. С. 206–217.

207. Комарницька І. Інститут адміністративної відповідальності: проблеми та перспективи розвитку. Вісник *Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2018. № 894. С. 165–170. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2019/aug/17876/28.pdf> (дата звернення: 12.03.2021).

208. Афанасьєв Д. В., Кухарчук А. М. Поняття адміністративної відповідальності: погляд на питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 374–376.

209. Лебедева А. В. Адміністративна відповідальність іноземців та осіб без громадянства за правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2012. № 2. С. 50–53.

210. Кобко Є. В. Щодо застосування норм адміністративно-деліктного законодавства України до іноземців. *Право і безпека*. 2017. № 2 (65). С. 30–34.

211. Про перебування іноземців на території Чеської Республіки та внесення змін до деяких законів : Закон Чеської Республіки № 326/1999. URL: <http://www.czechlegislation.com/ru/326-1999-sb> (дата звернення: 12.03.2022).

212. Руденко Л. Д. Механізм притягнення до адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 207–210.

213. Про виконавче провадження : Закон України № 1404-VIII від 2 червня 2016. *Відомості Верховної Ради України*. 2016 р. № 30. Ст. 5 .

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких висвітлено основні наукові результати дисертації:

1. Рубаненко А. М., Плевако В. В. Адміністративна відповідальність іноземців: порівняльно-правовий аспект. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 4. С. 275–279. http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/PAP_4_2019.pdf
2. Руденко Л. М., Рубаненко А. М. Проблемні питання правового статусу й адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства. *Правовий часопис Донбасу*. 2021. №1 (74). С. 95–103. <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2021-74-1-95-103>.
3. Рубаненко А. М. Зарубіжний досвід адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства. *Наукові записки. Серія «Право»*. 2022. № 12. С. 237–241. DOI: 10.36550/2522-9230-2022-12-237-242.
4. Рубаненко А. М. Юридична відповідальність у структурі правового статусу іноземців та осіб без громадянства. *Вісник ХНУВС*. 2022. № 2 (97). С. 214–220. <https://doi.org/10.32631/v.2022.2.19>.
5. Рубаненко А. М., Шунько М. Г. Характеристика напрямів удосконалення адміністративної відповідальності іноземців та апатридів в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 275–278. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-7/64>.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Рубаненко А. М. До питання про деліктний статус іноземців та осіб без громадянства. *Становлення громадянського суспільства в Україні:*

нормативно-правове підґрунтя. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Дніпро, 1-2 травня 2020 р. С. 94–98

7. Рубаненко А. М. Правове регулювання адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції м. Суми, 21–22 травня 2020 року / редколегія: проф. А. М. Куліш, В. В. Миргород-Карпова. Суми : Сумський державний університет, 2020. С. 96–99.

8. Рубаненко А. М. Справи адміністративного судочинства за участю іноземців та осіб без громадянства : проблемні питання та шляхи їх вирішення. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку* Матеріали XV-ої Міжнародної науково-практичної конференції (07 листопада 2021 р. Роттердам. С. 141–147.

9. Рубаненко А. М. Відповідальність іноземців та осіб без громадянства за незаконне перетинання або спробу незаконного перетинання державного кордону України: аналіз складу адміністративного правопорушення. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції м. Суми, 19–20 травня 2022 року / редколегія: проф. А. М. Куліш, В. В. Миргород-Карпова, А. В. Стебляк Суми : Сумський державний університет, 2022. С. 338–340.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Голова Зарічного районного суду м.Суми

Ганна ШЕЛЄХОВА

«06» грудня 2022 року

АКТ

Рубаненко Алли Миколаївни

«Адміністративно-правові засади відповідальності іноземців та осіб без громадянства»
на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»
у практичну діяльність

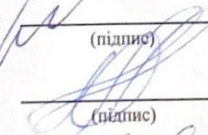
Комісія у складі :

1. Судді Зарічного районного суду м. Суми Клименко Алли Яківни.
2. Судді Зарічного районного суду м. Суми Ніколаєнко Оксани Олексіївни.
3. Керівник апарату Зарічного районного суду м. Суми Шевченко Алли Миколаївни.

цим актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження аспіранта Сумського державного університету Рубаненко Алли Миколаївни «Адміністративно-правові засади відповідальності іноземців та осіб без громадянства поданого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» використовуються у практичній діяльності Зарічного районного суду м.Суми.

Члени комісії:

Алла КЛИМЕНКО
(підпис)

Оксана НІКОЛАЄНКО
(підпис)

Алла ШЕВЧЕНКО
(підпис)

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

Сумського державного університету

Сергій ЛЕОНОВ

« 10 » серпня 2022 р.

АКТ

про впровадження в освітній процес результатів дисертаційного дослідження
дослідження Рубаненко Алли Миколаївни
«Адміністративно-правові засади відповідальності іноземців та осіб без
громадянства»
на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»

Комісія у складі:

Голова – завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету, д.ю.н., доцент Ольга БОНДАРЕНКО

Члени комісії – професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету, д.ю.н., професор Сухонос Віктор Володимирович;

доцент кафедри адміністративного, господарського права, фінансово-економічної безпеки, к.ю.н. доцент Колеснікова Марія Вікторівна.

Комісія склала цей акт з приводу розгляду результатів дисертаційного дослідження Рубаненко Алли Миколаївни «Адміністративно-правові засади відповідальності іноземців та осіб без громадянства» та їх використання в освітньому процесі з дисциплін «Кримінальне право», «Кримінологія», «Кримінальна юстиція», «Основи запобігання злочинності», кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства, кафедри адміністративного,

господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету.

Висновок: комісія вважає, що результати проведеного Рубаненко Аллою Миколаївною «Адміністративно-правові засади відповідальності іноземців та осіб без громадянства» отримані на основі ґрунтовного аналізу та вивчення сутності та особливостей притягнення до адміністративної відповідальності іноземців мають комплексний характер і використовувалися під час проведення лекцій, семінарських і практичних занять кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства і кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету зі студентами при вивченні дисциплін «Кримінальне право», «Кримінологія», «Кримінальна юстиція», «Основи запобігання злочинності».

Акт складений у 2-х примірниках.

Голова комісії

Ольга БОНДАРЕНКО

Члени комісії

Віктор СУХОНОС

Марія КОЛЕСНИКОВА

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з наукової роботи
Сумського державного університету

Анатолій ЧОРНОУС

«18» листопада 2022 р.

АКТ

про впровадження у наукову діяльність результатів дисертаційного дослідження Рубаненко Алли Миколаївни
«Адміністративно-правові засади відповідальності іноземців та осіб без громадянства»
на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»

Комісія у складі:

Голова – завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету, д.ю.н., доцент Ольга БОНДАРЕНКО

Члени комісії – професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету, д.ю.н., професор Сухонос Віктор Володимирович;

доцент кафедри адміністративного, господарського права, фінансово-економічної безпеки, к.ю.н. доцент Колеснікова Марія Вікторівна.

Комісія склала цей акт з приводу розгляду результатів дисертаційного дослідження Рубаненко Алли Миколаївни «Адміністративно-правові засади відповідальності іноземців та осіб без громадянства» та їх впровадження у наукову діяльність.

Висновок: комісія вважає, що результати проведеного Рубаненко Аллою Миколаївною дисертаційного дослідження на тему: «Адміністративно-правові засади відповідальності іноземців та осіб без громадянства» отримані на основі

грунтовного аналізу та вивчення наукової доктрини та положень нормативно-правових актів, що регламентують основні засади та особливості адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства в Україні. Вони мають ґрунтовний та аргументований характер і використовувалися при проведенні наукових досліджень у рамках науково-дослідницьких робіт «Організаційно-правові засади функціонування правоохоронної, судової та фінансової систем України» (номер державної реєстрації 018U001317) та «Розробка методики взаємодії правоохоронних органів України щодо протидії легалізації злочинних доходів» (номер державної реєстрації 0120U100474), які розробляються в Навчально-науковому інституті права Сумського державного університету.

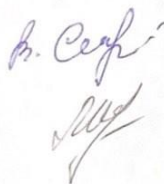
Акт складений у 2-х примірниках.

Голова комісії

Ольга БОНДАРЕНКО

Члени комісії

Віктор СУХОНОС

Марія КОЛЕСНИКОВА